

ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЦАРІКОВА ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

УДК [342.951:336.71] (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ
ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВ В УКРАЇНІ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право
(081 – Право)

**Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
(кандидата наук)**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. В. Царікова
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий консультант –
Теремецький Владислав Іванович,
доктор юридичних наук, доцент

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Царікова О. В. Адміністративно-правові засади державного контролю за діяльністю банків в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (доктора філософії) зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2018.

Дисертацію присвячено системному аналізу адміністративно-правових засад здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні, а також формулюванню законодавчих пропозицій щодо їх вдосконалення.

Визначено поняття «державний контроль за діяльністю банків», «банківський контроль», «банківське регулювання» і «банківський нагляд» та здійснено їх теоретичне розмежування, що дало можливість конкретизувати їх призначення, завдання та здійснити чітке визначення їх сутності й запропонувати відповідне правове закріплення у чинному законодавстві.

Встановлено основні етапи формування засад державного контролю за діяльністю банків в Україні, зокрема: 1) 1990–1999 роки – становлення банківського нагляду в незалежній Україні; 2) 2000–2007 роки – розвиток банківського контролю (нагляду); 3) з 2008 року і до сьогодні – період реформування банківського контролю (нагляду). Надано їх характеристику.

Запропоновано систематизацію нормативно-правових актів, на підставі яких здійснюється державний контроль за діяльністю банків в Україні, відповідно до встановлених критеріїв (суб'єкта, контрольну діяльність якого забезпечує нормативно-правовий акт, суб'єкта, що прийняв нормативно-правовий акт, предмета нормативно-правового акта), що дозволило отримати цілісне уявлення про нормативно-правові засади державного контролю за діяльністю банків в Україні та визначити напрями його вдосконалення.

Розроблено класифікацію завдань державного контролю за діяльністю банків в Україні відповідно до таких критеріїв: універсальність завдань, залежність від напрямів діяльності суб'єктів державного контролю за діяльністю банків в Україні, суб'єкти, що виконують завдання у сфері банківського контролю. Запропоновано закріпити завдання НБУ щодо здійснення контрольних-наглядових функцій шляхом доповнення ст. 2-1 Закону України «Про Національний банк України» відповідним положенням.

Запропоновано принципи державного контролю за діяльністю банків в Україні поділити на: загальні: законність, пріоритет прав людини і громадянина, об'єктивність, демократизм, незалежність, системність, цілісність, безперервність, багатоцільовий характер, гласність, ефективність (дієвість), невідворотність покарання за вчинення правопорушення; методологічні: ситуаційність, плановість, єдність процедур, компаративність, збалансований вплив, мотиваційний вплив; організаційні: скоординованість, адресність, своєчасність, гнучкість та економічність.

З'ясовано, що парламент України має значний обсяг визначених Конституцією України контрольних повноважень щодо функціонування банківської системи. Запропоновано його визначення та охарактеризовано суб'єктів його здійснення.

Розглянуто контрольні повноваження Президента України, які мають загальний характер і поділяються на нормотворчі та управлінсько-організаційні. Зауважено, що на виконання повноважень щодо забезпечення національної безпеки та запобігання й нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам у сфері ринку фінансових послуг, Президент України наділений правом вводити в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України.

Встановлено, що органи виконавчої влади уповноважені здійснювати як опосередкований, так і безпосередній контроль за діяльністю банків в Україні. Зокрема, Кабінет Міністрів України відповідно до законодавства координує та контролює діяльність державних підприємств, установ та організацій, в тому

числі банків. Наголошено, що з метою вдосконалення правового регулювання банківської діяльності доцільно систематизувати повноваження Кабінету Міністрів України у цій сфері.

Визначено, що органи місцевого самоврядування здійснюють контроль за діяльністю банків опосередковано, зокрема, через реалізацію своїх повноважень у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку, управління комунальною власністю, забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, соціального захисту населення тощо.

З'ясовано, що судовий контроль за діяльністю банків: акумулював в собі надані державі функції з контролю і нагляду за економічною сферою, зокрема фінансовою, елементом якої є банківська діяльність; розглядається як додатковий засіб з боку органів державної влади здійснення впливу на банківську систему з метою гарантування законності, а отже, забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина під час судового процесу; є способом реалізації превентивної функції суду щодо демонстрації невідворотності покарання за вчиненні правопорушення.

Запропоновано визначати правоохоронні органи у сфері виконання контролюючої функції за діяльністю банків як систему спеціальних державних органів, уповноважених здійснювати нагляд і контроль за банківським сектором (державним та комерційним) щодо забезпечення стабільності функціонування банківської системи України та дотримання правил і законів усіма її суб'єктами.

Зроблено висновок, що наслідком системного вдосконалення національного адміністративного законодавства з питань контролю банківської діяльності повинні стати розробка і прийняття Закону України «Про державний контроль за банківською діяльністю».

Запропоновано класифікувати банківський контроль (нагляд) відповідно до таких критеріїв: за масштабом охоплення діяльності учасників банківської системи, за місцем проведення, за об'єктами контролю (нагляду), за формою організації, за предметом контролю, за місцем проведення.

Здійснено класифікацію заходів впливу Національного банку України при встановленні фактів порушення банківського законодавства з урахуванням пруденційних критеріїв, а також критеріїв примусовості, що надало змогу систематизувати нормативно-правову базу та запропонувати шляхи усунення протиріч між окремими нормами чинних нормативно-правових актів.

Визначено розбіжності між положеннями окремих нормативно-правових актів щодо регулювання порядку застосування НБУ заходів впливу. Запропоновано зміни до банківського законодавства, що дозволять підвищити надійність здійснюваних банками операцій, дисциплінованість банків, ефективність здійснення банківського нагляду та контролю.

Зроблено висновок, що механізми здійснення державного контролю за діяльністю банків визначаються особливостями історичного та економічного розвитку тієї чи іншої держави, а також характером самої банківської системи; механізм здійснення банківського нагляду та контролю в зарубіжних країнах відрізняється формами і методами його організації, а також колом суб'єктів, уповноважених на його здійснення.

На підставі вивчення зарубіжного досвіду організації і здійснення нагляду за діяльністю банків, тенденцій розвитку світових банківських систем, запропоновано запровадити в Україні змішану систему банківського нагляду та контролю, яка б поєднувала в собі функції контролю як з боку НБУ так і спеціально створеного незалежного наглядового органу.

Встановлено, що взаємодія суб'єктів державного контролю за діяльністю банків – це складний процес, що включає спільну діяльність суб'єктів контролю, а також їх вплив один на одного, що здійснюються з метою вирішення завдань контролю та забезпечення стабільності банківської системи.

Наголошено, що взаємодія між суб'єктами державного контролю за діяльністю банків в Україні здійснюється на таких етапах їх управлінської діяльності: при формуванні державної грошово-кредитної політики, при організації діяльності банків, при здійсненні перевірок та інспектуванні банків, при виведенні неплатоспроможних банків з ринку, при застосуванні

відповідальності при порушенні банківського законодавства.

Визначено основні напрями вдосконалення організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні, а саме: впровадження принципів консолідованого нагляду, підвищення рівня прозорості діяльності банків, впровадження банківського нагляду на основі оцінки істотних ризиків діяльності банку та якості управління ними, забезпечення безперервності процесу банківського нагляду, впровадження макропруденційного регулювання та нагляду, вдосконалення корпоративного управління в банках тощо.

Обґрунтовано необхідність створення окремого, незалежного від НБУ, спеціалізованого державного органу, який би самостійно, а у разі необхідності із залученням фахівців НБУ, Міністерства фінансів України, здійснював нагляд за банківським сектором, включаючи державний та комерційний. Наголошено, що цей орган повинен застосовувати відповідний набір методів та інструментів, використовуючи наглядові ресурси на пропорційній основі з урахуванням профілю ризиків і системної важливості банку, що перевіряється.

***Ключові слова:** адміністративно-правові засади, державний контроль, банківський контроль, банківський нагляд, діяльність банків, банківське регулювання, Національний банк України, система гарантування вкладів фізичних осіб, система державного управління банківською діяльністю.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Царікова О. В. Нормативно-правові аспекти взаємодії Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у вітчизняній системі гарантування вкладів. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3 (9). С. 242–245.
2. Царікова О. В. Банківське регулювання в системі державного управління банківською діяльністю. Вісник ХНУВС. 2016. № 4 (75). С. 200–208.
3. Царікова О. В. Державний контроль в системі державного управління банківською діяльністю в Україні. Держава і право. Серія: юридичні науки. 2016.

Вип. 74. С. 195–205.

4. Царікова О. В. Порядок організації та застосування Національним банком України заходів впливу. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 46–51.

5. Царікова О. В. Правове забезпечення банківського резервування. *Судова апеляція*. 2016. № 4 (45). С. 105–111.

6. Царікова О. В. Проблема визначення поняття державного контролю в банківській сфері. *Вісник ХНУВС*. 2017. № 4 (79). С. 165–275.

7. Царікова Е. В. Гармонизация банковского законодательства Украины в рамках базельских соглашений. *SCI-ARTICLE.RU: электронный периодический научный журнал*. 2017. № 1. С. 19–25. URL: <http://sci-article.ru/stat.php?i=1483064775>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Царікова О. В. Удосконалення понятійно-термінологічного апарату системи державного контролю за діяльністю банків в Україні. Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні: збірник тез Всеукр. наук.-практ. інтернет-конфер. (м. Київ, 30 серп. 2016 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2016. С. 159–162.

9. Царікова О. В. Новації нормативно-правового забезпечення застосування застережних заходів впливу Національного банку України. Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства: збірник тез міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Харків, 2–3 верес. 2016 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. С. 73–76.

10. Царікова О. В. Особливості застосування Національним банком України санаційних заходів впливу. Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн: збірник тез міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Запоріжжя, 23–24 верес. 2016 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 101–103.

11. Царікова О. В. Особливості правового застосування санкцій Національним банком України як суб'єктом фінансової безпеки держави.

Фінансова безпека України на сучасному етапі: збірник тез II міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер. (м. Ірпінь, 28 лист. 2016 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. С. 159–163.

12. Царікова О. В. Процедура виведення неплатоспроможних банків з ринку. Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього: матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Дніпро, 13–14 січн. 2017 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. С. 74–76.

13. Царікова О. В. Етапи розвитку правового забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні. Збірник тез круглого столу, присвяченого 69-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 11 груд. 2017 р.). Дніпро: ДНДІ МВС України, 2017. С. 160–163.

14. Царікова О. В. Шляхи вдосконалення контролю за діяльністю банків в системі гарантування вкладів фізичних осіб. Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер. (м. Одеса, 23 лют. 2018 р.). Одеса: ОДУВС, 2018. С. 171–173.

SUMMARY

Tsarikova O. V. Administrative and legal Principles of the State Control over the Banks Activities in Ukraine. – *On the rights of manuscript.*

The thesis for a candidate's degree (Doctor of Philosophy) by the specialty 12.00.07 – administrative law and procedure; financial law; informational law. – Open International University of Human Development “Ukraine”. – The Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs, Dnipro, 2018.

The dissertation is focused on systemic analysis of administrative and legal principles of carrying out the state control over the banks activities in Ukraine, as well as on the formation of legislative propositions on their improvement.

The concepts of “state control over the banks activities”, “banking control”, “banking regulation” and “banking supervision” have been defined; and the author has carried out their theoretical delimitation, which made it possible to specify their purpose, tasks and to make a clear definition of their essence and to offer the

appropriate legal consolidation in the current legislation.

The basic stages of the formation of the state control principles over the banks activity in Ukraine have been established, in particular: 1) 1990-1999 – establishment of banking supervision in the independent Ukraine; 2) 2000-2007 – development of banking control (supervision); 3) starting from 2008 till the present time – the period of the reform of banking control (supervision). Their characteristics have been provided.

The author has suggested the systematization of regulatory acts, on the basis of which the state control over the banks activities in Ukraine is carried out in accordance with established criteria (the subject, which control activity is ensured by the regulatory act; the subject that adopted the regulatory act; the subject matter of the regulatory act), which made it possible to obtain a complete picture about the regulatory principles of the state control over the banks activities in Ukraine and to determine the directions for its improvement.

The classification of the tasks of the state control over the banks activities in Ukraine has been developed in accordance with the following criteria: the universality of tasks, dependence on the directions of activity of the subjects of the state control over the banks activities in Ukraine, the subjects performing tasks in the field of banking control. It has been offered to consolidate the tasks of the National Bank of Ukraine to carry out control and supervisory functions by amending the Art. 2-1 of the Law of Ukraine “On the National Bank of Ukraine” with the relevant provisions.

The principles of the state control over the banks activities in Ukraine have been suggested to divide into: general: legitimacy, priority of human and citizens rights, objectivity, democracy, independence, systematicity, integrity, continuity, multi-purpose nature, transparency, efficiency (effectiveness), inevitability of punishment for the commission of offenses; methodological: situational, planning, unity of procedures, comparative nature, balanced influence, motivational influence; organizational: co-ordination, targeting, timeliness, flexibility and cost-effectiveness.

It has been clarified that the Parliament of Ukraine has a significant amount of control powers defined by the Constitution of Ukraine on the functioning of the banking system. Its definition has been offered; and the subjects of its implementation have been

characterized.

The author has studied control powers of the President of Ukraine, which have the general nature and are divided into normative, managerial and organizational. It has been noted that in fulfilling the powers to ensure national security and to prevent and neutralize actual and potential threats to the national interests in the financial services market, the President of Ukraine has the right to enforce the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine.

It has been established that the executive authorities are empowered to carry out both indirect and direct control over the banks activities in Ukraine. In particular, the Cabinet of Ministers of Ukraine, in accordance with the law, coordinates and controls the activities of state enterprises, institutions and organizations, including banks. It has been emphasized that in order to improve the legal regulation of banking activity, it is expedient to systematize the powers of the Cabinet of Ministers of Ukraine in this area.

It has been determined that local self-government agencies carry out control over the banks activities indirectly, in particular, through the exercise of their powers in the sphere of socio-economic and cultural development, planning and accounting, communal property management, ensuring law and order, protecting the rights, freedoms and legitimate interests of citizens, social protection of the population, etc.

It has been clarified that the judicial control over the banks activities accumulated the state functions of control and supervision over the economic sphere, in particular financial, the element of which is banking activity; is considered as an additional mean by the state authorities to influence the banking system in order to guarantee the legality and, therefore, to ensure the protection of human and citizens rights and freedoms during the judicial process; is the way to implement the preventive function of the court in demonstrating the inevitability of the punishment for committing an offense.

It has been suggested to define law enforcement agencies in the sphere of performing supervisory functions over the banks activities as a system of special state agencies authorized to supervise and control the banking sector (state and commercial) in ensuring the stability of the functioning of the banking system of Ukraine and maintaining the rules and laws by all its subjects.

It has been concluded that the result of system improvement of national administrative legislation on the issues of control over the banking activities must be the elaboration and adoption of the Law of Ukraine “On the State Control over the Banking Activities”.

The author has offered to classify banking control (supervision) according to the following criteria: the scale of coverage of activities of participants of the banking system, the place of conduction, the objects of control (supervision), the form of organization, the subject matter of control, the place of conduction.

The author has accomplished the classification of measures of influence of the National Bank of Ukraine in establishing the facts of violation of banking legislation, taking into account prudential criteria, as well as coercive criteria, which made it possible to systematize the regulatory base and to offer the ways to eliminate contradictions between separate norms of the current regulatory acts.

The author has determined the differences between the provisions of certain regulatory acts on the regulation of the procedure of the application of the measures of influence by the National Bank of Ukraine. The author has offered the amendments to banking legislation, which will increase the reliability of transactions carried out by banks, discipline of banks, the effectiveness of banking supervision and control.

It has been concluded that the mechanism of realizing the state control over the banking activities are determined by the features of historical and economic development of any country, as well as by the nature of the banking activities; the mechanism of carrying out banking supervision and control in foreign countries is different in the forms and methods of its organization, as well as by the range of subjects authorized to implement it.

Based on the study of international experience in organizing and implementing the supervision over the banks activities, tendencies in the development of world banking systems, the author has suggested to implement a mixed system of banking supervision and control in Ukraine that would combine control functions both from the National Bank of Ukraine and a specially created independent supervisory agency.

It has been established that the interaction of the subjects of state control over the

banks activities is a complex process, which includes the joint activity of the subjects of control, as well as their influence on each other, carried out in order to solve the tasks of control and ensure the stability of the banking system.

It has been noted that the interaction between the subjects of the state control over the banking activities in Ukraine is realized at the following stages of their managerial activity: while forming the state monetary policy, in the organization of the banks activities, while conducting audit and inspections of banks, while the withdrawal of insolvent banks from the market, in the application of liability under the violation of banking legislation.

The author has determined the main directions of improving the organization and implementation of the state control over the banks activities in Ukraine, namely: implementation of the principles of consolidated supervision, raising the level of transparency of the banks activities, introducing banking supervision on the basis of the assessment of significant risks of the banks activities and the quality of management of them, ensuring the continuity of the banking supervision process, introduction of macro-prudential regulation and supervision, improvement of corporate management in banks, etc.

The necessity of creating a separate, independent from the National Bank of Ukraine, specialized state agency, which independently and, if necessary, with the involvement of specialists from the National Bank of Ukraine, the Ministry of Finances of Ukraine, would carry out supervision over the banking sector, including state and commercial ones. It has been stressed that this agency should apply the appropriate set of methods and tools, using supervisory resources on a proportional basis, taking into account the risk profile and the systemic importance of the bank that is audited.

Key words: *administrative and legal principles, state control, banking control, banking supervision, activity of the banks, banking regulation, the National Bank of Ukraine, system of guaranteeing deposits of individuals, system of state management of banking activities.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Царікова О. В. Нормативно-правові аспекти взаємодії Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у вітчизняній системі гарантування вкладів. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3 (9). С. 242–245.

2. Царікова О. В. Банківське регулювання в системі державного управління банківською діяльністю. Вісник ХНУВС. 2016. № 4 (75). С. 200–208.

3. Царікова О. В. Державний контроль в системі державного управління банківською діяльністю в Україні. Держава і право. Серія: юридичні науки. 2016. Вип. 74. С. 195–205.

4. Царікова О. В. Порядок організації та застосування Національним банком України заходів впливу. Право і безпека. 2016. № 4 (63). С. 46–51.

5. Царікова О. В. Правове забезпечення банківського резервування. Судова апеляція. 2016. № 4 (45). С. 105–111.

6. Царікова О. В. Проблема визначення поняття державного контролю в банківській сфері. Вісник ХНУВС. 2017. № 4 (79). С. 165–275.

7. Царікова Е. В. Гармонизация банковского законодательства Украины в рамках базельских соглашений. SCI-ARTICLE.RU: электронный периодический научный журнал. 2017. № 1. С. 19–25. URL: <http://sci-article.ru/stat.php?i=1483064775>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Царікова О. В. Удосконалення понятійно-термінологічного апарату системи державного контролю за діяльністю банків в Україні. Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні: збірник тез Всеукр. наук.-практ. інтернет-конфер. (м. Київ, 30 серп. 2016 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2016. С. 159–162.

9. Царікова О. В. Новації нормативно-правового забезпечення застосування

застережних заходів впливу Національного банку України. Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства: збірник тез міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Харків, 2–3 верес. 2016 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. С. 73–76.

10. Царікова О. В. Особливості застосування Національним банком України санаційних заходів впливу. Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн: збірник тез міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Запоріжжя, 23–24 верес. 2016 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 101–103.

11. Царікова О. В. Особливості правового застосування санкцій Національним банком України як суб'єктом фінансової безпеки держави. Фінансова безпека України на сучасному етапі: збірник тез II міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер. (м. Ірпінь, 28 лист. 2016 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. С. 159–163.

12. Царікова О. В. Процедура виведення неплатоспроможних банків з ринку. Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього: матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Дніпро, 13–14 січн. 2017 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. С. 74–76.

13. Царікова О. В. Етапи розвитку правового забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні. Збірник тез круглого столу, присвяченого 69-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 11 груд. 2017 р.). Дніпро: ДНДІ МВС України, 2017. С. 160–163.

14. Царікова О. В. Шляхи вдосконалення контролю за діяльністю банків в системі гарантування вкладів фізичних осіб. Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер. (м. Одеса, 23 лют. 2018 р.). Одеса: ОДУВС, 2018. С. 171–173.

З М І С Т

ВСТУП.....	1
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВ В УКРАЇНІ.....	10
1.1. Поняття та роль державного контролю у банківській сфері.....	10
1.2. Правові засади здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні	24
1.3. Завдання та принципи державного контролю за діяльністю банків в Україні	50
Висновки до розділу 1.....	65
РОЗДІЛ 2. СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВ В УКРАЇНІ	68
2.1. Парламентський контроль за діяльністю банків в Україні	68
2.2. Контроль за діяльністю банків в Україні з боку Президента України, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.....	84
2.3. Контроль за діяльністю банків в Україні з боку судових та правоохоронних органів.....	103
2.4. Контроль з боку Національного банку України	127
Висновки до розділу 2.....	148
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВ В УКРАЇНІ	151
3.1. Зарубіжний досвід організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків	151
3.2. Удосконалення взаємодії між суб'єктами державного контролю за діяльністю банків в Україні	164

3.3. Напрями вдосконалення організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні	180
Висновки до розділу 3.....	193
ВИСНОВКИ	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	203
ДОДАТКИ	228

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ДБР – Державне бюро розслідувань;
- ДФС України – Державна фіскальна служба України ЄС – Європейський Союз;
- Кабмін України – Кабінет Міністрів України;
- КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України;
- НБУ – Національний банк України;
- НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- НАБУ – Національне антикорупційне бюро України;
- СБУ – Служба безпеки України;
- США – Сполучені Штати Америки;
- FINMA – Swiss Financial Markets Authority;
- Держфінмоніторинг України – Державний комітет фінансового моніторингу України;
- ФКСД – Федеральною корпорацією страхування депозитів;
- Фонд – Фонд гарантування вкладів фізичних осіб;
- ФРС – Федеральну резервну систему.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність теми обумовлена необхідністю наукового дослідження адміністративно-правових засад здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні, з метою виявлення недоліків правового регулювання у сфері державного управління банківською системою, а також аналізу існуючих і пошуку нових ефективних шляхів їх усунення.

Роль держави як правового регулятора фінансового ринку переважно зосереджена на ринку банківських послуг. Належне правове забезпечення функціонування банківської системи України відповідно до державної політики, спрямованої на євроінтеграцію та світові процеси глобалізації економік, є пріоритетним завданням відповідних органів державного управління, що здійснюють банківське регулювання, нагляд та контроль за діяльністю банків в рамках закріплених за ними повноважень.

Складна політична та соціально-економічна ситуація в Україні призвела до необхідності посилення захисту прав і законних інтересів вкладників і кредиторів, порушенню яких сприяють численні банкрутства банків. Одним зі способів державного регулювання банківської діяльності є державний контроль, спрямований на моніторинг дотримання банками прийнятих стандартів та закріплених законодавством вимог, здійснення пруденційного нагляду за порушеннями принципів законності та ефективності для реалізації можливості своєчасного притягнення до відповідальності винних осіб.

За таких обставин питання перегляду та вдосконалення чинного законодавства, яким закріплюються сутність, особливості та порядок здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні, набуває особливої актуальності.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали праці П.Д. Біленчука, М.В. Вікторчук, О.Д. Вовчак, А.Г. Гузнова, А.О. Єпіфанова, О.П. Заруцької, О.М. Іскізарова, О.Ф. Кобзаря, М.М. Коваленка,

Т.Е. Рождественської, І.В. Сало, В.С. Стельмаха, В.І. Теремецького, А.П. Яценюка та інших науковців різних галузей знань, які не лише заклали підвалини сучасного розуміння засад контролю за діяльністю банків в Україні, а й дослідили сутність таких фундаментальних наукових категорій, як відносини у банківській сфері, правове регулювання банківської діяльності, системна банківська криза, банківський нагляд тощо.

Окремі аспекти правового регулювання контролю за діяльністю банків в Україні були предметом досліджень А.А. Коваленка («Публічно-правове регулювання банківської діяльності в Україні в умовах євроінтеграції», 2015 р.), Є.Ю. Мордань («Державне регулювання банківської системи», 2015 р.), В.Ф. Піхоцького («Система державного фінансового контролю в Україні: концептуальні засади теорії та практики», 2015 р.) та інших вітчизняних учених-адміністративістів, здобутки яких дозволили сформулювати низку авторських визначень, класифікацій та пропозицій, що мають науково-практичне значення у досліджуваній сфері.

У роботі використано праці таких науковців, як: Р.М. Сухий («Повноваження Національного банку України по управлінню та контролю за валютним оборотом: фінансово-правовий аспект», 2012 р.), який дослідив повноваження та специфіку діяльності центрального НБУ з управління та контролю за валютним оборотом, а також механізми його впливу на валютний ринок; О.В. Лещенко («Національний банк України як суб'єкт фінансово-правового регулювання грошового обігу в Україні», 2014 р.), який розглянув регулювання НБУ грошового обігу за допомогою відповідних засобів та методів регулювання в аспекті здійснення готівкових, безготівкових та валютних розрахунків; А.В. Марущак («Правові основи контрольно-наглядових повноважень Національного банку України», 2015 р.), яка розкрила сутність і види контрольно-наглядових повноважень Національного банку України (далі – НБУ), розробила науково-теоретичні рекомендації щодо форм та суб'єктів реалізації контрольно-наглядових повноважень тощо. Надбання цих учених стали підставою для більш глибокого розуміння понятійного апарату, що використовується у дисертації, та критичного

аналізу існуючих засад правового забезпечення контролю за діяльністю банків в Україні, що сприяло формулюванню найбільш значущих висновків і рекомендацій цього дослідження.

Віддаючи належне вагомому внеску вказаних та інших науковців у дослідження цієї проблематики, слід зауважити, що сьогодні відсутні розробки ряду теоретичних положень у сфері адміністративно-правового забезпечення контролю за діяльністю банків в Україні, практичних аспектів правового регулювання контролю за діяльністю банків в Україні, тож існує необхідність приведення національного законодавства до правових норм і стандартів європейських держав і міжнародних організацій. Ці проблеми обумовили обрання теми дисертації та кола питань, які в ній розглядаються.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Роботу виконано відповідно до п. 5 розділу 8 Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 рр., схвалених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016, перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, перелік яких затверджено рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18.10.2013 № 86/11, а також у рамках науково-дослідної роботи кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» за темою «Адміністративно-правове регулювання суспільних відносин» (номер державної реєстрації 0107U008696).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на підставі системного аналізу положень теорії адміністративного права, національного та зарубіжного законодавства, практики його застосування визначити адміністративно-правові засади здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні, а також надати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо їх вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети в дисертації необхідно вирішити такі

основні завдання:

- з'ясувати поняття державного контролю у банківській сфері;
- проаналізувати етапи становлення правових засад державного контролю за діяльністю банків в Україні;
- визначити завдання та принципи державного контролю за діяльністю банків в Україні;
- з'ясувати сутність парламентського контролю за діяльністю банків в Україні;
- розглянути основні засади контролю за діяльністю банків в Україні з боку Президента України, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- охарактеризувати контроль за діяльністю банків в Україні з боку судових та правоохоронних органів;
- проаналізувати засади контролю за діяльністю банків з боку Національного банку України;
- узагальнити зарубіжний досвід організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків і можливості його використання в Україні;
- з'ясувати особливості взаємодії Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб під час здійснення контрольної функції за діяльністю банків в Україні;
- визначити напрями удосконалення організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні.

Об'єктом дослідження є врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються у процесі здійснення контролю за діяльністю банків в Україні.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади державного контролю за діяльністю банків в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є сукупність філософських, загальнонаукових і спеціально-правових методів наукового пізнання. *Діалектичний метод* становить методологічну основу дисертації та

застосований при наданні загальної характеристики правових засад здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні (розділ 1). Завдяки *формально-логічному методу* сформульовано понятійно-категоріальний апарат дослідження, зокрема визначено поняття «державний контроль за діяльністю банків», «банківський контроль», «банківське регулювання», «банківський нагляд» та ін. (підрозділ 1.1). *Метод аналізу* застосовано при визначенні прогалин і суперечностей у положеннях національного законодавства, що регулює відносини щодо здійснення державного контролю за банківською діяльністю (підрозділ 1.2). За допомогою *методу синтезу* виділено контрольні повноваження суб'єктів контролю, основні напрями вдосконалення організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні (підрозділи 2.1, 3.2, 3.3). *Системний метод* застосовано під час аналізу завдань та принципів державного контролю за діяльністю банків в Україні (підрозділ 1.3). *Історико-правовий метод* надав змогу проаналізувати правові засади, процеси становлення та розвитку державного контролю за діяльністю банків в Україні (підрозділ 1.2). *Формально-юридичний метод* використано під час аналізу повноважень щодо здійснення банківського контролю НБУ, Верховною Радою України, Президентом України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, судовими та правоохоронними органами (розділ 2). *Порівняльно-правовий метод* надав можливість здійснити порівняльний аналіз положень законодавства України та зарубіжних країн, актів міжнародних організацій щодо адміністративно-правових засад здійснення державного контролю за діяльністю банків з метою встановлення можливостей його використання в Україні (підрозділ 3.1).

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, акти адміністративного, цивільного, господарського, кримінального та іншого національного законодавства, міжнародні правові акти, які встановлюють засади контролю за діяльністю банків в Україні.

Інформаційною та емпіричною основою дослідження є узагальнення судової та зарубіжної практики здійснення регулювання, нагляду та контролю у

банківській сфері за 2015-2017 роки, політико-правова публіцистика, статистичні та аналітичні матеріали, довідкові видання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших системних досліджень, в якому з використанням сучасних методів наукового пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки розглянуто проблемні питання адміністративно-правового регулювання здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні, розроблено пропозиції та рекомендації, спрямовані на його удосконалення. За результатами проведеного дослідження сформульовано низку наукових положень та висновків. Основні з них такі:

уперше:

– здійснено теоретичне розмежування понять «державний контроль за діяльністю банків», «банківський контроль», «банківське регулювання» і «банківський нагляд», що дало можливість конкретизувати їх призначення, завдання та здійснити чітке визначення їх сутності й запропонувати відповідне правове закріплення у чинному законодавстві;

– розроблено класифікацію завдань державного контролю за діяльністю банків в Україні відповідно до таких критеріїв: універсальність завдань, залежність від напрямів діяльності суб'єктів державного контролю за діяльністю банків в Україні, суб'єкти, що виконують завдання у сфері банківського контролю;

– визначено, що органи місцевого самоврядування здійснюють контроль за діяльністю банків опосередковано, зокрема через реалізацію своїх повноважень у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку, управління комунальною власністю, забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, соціального захисту населення тощо;

– здійснено класифікацію заходів впливу Національного банку України при встановленні фактів порушення банківського законодавства з урахуванням пруденційних критеріїв, а також критеріїв примусовості, що надало змогу систематизувати нормативно-правову базу та запропонувати шляхи усунення

протиріч між окремими нормами чинних нормативно-правових актів;

– сформульовано основні напрями вдосконалення організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні, а саме: впровадження принципів консолідованого нагляду, підвищення рівня до прозорості діяльності банків, впровадження банківського нагляду на основі оцінки істотних ризиків діяльності банку та якості управління ними, забезпечення безперервності процесу банківського нагляду, впровадження макропруденційного регулювання та нагляду, вдосконалення корпоративного управління в банках тощо;

удосконалено:

– поняття банківського контролю (нагляду), під яким запропоновано розуміти комплекс впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на спостереження за діяльністю банків, перевірку дотримання банками та іншими особами, щодо яких Національний банк України здійснює контроль-наглядову діяльність, законодавства України з метою виявлення порушень банківського законодавства, надання рекомендацій щодо їх усунення, притягнення винних осіб до відповідальності, забезпечення стабільності банківської системи та захисту прав і законних інтересів вкладників і кредиторів банку;

– систематизацію нормативно-правових актів, на підставі яких здійснюється державний контроль за діяльністю банків в Україні, відповідно до встановлених критеріїв (суб'єкта, контрольну діяльність якого забезпечує нормативно-правовий акт; суб'єкта, що ухвалив нормативно-правовий акт; предмета нормативно-правового акта), що дозволило отримати цілісне уявлення про нормативно-правові засади державного контролю за діяльністю банків в Україні та визначити напрями його вдосконалення;

дістало подальшого розвитку:

– положення, що державний контроль за діяльністю банків в Україні слід розуміти як систему, яка складається з банківського регулювання, банківського контролю (нагляду), що здійснює Національний банк України, та банківського контролю, що здійснюють інші суб'єкти державного управління на всіх стадіях управлінської діяльності в цій сфері;

– наукові розробки історичної періодизації розвитку системи державного контролю за діяльністю банків в Україні з урахуванням особливостей нормативно-правового забезпечення в кожному з виокремлених періодів;

– характеристика повноважень Комітету Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності, що виконує функцію контролю за діяльністю банків, як одного з ключових суб'єктів адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки банків;

– наукове положення про можливість запозичення позитивного досвіду держав – членів Європейського Союзу (Швейцарії, Швеції, Німеччини та Бельгії) щодо вдосконалення механізму здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні в частині створення змішаної системи банківського нагляду, яка забезпечується як центральним банком, так і спеціально створеними державними органами;

– положення про необхідність створення окремого, незалежного від Національного банку України, спеціалізованого державного органу, який би самостійно, а у разі необхідності – із залученням фахівців Національного банку, Міністерства фінансів України – здійснював нагляд за банківським сектором, включаючи державний та комерційний.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені у дисертації положення можуть бути використані у: *науково-дослідній* сфері – для подальшого розроблення теоретико-правових питань вдосконалення адміністративно-правових засад державного контролю за діяльністю банків в Україні; *правотворчій діяльності* – під час удосконалення адміністративно-правових актів, якими регламентуються питання здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні; *правозастосовній* сфері – для поліпшення управлінської діяльності НБУ та інших суб'єктів державного контролю за діяльністю банків в Україні (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність Дніпропетровського окружного адміністративного суду № 1555 від 20.03.2017); *навчальному процесі* – під час укладання підручників, навчальних посібників та проведення занять із дисциплін «Адміністративне право», «Фінансове право»,

«Банківське право» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Відкритого міжнародного університету розвитку людини «України» від 07.02.2017).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки й практичні рекомендації, викладені в дослідженні, доповідалися на таких науково-практичних конференціях і круглих столах: «Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні» (м. Київ, 2016 р.); «Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства» (м. Харків, 2016 р.); «Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн» (м. Запоріжжя, 2016 р.); «Фінансова безпека України на сучасному етапі» (м. Ірпінь, 2016 р.); «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки» (м. Дніпро, 2017 р.); «Круглий стіл, присвячений 69-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини» (м. Київ, 2017 р.); «Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права» (м. Одеса, 2018 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із основної частини (вступ, три розділи, які містять десять підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 250 сторінок, з яких 202 сторінки основного тексту. Список використаних джерел складається із 233-х найменувань і займає 25 сторінок, 2 додатки розміщено на 6-и сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та роль державного контролю у банківській сфері

Реформування банківської системи в Україні постійно супроводжується циклічними процесами економічних спадів та підйомів, що негативно впливають на рівень фінансової стійкості та надійності вітчизняних банків. Зростання кількості банків, що знаходяться у стані ліквідації, зумовило потребу у створенні необхідних умов для захисту прав і законних інтересів вкладників, які розмістили свої кошти у цих банках. Невід'ємною складовою механізму державного регулювання банківської системи є державний контроль, спрямований на виявлення відхилень від прийнятих стандартів, порушень принципів законності, підвищення ефективності цієї системи, застосування коригуючих заходів, притягнення до відповідальності правопорушників, запобігання чи зменшення порушень у майбутньому. За цих обставин виникає потреба у вдосконаленні чинної нормативно-правової бази, яка визначає сутність, особливості та порядок здійснення державного контролю в системі державного управління банківською діяльністю в Україні [1, с. 160].

Проблеми правового забезпечення державного контролю в банківській сфері вивчали такі вчені, як М. І. Гойхман, І. І. Д'яконова, М. М. Коваленко, А. В. Марущак, О. А. Шевчук та ін. Утім, слід констатувати, що місце державного контролю в системі управління банківською діяльністю, його роль і сутність не знайшли належного висвітлення в науковій літературі й чіткого визначення в чинному законодавстві.

Сьогодні існує багато підходів до визначення поняття державного контролю та його місця в системі державного управління.

Найпоширенішим є розуміння цього терміну як систематичної перевірки,

постійного чи періодичного спостереження [2, с. 345–346].

На думку В. А. Ліпкана державний контроль – це самостійна, зовнішньо ініційована діяльність уповноважених суб'єктів контролю, яка спрямована на встановлення фактичних даних щодо об'єктів контролю задля визначення їх відповідності (невідповідності) встановленим вимогам, та застосування заходів реагування на відхилення від них [3, с. 246].

У науковій літературі виділяють:

а) контроль, що здійснюється на міжнародному рівні (відповідно до тих угод та договорів, які ратифіковані та прийняті у встановленому Конституцією України порядку);

б) контроль, що здійснюється на рівні держави (ті заходи контролю, які здійснюють органи наділені контролюючими, правоохоронними функціям);

в) контроль на рівні органів місцевого самоврядування (в межах визначеної компетенції та на території чітко обмеженій адміністративно-територіальним поділом);

г) контроль з боку окремих громадян та їх об'єднань (у контексті подання звернень від громадян чи громадських об'єднань з приводу відновлення порушених прав чи покращення функціонування існуючої системи).

Крім того, можна розподілити органи, що здійснюють контроль за такими критеріями:

- 1) органи, що здійснюють контроль відповідно до напрямів своєї діяльності;
- 2) органи, що здійснюють контроль при виникненні певних умов;
- 3) органи, що здійснюють загальний контроль за діяльністю банків.

Одне з найбільш повних визначень державного контролю наведено у праці під загальною редакцією Т. О. Коломоєць, де зазначено, що державний контроль – це об'єктивно зумовлена діяльність спеціально уповноважених державних органів (посадових осіб), що здійснюється на постійній основі, передбачає оперативне втручання уповноважених державних органів у діяльність підконтрольних об'єктів, полягає у спостереженні за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта, в отриманні об'єктивної та достовірної інформації про

стан законності та дисципліну у ньому, застосуванні заходів щодо запобігання та усунення порушень законодавства, виявлення причин та умов, що сприяли порушенню правових норм, виявленні фактичного стану справ у різних сферах суспільного життя, надання об'єктивної інформації про стан суспільних відносин, виконанні прийнятих рішень про відповідність діяльності державних службовців поставленим завданням і визначеним повноваженням тощо [4, с. 282–283].

Вказане підтверджується думкою відомого адміністративіста Д. М. Бахраха, що контроль є одним із найважливіших видів зворотного зв'язку за допомогою якого суб'єкти владних повноважень отримують інформацію про те, яким є фактичний стан справ на місцях та про результативність прийнятих ними рішень [5, с. 266].

Відмітимо, що В. В. Шпачук опосередковано розкриває питання сутності системи державного управління банківською діяльністю в Україні та її структури в дослідженнях, присвячених системі державного управління банківською системою. На думку вченого, система державного управління банківською системою – це управлінська система, представлена складною багаторівневою ієрархічною структурою, елементами якої є суб'єкти в особі органів та установ державної влади та об'єкти – банківська система у вигляді банківських установ, їх власників і менеджменту, що перебувають у постійній взаємодії і утворюють функціональну цілісність. У своїх роботах науковець виділяє трьохрівневу структуру системи державного управління банківською системою України: макрорівень, мезорівень і мікрорівень [6, с. 62].

Зі свого боку В. Н. Вдовін підкреслює, що банківський контроль реалізується на макрорівні (банківський нагляд), мезорівні (внутрішньобанківський контроль) та мікрорівні (контроль за клієнтами, що організовує банк у процесі кредитно-розрахункових відносин і грошового обігу) [7].

Макрорівень державного управління банківською системою України представлений Президентом України, законодавчою владою в особі Верховної Ради України, виконавчою владою в особі Кабміну України, судовою владою.

Мезорівень структури державного управління банківською системою України є сукупністю взаємопов'язаних державних органів, які покликані виконувати виконавчо-розпорядчі функції держави. До таких установ належать: НБУ, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Міністерство фінансів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Державна фіскальна служба України (далі – ДФС України), Антимонопольний комітет України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (далі – Фонд), та інші органи державної влади. Мікрорівень в структурі системи державного управління банківською системою представлений державними та недержавними банківськими установами, які безумовно виступають її об'єктами [6, с. 195].

У наукових дослідженнях контроль розглядається як: функція, метод, форма діяльності органів управління; сукупність прийомів і методів, що застосовуються органами управління; завершальна стадія процесу управління; форма зворотного зв'язку, за допомогою якої керуюча система отримує необхідну інформацію про стан керованого об'єкта [8, с. 130]. У сучасній українській мові термін «контроль» тлумачиться як: перевірка відповідності контрольованого об'єкта встановленим вимогам; складова частина управління економічними об'єктами та процесами з метою перевірки відповідності спостережуваного стану об'єкта бажаному та необхідному положенню, передбаченому законами, інструкціями, іншими нормативними актами, а також програмами, планами, договорами, проектами, угодами [9, с. 569].

Поняття «державний контроль» використовується в різних галузях науки, але науковцями не вироблено єдиного підходу до визначення його сутності. У сучасних дослідженнях державний контроль характеризується переважно як функція державного управління, за допомогою якої здійснюється зворотний зв'язок між об'єктом і суб'єктом управління, а також передбачає постійну взаємодію з усіма іншими функціями управління (планування, прогнозування, координація, регулювання тощо) [10, с. 341]. А. І. Жиліна вважає, що сутність

державного контролю полягає у: перевірці відповідності діяльності учасників суспільних відносин установленим у суспільстві приписам; здійсненні цілеспрямованого впливу на об'єкти управління, який передбачає систематичний нагляд, спостереження за їх діяльністю для виявлення відхилень від установлених норм та правил; перевірці дотримання законодавства, з метою виявлення порушень господарської дисципліни; виробленні та здійсненні ефективного, вчасного керуючого впливу, який має забезпечити досягнення заданої мети [11, с. 178].

Враховуючи наявні наукові підходи до визначення сутності державного контролю, які здебільшого ґрунтуються на його функціях, вбачається, що доцільно під державним контролем розуміти сукупність впорядкованих дій державних органів управління, спрямованих на перевірку відповідності підконтрольного об'єкта встановленим вимогам, яка передбачає постійний нагляд за його діяльністю для виявлення відхилень від установлених законодавством норм, а також на вироблення і здійснення вчасного керуючого впливу, який має забезпечити досягнення підконтрольним об'єктом визначених результатів, ефективність управлінських рішень і необхідний рівень надійності. Зважаючи на твердження, що державний контроль може бути визначений як сукупність дій, його можна розглядати і як систему [12, с. 205].

Досліджуючи поняття державного контролю у банківській сфері, необхідно зазначити, що його визначення у законодавстві України відсутнє. Ґрунтовної наукової аргументації потребують питання розмежування правової сутності понять «банківський нагляд» і «банківський контроль», а також визначення органів державного управління, уповноважених здійснювати координацію фінансово-економічних питань банківської діяльності та забезпечення стабільності функціонування внутрішніх систем управління банку.

Так, М. М. Коваленко наголошує, що державний банківський контроль – це функція державного управління, яка полягає в перевірці результативності та ефективності здійснення банківського регулювання і нагляду. Однак банківське регулювання та нагляд вчений також відносить до функцій державного

управління. Зі свого боку банківський контроль здійснюється на кінцевих етапах управлінської діяльності державних органів, що засвідчує його інтегруючу значимість щодо дотримання та виконання поставленої мети і завдань усіх інших елементів механізму державного регулювання банківського сектора [13, с. 99-100].

В. Н. Вдовин наголошує на синонімічності понять «банківський нагляд» та «банківський контроль», або на включенні поняття «банківський нагляд» в сутність «банківського контролю» [7].

Однак головним аргументом того, що банківський контроль відрізняється від банківського нагляду, є обмеження, встановлене однією з доктрин адміністративного права щодо здійснення контролю та нагляду, яке виражається в передбаченні контролем, як правило, наявності відношень підлеглих між контролюючим органом, та особою, над якою здійснюється контроль. При здійсненні нагляду, навпаки, обов'язковим є незалежність і самостійність того, кого перевіряють відносно до особи, що перевіряє [14].

Зауважимо, що відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV (далі – Закон України «Про Національний банк України») під банківським наглядом розуміється система контролю та активних упорядкованих дій НБУ, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку [15].

Згідно зі ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III (далі – Закон України «Про банки і банківську діяльність») НБУ має право запровадити особливий режим контролю за діяльністю банку та призначити куратора банку. Особливий режим контролю є додатковим інструментом банківського нагляду [16]. Тобто банківський контроль є інструментом банківського нагляду. Отже, поняття банківського нагляду, в розумінні ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» та ст. 67 Закону

України «Про банки і банківську діяльність», ширше, ніж поняття банківського контролю.

Крім того, НБУ здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвізного нагляду [16].

При здійсненні інспекційної перевірки НБУ має право безоплатно одержувати від банків, учасників банківських груп та юридичних осіб, які отримали ліцензію НБУ, а також від осіб, щодо яких НБУ здійснює нагляд, інформацію про їх діяльність й пояснення щодо отриманої інформації та проведених операцій (ст. 57 Закону України «Про банки і банківську діяльність») [16].

Іншою формою банківського нагляду є безвізний нагляд, який здійснюється НБУ на підставі наданої банками звітності. НБУ з метою виконання регулятивних і наглядових функцій визначає форми звітності (у тому числі консолідованої), які є обов'язковими до виконання всіма суб'єктами господарювання, а також порядок її складання та подання до НБУ (ст. 67 Закону України «Про Національний банк України») [15].

При здійсненні банківського нагляду НБУ має право вимагати від банків та їх керівників, банківських груп, учасників банківських груп усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів НБУ для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності. У разі, якщо НБУ при здійсненні банківського нагляду дійшов висновку, що система управління ризиками банку є неефективною та/або неадекватною, банк зобов'язаний на вимогу НБУ невідкладно розробити та подати йому на погодження відповідний план заходів, спрямованих на усунення встановлених недоліків (ч. 4 ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність») [16].

Контроль як форма державного управління відрізняється від нагляду можливістю його здійснення як органами всіх гілок влади, так і численними спеціально створеними для цього контролюючими органами. Отже, контрольні

функції знаходяться в компетенції різних органів державного управління, тоді як нагляд є спеціальним, особливим видом діяльності, притаманним окремим державним органам [17, с. 341]. Наглядові функції мають спеціальний характер, оскільки нагляд полягає у здійсненні спостереження за виконанням не всього комплексу правових актів, а лише низки спеціальних правил, норм, установлених законами та підзаконним нормативним актам [18, с. 166]. Так, згідно з ч. 3 ст. 55 Закону України «Про Національний банк України» НБУ здійснює нагляд за дотриманням банківського законодавства, у тому числі нормативно-правових актів НБУ, банками, їх підрозділами, афілійованими та спорідненими особами банків на території України та за кордоном [15].

Разом з цим, у сучасній українській мові термін «контроль» тлумачиться як встановлення відповідності контрольованого об'єкта існуючим вимогам; складова частина управління економічними об'єктами та процесами з метою перевірки відповідності спостережуваного стану об'єкта бажаному та необхідному положенню, передбаченому законами, інструкціями, іншими нормативними актами, а також програмами, планами, договорами, проектами, угодами [9, с. 569]. Л. В. Гуцаленко та А. І. Жиліна зауважують, що сутність державного контролю полягає у перевірці відповідності діяльності учасників суспільних відносин установленим у суспільстві приписам; здійсненні цілеспрямованого впливу на об'єкти управління, який передбачає систематичний нагляд, спостереження за їх діяльністю для виявлення відхилень від установлених норм та правил; перевірці дотримання законодавства, виявленні порушень господарської дисципліни; виробленні та здійсненні ефективного, вчасного керуючого впливу, який має забезпечити досягнення заданої мети; здійсненні суб'єктом управління обліку і перевірки керованим об'єктом встановлених приписів [11, с. 81; 19, с. 6].

Отже, однією з форм здійснення банківського нагляду та банківського контролю є перевірка. Однак А. В. Марущак зауважує, що перевірка як форма банківського нагляду застосовується лише щодо суб'єктів банківської діяльності. Водночас перевірка є обов'язковою умовою для отримання ліцензії банком. Тобто банківський контроль здійснюється й щодо суб'єкта, який має намір отримати

ліцензію на здійснення банківської діяльності. Перевірка є формою діяльності НБУ, яка характерна для банківського контролю та банківського нагляду. Утім одні перевірки здійснюються на першій стадії банківського контролю – вступному контролі, а інші – на наступних стадіях – попередньому, поточному та подальшому. Мета контролю на першій стадії полягає у вирішенні питання щодо надання статусу суб'єкта банківської діяльності, а на інших стадіях – моніторинг діяльності відповідного суб'єкта. Тобто банківський нагляд можливий лише після створення суб'єкта банківської діяльності [20, с. 8].

І. Д'яконова вважає, що банківський нагляд являє собою моніторинг процесів, які відбуваються в діяльності банківських установ. Вчена зазначає, що він не може існувати окремо від контролю за виконанням тих чи інших нормативних документів, які регламентують банківську діяльність [21, с. 58]. Тобто банківський нагляд містить елементи контролю. Разом з цим, згідно зі ст. 46 Закону України «Про банки і банківську діяльність» НБУ має право визначити перелік інформації, що є важливою для цілей банківського нагляду, про яку банк та власник істотної участі у банку зобов'язані інформувати НБУ, а це свідчить про здійснення моніторингу в межах банківського нагляду. Однак поняття державного банківського нагляду, на відміну від загальноприйнятого поняття нагляду, передбачає втручання державного наглядового органу у діяльність банків, який виконує функції контролера [15].

Крім того, А. В. Головач визначає контроль не лише як перевірку законності діяльності підконтрольного об'єкта, але й як спостереження за її здійсненням, у зв'язку з цим поняття «контроль» є ширшим за змістом, ніж поняття «нагляд» [17, с. 341].

Аналіз чинного вітчизняного законодавства дає підстави стверджувати, що поняття «банківський контроль» та «банківський нагляд» тотожні.

Слід погодитися з А. В. Головачом, який визначає контроль не лише як перевірку законності діяльності підконтрольного об'єкта, але й як спостереження (моніторинг) за її здійсненням і доцільністю [17, с. 341]. Підтвердженням того, що поняття банківського контролю та банківського нагляду ототожнюються в

законодавстві є ст. 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 № 877-V відповідно до якої державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема, належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [22].

Вбачається, що відповідно до банківського законодавства «банківський контроль» тотожний поняттю «банківський нагляд» та є комплексом впорядкованих дій, спрямованих на спостереження за діяльністю банків, перевірку дотримання банками та іншими особами, щодо яких Національний банк України здійснює контроль-наглядову діяльність, законодавства України з метою виявлення порушень банківського законодавства, надання рекомендацій щодо їх усунення, притягнення винних осіб до відповідальності, забезпечення стабільності банківської системи та захисту прав і законних інтересів вкладників і кредиторів банку.

Слід зауважити, що доцільно розмежовувати поняття державного контролю в банківській сфері та банківського контролю.

Так, відповідно до абз. 1 ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківська система України складається з НБУ та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього закону та інших законів України. Тобто окрім банківського контролю, слід виділити й контроль за діяльністю НБУ [16]. Зокрема, НБУ підзвітний Президенту України та Верховній Раді України в межах їх конституційних повноважень. Підзвітність означає те, що: призначення на посаду та звільнення з посади Голови НБУ здійснюється Верховною Радою України за поданням Президента України; Президент України призначає та звільняє

половину складу Ради НБУ; другу половину складу Ради НБУ призначає та звільняє Верховна Рада України; Голова НБУ повинен доповідати перед Верховною Радою України про діяльність НБУ; двічі на рік НБУ надає інформацію Президенту України та Верховній Раді України про стан грошово-кредитного ринку в державі тощо [23, с. 163]. Це свідчить про здійснення державного, а саме президентського та парламентського контролю за діяльністю НБУ. При цьому контрольні функції знаходяться в компетенції різних органів державного управління, тоді як банківський контроль є спеціальним, особливим видом діяльності, притаманним окремим державним органам. Виходячи зі специфіки чинного законодавства, яке регулює суспільні відносини у сфері банківської діяльності, особливим центральним органом державного управління є НБУ (ст. 2, ч. 8 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України»). Тому банківський контроль в Україні слід розуміти як реалізацію процесів банківського регулювання, нагляду та контролю, які здійснюються НБУ. Водночас поняття державного контролю за діяльністю банків включає поняття банківського контролю, здійснюється різними органами державного управління на всіх стадіях управлінської діяльності в цій сфері.

Щодо банківського регулювання, то відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» банківське регулювання – одна із функцій НБУ, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [15]. З цим твердженням погоджується І. С. Попов, який визначає державне регулювання банківської діяльності як нормотворчу та індивідуально-владну діяльність суб'єктів регулювання, спрямовану на впорядкування створення і діяльності кредитних організацій, банківського сектору загалом, формування та підтримку сталого правопорядку у сфері банківської діяльності, захист прав і законних інтересів її учасників та приватних осіб [24, с. 108].

М. І. Гойхман наголошує, що «банківське регулювання», «банківський нагляд» та «банківський контроль» необхідно розмежовувати так:

- банківське регулювання належить до юридичних правил чи адміністративних вимог, що встановлюються органам влади;
- банківський нагляд означає процедуру постійного моніторингу за відповідністю вимогам, встановленим банківським регулюванням;
- банківський контроль дозволяє визначити необхідність зміни встановлених вимог [25, с. 38].

Однак вказане розуміння понять є вузьким, оскільки не розкриває форм та суб'єктів здійснення цих видів діяльності НБУ.

Звертаючи увагу на такий елемент державного контролю як «здійснення ефективного, вчасного керуючого впливу», можна дійти висновку, що він містить у собі елементи державного регулювання, зокрема, нормативно-правове забезпечення діяльності підконтрольного об'єкта. У зв'язку з цим можна вказувати на часткове входження державного регулювання до системи державного контролю.

Як зазначалося вище, банківський контроль цілком охоплює поняття банківського нагляду, тобто законодавство не встановлює відмінностей між ними. Разом з цим, вживання термінів «банківський контроль», «банківське регулювання» та «банківський нагляд» є непослідовним та суперечливим. Зокрема, у ч. 8 ст. 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківський нагляд визначено як одну з функцій НБУ. Зі свого боку згідно зі ст. 66 цього закону нагляд за діяльністю банків є частиною державного регулювання діяльності банків та належить до однієї з його форм – адміністративного регулювання. Зважаючи на це, в законодавстві нагляд за діяльністю банків розглядається одночасно як функція управління, форма державного регулювання та система контролю і активних дій НБУ. Крім того, відповідно до ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» НБУ, з метою виконання регулятивних та наглядових функцій визначає форми звітності (у тому числі консолідованої), порядок її складання та подання до НБУ, які є обов'язковими до виконання усіма суб'єктами господарювання. Тобто банківський нагляд, а отже, і банківський контроль, передбачає здійснення НБУ

нормотворчої діяльності, що суперечить визначенню поняття державного нагляду, закріпленого в ст. 1 цього закону [16].

З метою усунення колізій законодавства необхідно виключити п. 4 ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність», відповідно до якого нагляд за діяльністю банків є частиною державного регулювання діяльності банків.

За сукупністю розглянутих визначень понять «нагляд» і «контроль» та їх характеристик можна дійти висновку, що метою здійснення нагляду є визначення результатів діяльності банків, а здійснення контролю передбачає встановлення її відповідності чинним правовим нормам і стандартам. Отже, банківський нагляд зосереджений на питаннях перевірки результативності банківської діяльності, тоді як банківський контроль знаходить правове застосування в питаннях її організації та забезпеченні відповідності вимогам чинного законодавства [12, с. 204].

Однією з колізій законодавства, що регулює питання банківського нагляду, є те, що у ст. 1 Закону України «Про Національний Банк України» [15] банківський нагляд визначено як систему. Однак у ч. 8 ст. 7 цього Закону банківський нагляд визначено як одну з функцій НБУ. У загальному вигляді сутність поняття «функція» визначається як діяльність, роль об'єкту в рамках визначеної системи, визначеного органу чи підрозділу. Відповідно, систему визначають як установлену множину взаємопов'язаних елементів, яка утворює визначену цілісність або єдність. Зважаючи на ірраціональність розгляду сутності понять «банківське регулювання», «банківський нагляд» і «банківський контроль» одночасно і як системи, і як функції, виникає питання термінологічної невизначеності, що існує у статтях 1 та 7 Закону України «Про Національний Банк України». Вбачається, що доцільно визначити функцію як стійку цілеспрямовану сукупність впорядкованих дій, спрямованих на отримання заздалегідь встановлених результатів (досягнення встановленої мети) [26, с. 160].

У зв'язку з тим, що державний контроль за діяльністю банків в Україні можна представити як систему, а банківське регулювання та банківський контроль (нагляд), можуть бути представлені як її підсистеми, утворені

сукупністю впорядкованих дій різного спрямування [27, с. 198].

Варто внести зміни у ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» і викласти деякі поняття у такій редакції: «банківський контроль (нагляд) – це комплекс впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на спостереження за діяльністю банків, перевірку дотримання банками та іншими особами, щодо яких Національний банк України здійснює контрольню-наглядову діяльність, законодавства України з метою виявлення порушень банківського законодавства, надання рекомендацій щодо їх усунення, притягнення винних осіб до відповідальності, забезпечення стабільності банківської системи та захисту прав і законних інтересів вкладників і кредиторів банку» [28, с. 268]. Також пропонується доповнити ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» терміном «державний контроль за діяльністю банків» та викласти його у такій редакції: «державний контроль за діяльністю банків – це система впорядкованих дій Національного банку України, органів державної влади та установ, що виконують функції контролю за діяльністю банків, встановлених чинним законодавством, спрямована на здійснення цими суб'єктами окремих контрольню-наглядових функцій з метою забезпечення дотримання банками та іншими особами, щодо яких здійснюється контрольню-наглядова діяльність, банківського законодавства України».

Термін «банківське регулювання» у ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» пропонується викласти у такій редакції: «банківське регулювання – це комплекс впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на спостереження за діяльністю банків, перевірку дотримання банками та іншими особами, щодо яких Національний банк України здійснює контрольню-наглядову діяльність, законодавства України з метою виявлення порушень банківського законодавства, надання рекомендацій щодо їх усунення, притягнення винних осіб до відповідальності, забезпечення стабільності банківської системи та захисту прав і законних інтересів вкладників і кредиторів банку».

На підставі проведеного аналізу правових засад діяльності Фонду можна зробити такі висновки:

1. Банківське регулювання, банківський контроль (нагляд) запропоновано розглядати як складові державного контролю за діяльністю банків в Україні. З урахуванням запропонованого підходу до визначення сутності банківського контролю (нагляду) запропоновано доповнити функцію НБУ, закріплену в ч. 8 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України», та викласти її в такій редакції: «...8) забезпечує реалізацію процесів банківського регулювання, контролю (нагляду) на індивідуальній і консолідованій основі».

2. Зважаючи на зазначене, правове застосування поняття «банківський контроль (нагляд)» слід застосовувати при аналізі відповідності показників діяльності банку вимогам, встановленим чинним законодавством, урегулюванні внутрішніх систем управління банку, визначенні органами державного управління критеріїв оцінки ефективності систем корпоративного управління, управління ризиками, внутрішнього контролю, облікових процедур та інформаційних систем, необхідних для забезпечення реалізації банківського контролю (нагляду) тощо. У зв'язку з цим вбачається, що банківський контроль (нагляд) як функція здійснюється лише НБУ, тоді як державний контроль за діяльністю банків, окрім НБУ, уповноважені здійснювати виконавчі органи мезорівня системи державного управління банківською діяльністю, зокрема НКЦПФР, ДФС України, Фонд, Антимонопольний комітет України тощо.

3. Державний контроль в банківській сфері слід розглядати як функцію державного управління, що охоплює як діяльність НБУ щодо здійснення банківського контролю (нагляду), так і діяльність інших органів державної влади.

1.2. Правові засади здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні

Сьогодні питання вдосконалення нормативно-правових основ діяльності банків активно обговорюються в наукових колах, однак єдиної думки щодо стратегії її розвитку не має. Метою правових досліджень у цьому напрямі є

підтримка стабільності економічної та фінансової систем України, спрощення процедур здійсненні банківського нагляду та контролю, підвищення безпеки банківської діяльності та якості обслуговування у банківському секторі, гармонізація вітчизняного законодавства до норм та стандартів держав-членів ЄС тощо.

З часу отримання Україною незалежності, НБУ постійно здійснює поетапне реформування та удосконалення системи банківського нагляду. Адже в період створення НБУ, системи банківського нагляду не існувало і її потрібно було формувати відповідно до завдань і функцій діяльності банківської системи.

Вивчаючи основні характеристики банківського нагляду, О. Костюк, М. Лін, Г. Омет виділили такі основні етапи його становлення до 2008 року:

1) 1988–1990 роки – формування прототипу банківської системи України у складі банківської системи СРСР;

2) 1991–1992 роки – становлення банківського нагляду в незалежній Україні (характеризується прийняттям Закону України «Про банки і банківську діяльність» (березень 1991 року), Тимчасового положення «Про порядок створення, реєстрацію комерційних банків і здійснення нагляду за їх діяльністю» (жовтень 1991 року), Постанови Президії Верховної Ради України «Про статут Національного банку України» (липень 1992 року), в ст. 11 якої йдеться, що НБУ методом перевірок здійснює контрольний нагляд за діяльністю комерційних банків та їх філій);

3) 1992–1993 роки – створення головного управління банківського нагляду НБУ та відділів банківського нагляду в обласних його управліннях;

4) 1994–1995 роки – розвиток банківського нагляду – створення Департаменту банківського нагляду з управліннями: методології та координації банківського нагляду; аналізу діяльності банків і контролю економічних нормативів; реєстрації та ліцензування банків;

5) 1996–2005 роки – подальше реформування та розширення функцій банківського нагляду, створення Генерального департаменту банківського нагляду для забезпечення проведення банками чіткого виконання грошово-

кредитної політики НБУ, в тому числі створення у його складі Департаменту банківського регулювання та нагляду;

б) 2006–2008 роки – створення Дирекції з банківського регулювання та нагляду, в складі якої – 5 департаментів з відповідними управліннями та відділами, введення посади виконавчого директора [29, с. 46].

Становлення банківського нагляду має складний та довгий шлях. Із заснування НБУ у 1991 році на нього було покладено повноваження нагляду за фінансовим оздоровленням банків.

Одним із перших нормативно-правових актів, що містив положення про банківську і грошову системи України був Закон Верховної Ради УРСР «Про економічну самостійність Української РСР» від 03.08.1990 № 142-ХІІ [30]. Зокрема у ст. 6 цього Закону зазначалося, що банківська система республіки складається з НБУ, Зовнішньоекономічного банку, республіканських акціонерно-комерційних банків, інших кредитних установ різних форм власності. При цьому НБУ є вищою кредитною та емісійною установою Української РСР, підзвітний Верховній Раді Української РСР і проводить в республіці єдину державну грошово-кредитну та валютну політику, координує діяльність банківської системи у цілому, організує міжбанківські розрахунки, виконує функції резервного банку [30].

Згодом правові основи банків, порядок створення і основні принципи їх діяльності встановлено Законом Верховної Ради УРСР «Про банки і банківську діяльність» від 20.03.1991 № 872-ХІІ [31].

Ще одним кроком до встановлення механізму контролю за діяльністю банків в Україні було прийняття Декрету Кабміну України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 № 15-93. Зокрема, цей Декрет установив режим здійснення валютних операцій на території України, визначив загальні принципи валютного регулювання, повноваження державних органів і функції банків та інших фінансових установ України в регулюванні валютних операцій, права й обов'язки суб'єктів валютних відносин, порядок здійснення валютного контролю, відповідальність за порушення валютного

законодавства [32].

Увагу на контроль за діяльністю банків в Україні в цей період звертав також і Президент України. Так в 1994 році він прийняв Указ «Про посилення контролю за надходженням податків та інших обов'язкових платежів до Державного бюджету України і внесків до державних цільових фондів» від 17.11.1994 № 677/94, в якому рекомендував НБУ, у разі несвоєчасного і неповного перерахування комерційними банками податків, зборів та інших обов'язкових платежів до Державного бюджету України і внесків до державних цільових фондів, а також порушення ними встановлених нормативів відрахувань від загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів до Державного бюджету України, застосовувати санкції відповідно до статті 48 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 20.03.1991 № 872-ХІІ [33]. Разом з тим, на виконання цього Указу НБУ прийняв Роз'яснення «Про застосування штрафних санкцій» від 26.12.1994 № 130010-611/7042 та Положення «Про застосування Національним банком України санкцій за порушення банківського законодавства» від 18.05.1995 № 249 [34; 35].

Зокрема, пп. 1.1. п. 1 Положення «Про застосування Національним банком України санкцій за порушення банківського законодавства» визначив порядок застосування Національним банком України і його регіональними управліннями санкцій при здійсненні ними контрольних функцій. Однак вказане Положення втратило чинність на підставі прийнятої у 2008 році Постанови НБУ «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу до комерційних банків за порушення банківського законодавства» від 04.02.1998 № 38 [36]. У цій постанові НБУ зазначив, що основним завданням усіх рівнів системи банківського нагляду НБУ щодо вжиття заходів впливу є регулювання діяльності комерційних банків з метою приведення її у відповідність із нормами і вимогами чинного банківського законодавства та нормативних актів НБУ, а також з метою забезпечення ліквідності, платоспроможності та стабільності банківської системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів.

З метою встановлення чіткого механізму нагляду в 1997 році було

визначено структуру системи банківського нагляду НБУ, та її повноваження щодо адекватного реагування на допущені в діяльності комерційних банків порушення, у зв'язку з чим прийнято Постанову НБУ «Про затвердження Положення про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків» від 17.11.1997 № 380, яка чинна й сьогодні [37]. Згодом прийнято Постанову НБУ «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків від 14.04.1998 № 141 [38].

Підсумки практичної роботи служби банківського нагляду НБУ до 1999 року свідчили про те, що одним із невикористаних резервів у процесі регулювання діяльності банків був незалежний позавідомчий контроль або зовнішній аудит. Однак законодавчі акти того часу, а також національні нормативи аудиту не передбачали права НБУ, в межах його координуючих та контролюючих функцій, суттєво впливати на процедури та процеси проведення аудиту комерційних банків. Аналіз офіційно наданих до НБУ аудиторських висновків комерційних банків за підсумками перевірки фінансово-господарської діяльності у 1997 році свідчить про те, що проведення аудиту в переважній більшості банків обмежується трьома-чотирма місяцями року, що настає за звітним. Аудиторські висновки незалежних аудиторських фірм (аудиторів), які отримані НБУ, містили інформацію лише про підтвердження достовірності та повноти річного балансу і фінансових звітів комерційних банків. Відсутність своєчасної повної інформації про фінансовий стан банків не дає змоги оперативно впливати на усунення недоліків та упередження кризових ситуацій в банках. Тому з метою посилення банківського нагляду і вдосконалення роботи служб внутрішнього аудиту комерційних банків, НБУ прийняв Постанову «Про заходи щодо подальшого розвитку банківського аудиту» від 09.02.1999 № 53 [39].

У межах здійснення контрольної діяльності увагу звернено й на попередження порушень у банківській сфері. Цього ж року прийнято Постанову НБУ «Про заходи щодо запобігання випадкам порушень комерційними банками банківського законодавства» від 14.04.1999 № 182 [40].

Одним із вагомих кроків на шляху до становлення системи контролю за діяльністю банків в Україні стало прийняття Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV, в результаті чого ст. 48 Закону України «Про банки і банківську діяльність», що встановлювала контрольні функції НБУ, втратила чинність. Разом з цим Закон України «Про Національний банк України» в першій редакції визначив функцією НБУ банківське регулювання та нагляд, встановив основні поняття банківського контролю, зокрема, банківський нагляд визначив як систему контролю та активних впорядкованих дій НБУ, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими фінансово-кредитними установами у процесі їх діяльності законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників [15].

З прийняттям Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III, втратив чинність однойменний закон, прийнятий раніше Верховною Радою УРСР від 20.03.1991 № 872-XII та розпочався новий етап розвитку правових основ контролю за банківською діяльністю [16]. Крім того, зі схвалення Президентом України Програми інтеграції України до ЄС розпочалася синхронізація внутрішніх ринкових перетворень до змін у процесах розширення ЄС. Насамперед, це стосувалося й реформування банківського сектору в цілому [41].

Зауважимо, що в період з 1992 по 2006 роки відбувалось постійне розширення організаційної структури НБУ та створено низку департаментів за напрямками банківського нагляду. У 1992 році організовано Головне управління за контролю за банківською діяльністю та започатковано процес створення нормативно-правової бази для здійснення банківського нагляду згідно з нормами Положення «Про службу банківського нагляду Національного банку України» затвердженого наказом Голови Правління НБУ від 12.07.1994 № 110. Зі створенням Департаменту банківського нагляду в 1995 році розпочато розбудову відповідної інфраструктури, зокрема створено Комісію з питань нагляду та регулювання і діяльності банків, а пізніше (у 1999 році) – Департамент

пруденційного нагляду, що внесло суттєві зміни в перерозподіл обов'язків між відповідними департаментами НБУ [42].

Водночас з 2000 року по 2008 рік неодноразово здійснювалася оптимізація системи банківського нагляду НБУ. Зокрема:

1) У 2000 році – створено Генеральний департамент банківського нагляду, до якого входили Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент інспектування та моніторингу банків, Департамент реорганізації та ліквідації банків; сформовано нову структуру банківського нагляду відповідно до принципів Базельського комітету; розроблено основні напрями реформування банківського нагляду;

2) у 2006 році – створено Дирекцію з банківського регулювання та нагляду, якій були підпорядковані Департамент методології банківського регулювання та нагляду, Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент банківського регулювання та нагляду, Департамент припинення діяльності банків, Департамент з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму; визначено повноваження Національного банку України з питань фінансового моніторингу діяльності банків;

3) у 2008 році – реформовано структуру банківського нагляду Національного банку України; Департамент банківського регулювання та нагляду поділено на два департаменти: Департамент інспектування банків та Департамент безвиїзного банківського нагляду; регіональні відділи банківського нагляду перепідпорядковано від територіальних управлінь до Дирекції з банківського регулювання та нагляду центрального апарату Національного банку України [43; 44].

Слід зауважити, що в 2009 році, з метою приведення нормативно-правових актів НБУ до вимог пункту 2.33 Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 12.04.2005 № 34/5, такими, що втратили чинність, визнано 92 постанови Правління НБУ [45].

Цей процес дещо зменшив великий масив нормативно-правових актів, однак зумовив необхідність прийняття нових регуляторних актів, положення яких відповідатимуть вимогам сьогодення.

Отже, починаючи з 2000 року організаційна структура НБУ з питань нагляду за діяльністю банків змінюється відповідно до вимог та стандартів Базельських угод. Так, було створено Генеральний департамент банківського нагляду, який складався з Департаменту реєстрації та ліцензування банків, Департаменту інспектування та моніторингу банків, Департаменту банківського регулювання та нагляду.

У 2006 році розпочався новий етап трансформації організаційної структури НБУ з питань банківського нагляду. Було створено Дирекцію з банківського регулювання та нагляду, до складу якої входили Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент банківського регулювання та нагляду, Департамент припинення діяльності банків, Департамент з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму [46; 42].

Сьогодні на відповідні департаменти покладено основні функції банківського нагляду, а саме: перевірка відповідності банків вимогам, необхідним при їх реєстрації та ліцензуванні, контроль за дотриманням банками ліцензійних умов, контроль за дотриманням банками економічних нормативів, проведення інспекційних перевірок банків, визначення рейтингових оцінок діяльності банків на основі оцінки ризиків, застосування заходів впливу при порушенні банківського законодавства, здійснення контролю за дотриманням законодавства при реорганізації та ліквідації банків, запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму, тощо [47].

Згідно зі ст. 99 Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [48] основною функцією НБУ є забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Однак, як зазначає у своїх дослідженнях М. В. Плотнікова [49, с. 166], світова економічна криза 2007–2008 років змусила переглянути такий

функціональний підхід, тому Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Національного банку України» від 09.07.2010 № 2478-VI [50] встановлено, що при виконанні своєї основної функції НБУ має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі, сприяє стабільності банківської системи та додержанню стійких темпів економічного зростання, підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України» (ст. 6 Закону України «Про Національний банк України»). Разом із зазначеними змінами у законодавстві відбулось зміщення пріоритетів діяльності НБУ у бік підтримки економічної та фінансової стабільності у державі, а отже, й удосконалення правого забезпечення регулювання банківського сектору.

Етап реформації організаційної структури банківського нагляду в НБУ розпочався у 2008 році з поділу Департаменту банківського регулювання та нагляду на Департамент інспектування банків та Департамент безвиїзного банківського нагляду та підпорядкуванням регіональних відділів банківського нагляду Дирекції з банківського регулювання та нагляду НБУ.

В рамках процесу централізації функцій банківського нагляду, який розпочався наприкінці 2014 року, структуру НБУ було знову реорганізовано та створено Департамент банківського нагляду, Департамент інспектування банків, Департамент фінансового моніторингу, Департамент реєстраційних питань та ліцензування, Департамент методології [40; 46].

У зв'язку з необхідністю підвищення безпеки функціонування банківської системи, чинне законодавство України повинно відповідати міжнародним вимогам і стандартам, а також перебувати в процесі «синхронізації» з європейськими правовими тенденціями.

До ключових документів, що містять міжнародні вимоги та стандарти можна віднести прийняті Базельським комітетом з питань банківського нагляду (далі – Базельський комітет) «Міжнародну конвергенцію вимірювання капіталу і стандартів капіталу» (1988) (далі – Базель I), Поправки Базеля I «Поправка про облік ринкового ризику» (1996), «Міжнародну конвергенцію вимірювання капіталу і стандартів капіталу: уточнені рамкові підходи» (2004) [51] (далі –

Базель II), Базель III.

Основними положеннями Базеля I (з урахуванням поправок, внесених у 1996 році) є: встановлення мінімально допустимого рівня регулятивного капіталу для міжнародних банків; встановлення стандартного коефіцієнта відносин регулятивного капіталу до активів, зважених на кредитний і ринковий ризики, на рівні 8%; встановлення коефіцієнта відносини основного капіталу до активів, зважених на кредитний і ринковий ризики, на рівні 4% [52, с. 5].

З прийняттям Базеля II були внесені корективи у правові норми міжнародної конвергенції вимірювання капіталу, а саме: змінився порядок обліку ризиків (ступінь впливу яких раніше встановлювалася самими банками, а відповідно до нових вимог – став регламентованим) при розрахунку зваженого капіталу; додалися інструменти зниження кредитних ризиків; став враховуватися операційний ризик при визначенні розміру капіталу; посилювався нагляд з боку органів управління. Фактично Базель II був розділений на три компоненти: розрахунок мінімальних вимог до капіталу, наглядовий процес, ринкова дисципліна [51].

Розрахунок мінімальних вимог до капіталу, встановлений як компонент Базеля II, відрізняється від аналогічних вимог Базеля I, включенням операційного ризику в розрахункову базу і його врахуванням при зважуванні активів на загальний коефіцієнт ризику. Також, як і в Базелі I, відношення регулятивного капіталу до зважених активів не повинно бути менше 8%, але, крім цього, встановлюється зобов'язання банків з підтримки капіталу першого рівня в розмірі не менше 100% від капіталу другого рівня.

Недоліки нормативно-правової основи, закріпленої за результатами Базеля II, стали очевидними з настанням світової економічної кризи 2007–2009 років, а також з проблемами, пов'язаними зі складністю виведення світових економік з кризового стану. Отже, вдосконалення правових засад регулювання і нагляду банківської системи в рамках міжнародної фінансової конвергенції стало необхідною умовою посилення економічної безпеки і попередження подібних колапсів [52, с. 6].

Рішенням перерахованих вище проблем фінансового ринку стало затвердження Базеля III, основними доповненнями якого є нові вимоги до структури активів і капіталу банків, а саме: підвищення якості акціонерного капіталу, введення захисного контрциклічного буфера, зміна підходів до оцінки ліквідності.

Із затвердженням Базеля III були переглянуті підходи до визначення ліквідності банків і встановлені нормативи, які раніше базельськими угодами не передбачалися, а саме: коефіцієнт ліквідного покриття, коефіцієнт чистого стабільного фінансування і коефіцієнт левереджа (про який говорилося раніше). Коефіцієнт ліквідного покриття визначає можливість банку в повному обсязі покрити свої короткострокові (терміном до 30 днів) зобов'язання. Коефіцієнт чистого і стабільного фінансування визначає наявність довгострокових (від 1 року) джерел фінансування [52, с. 6].

Наслідки глобальної світової економічної кризи стали реальною загрозою руйнування світової фінансової системи. Відсутність ефективних механізмів своєчасного реагування на реалізацію системних ризиків, пов'язаних з швидким зростанням обсягів кредитних операцій та підвищенням цін на фінансові інструменти, призвело до погіршення якості банківських активів, виникнення проблем з їх капіталізацією і ліквідністю. Очевидність циклічності процесів у світовій економіці викликала необхідність включення в антикризове управління банківською діяльністю проциклічних інструментів її регулювання, і відповідного закріплення їх на законодавчому рівні окремих країн нарівні з інструментами регулювання рівня ліквідності та капіталізації. Це призвело до необхідності розробки і прийняття у 2010 році Базельським комітетом «Глобального нормативного забезпечення для підвищення стійкості банків і банківських систем» [53, с. 7], основним підходом до удосконалення світової фінансової системи якого є збільшення ліквідних резервів і поліпшення якості капіталу банків.

Імплементация норм Базеля III в нормативно-правову базу України є актуальним питанням у процесі вдосконалення законодавства і потребує оцінки

ефективності та доцільності внесених змін.

Україна приєдналася до Базеля III в рамках гармонізації українського законодавства з правовими нормами країн ЄС, а також з метою зміцнення національної банківської системи. Відповідно до Законів України «Про Національний банк України» і «Про банки і банківську діяльність» НБУ встановлює порядок визначення регулятивного капіталу банку та економічних нормативів, які є обов'язковими до виконання всіма банками. Встановлені НБУ нормативи закріплені в Розділі I Інструкції «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 № 368 [54].

Розглядаючи вимоги базельської угоди щодо мінімально допустимого рівня регулятивного капіталу, можна дійти висновку, що ця норма міститься в українському законодавстві, а відповідний норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1) закріплений у пп. 2.1-2.2 глави 2 розділу II Інструкції. Встановлення стандартного коефіцієнта відносини регулятивного капіталу до активів, зважених на ризики, відображено закріпленням відповідного нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) в пп. 1.5 глави 1 розділу IV Інструкції на рівні 10%, що навіть перевищує мінімально допустимий рівень, закріплений Базелем I, і свідчить про більш жорсткі вимоги українського законодавства до якості капіталу банків. Більш високі вимоги в Україні також висуваються і до показника відносини основного капіталу до активів, зважених на ризики. Відповідний йому норматив достатності (адекватності) основного капіталу (Н3) закріплений у п. 3 глави 2 розділу IV Інструкції (вступає в дію з 2019 року) на рівні 7%, що перевищує мінімум, встановлений Базелем III. Норма Базеля II, що встановлює максимальний розмір додаткового капіталу 2-го рівня в розмірі, що не перевищує 100% розміру основного капіталу 1-го рівня, визначено в пп. 1.7 глави 1 розділу II Інструкції [55, с. 204].

Встановлення Базелем III вимог до нормативів ліквідності, а саме розрахунок коефіцієнта ліквідного покриття, відповідає, закріпленим в главах 2-3 Розділу V Інструкції, нормативу миттєвої ліквідності (Н4) і нормативу поточної ліквідності (Н5). Слід зазначити, що вимоги Базеля III щодо дотримання банками

коефіцієнта чистого стабільного фінансування і коефіцієнта левереджа поки не знайшли свого відображення в українському законодавстві.

Дотримання українськими банками коефіцієнта левереджа на рівні 3%, закріпленому Базелем III, сьогодні не можливо через недостатню загальну капіталізацію банків України. Так, в період 2011 – 2016 років середній рівень розрахункового коефіцієнта левереджа в банківській системі України коливався в діапазоні 0,8 – 2%. Однак з урахуванням адаптації та планомірного збільшення нормативного значення Н1 до 500 млн. грн до 2024 року і відповідним збільшенням капіталізації банків майже в 5 разів, можна розраховувати на теоретичну можливість включення положень про коефіцієнт левереджа в чинне законодавство України вже до 2019 року. До цього часу затверджена норма мінімального розміру капіталу досягне 400 млн. грн, що більш ніж в 3 рази перевищує значення нормативу Н1, що діє сьогодні, і, відповідно, за умови помірного зростання обсягу активів, надасть можливість банкам структурувати капітал і позикові кошти.

Підсумком затвердження Базеля III стало посилення умов функціонування банків, що має на увазі посилення банківських систем країн-учасників цієї угоди, сприяння зміцненню національних економік, підвищення ступеня захищеності прав і законних інтересів вкладників і кредиторів [52, с. 8].

Закріплення ключових вимог Базеля II та Базеля III щодо посилення банківського нагляду, ринкової дисципліни та підвищення прозорості банківської звітності знайшло своє відображення в Законах України «Про банки і банківську діяльність» та «Про Національний банк України». Про це свідчать повноваження НБУ в цій сфері. В Україні питання банківського нагляду врегульовані також розділом IX Інструкції, постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок» від 17.07.2001 № 276 [56] (далі – Положення № 276), постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу» від 17.08.2012 № 346 (далі – Положення № 346) [57], постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок подання банками

Національному банку України звіту аудитора за результатами щорічної перевірки фінансової звітності» від 09.09.2003 № 389 [58] тощо.

Варто зазначити, що процес реалізації реформ, передбачених у Базелі III, продовжується після його прийняття і правової адаптації в окремих країнах, в тому числі і в Україні.

Рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду сприяли трансформації підходу до формування резервів за активними операціями банків. Зокрема, нормами Положення «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», затвердженого постановою Правління НБУ від 30.06.2016 № 351 [59], закріплено, що коефіцієнт кредитного ризику визначає розмір резервування за активними операціями відповідно до розроблених внутрішньобанківських положень.

Зміни, що відбулися у правовому забезпеченні процедури банківського резервування мали позитивні наслідки для функціонування банківської системи, а також сприяли підвищенню захисту прав і законних інтересів вкладників і кредиторів. Удосконалення системи оцінки ризиків за активними банківськими операціями продовжується у напрямі наближення вітчизняного законодавства до Базельських угод [60, с. 108]. Однак, незважаючи на прагнення України до гармонізації законодавства у сфері банківської діяльності в рамках Базельських угод, і на прийняття відповідних змін, використання концепцій, викладених в Базелі II і Базелі III, не призвело до відчутного ефекту підвищення захищеності банків, їх вкладників і кредиторів в умовах соціально-економічної нестабільності. Політичні події в Україні 2014–2016 років продемонстрували неефективність основних концепцій Базельських угод стосовно України. Зазначений період характеризується збільшенням кількості банків, що опинилися в стані банкрутства і знаходяться в процесі ліквідації. Причиною подібного незадовільного результату, можливо, є частковий перехід України на вимоги Базеля III, що пов'язано з його поетапним набуттям чинності до 2019 року, а також недостатня капіталізацією банків і відсутність окремих елементів концепцій Базеля II та Базеля III в нормативно-правових актах органів державного управління України.

Таким чином, можна дійти висновку, що основною причиною неефективності імплементації стандартів Базельських угод в Україні є повільні темпи їх відображення в законодавстві України [61].

Проведене дослідження формування засад державного контролю за діяльністю банків в Україні дозволило виявити етапи його становлення як найважливішої умови визначення підходів до розробки положень щодо банківської діяльності [29, с. 47].

Основними етапами формування засад державного контролю за діяльністю банків в Україні слід вважати: 1) 1990–1999 роки – становлення банківського нагляду в незалежній Україні (характеризується створенням Головного управління банківського нагляду Національного банку України, відділів банківського нагляду в обласних управліннях Національного банку України, закріпленням їх контрольних функцій, прийняттям таких базових нормативно-правових актів у цій сфері, як Закону Верховної Ради УРСР «Про економічну самостійність Української РСР» (від 03.08.1990 № 142-XII) та Закону України «Про банки і банківську діяльність» (від 20.03.1991 № 872-XII), а також численних регуляторних актів НБУ; 2) 2000–2007 роки – розвиток банківського контролю (нагляду) (характеризується формуванням структури банківського нагляду відповідно до принципів Базельського комітету, створенням Генерального департаменту банківського нагляду для забезпечення проведення банками чіткого виконання грошово-кредитної політики НБУ, розширенням функцій банківського нагляду, розробкою основних напрямів реформування банківського нагляду, створенням Дирекції з банківського регулювання та нагляду, в складі якої діяли 5 департаментів з відповідними управліннями та відділами; 3) з 2008 року і до сьогодні – період реформування банківського контролю (нагляду) (характеризується вдосконаленням організаційної структури Національного банку України щодо банківського нагляду, встановленням пруденційних інструментів банківського регулювання та нагляду в період фінансової кризи, скасуванням значної кількості регуляторних актів, активізацією процесів гармонізації законодавства України з європейськими стандартами

банківського контролю (нагляду).

Загалом наразі система банківського нагляду на рівні відповідних департаментів банківського нагляду НБУ та відділів банківського нагляду при територіальних управліннях НБУ виконує такі функції [62, с. 152]:

1) нормативно-правові – захист інтересів вкладників та кредиторів банку, забезпечення формування і реалізація державної політики у сфері державного контролю за діяльністю банків в Україні, надання рекомендацій щодо внесення змін в чинні та прийняття нових регуляторних чи інших нормативно-правових актів, що забезпечують здійснення контрольної-наглядової діяльності та функціонування банківської системи в цілому;

2) аналітично-оціночні – моніторинг діяльності банків та інших осіб, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, аналіз ризиків у банківській системі;

3) координаційні – контроль за дотриманням законодавства банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, надання їм рекомендацій щодо усунення виявлених недоліків.

Виконання функцій банківського нагляду ґрунтується на правових засадах, що охоплюють такі три рівні [63; 42, с. 322–323]:

– законодавство – закони України, які, зокрема, встановлюють права НБУ та інших суб'єктів щодо здійснення контролю і нагляду за діяльністю банківських установ;

– регуляторні акти – акти, прийняті органами контролю, в яких містяться правила поведінки суб'єктів банківської діяльності;

– тимчасові роз'яснення – документи, що містять положення, які деталізують інші нормативно-правові акти та мають вигляд листів, телеграмм тощо [42, с. 281].

Разом з цим, нормативно-правові акти щодо контролю за діяльністю банків в Україні можна поділити за такими ознаками:

1) суб'єкт, контрольну діяльність якого забезпечує нормативно-правовий акт;

2) суб'єкт, що прийняв нормативно-правовий акт.

Зауважимо, що сьогодні вагомим недоліком законодавства, яке регулює контроль-наглядову діяльність суб'єктів банківського контролю в Україні є його несистематизованість. Тому з урахуванням проведеного аналізу нормативно-правових актів, їх слід групувати за такими предметами їх застосування: що встановлюють порядок державної реєстрації та ліцензування банківської діяльності; щодо контролю за дотриманням банками економічних нормативів; що встановлюють підстави та порядок застосування НБУ заходів впливу при порушенні банківського законодавства; щодо визначення рейтингових оцінок діяльності банків; щодо здійснення контролю за дотриманням законодавства при реорганізації та ліквідації банків.

Порядок державної реєстрації та ліцензування банківської діяльності закріплений у Розділі II Закону України «Про банки і банківську діяльність». Згідно зі ст. 17 відповідного Закону державна реєстрація юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, проводиться відповідно до чинного законодавства з питань державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців з урахуванням особливостей банківського законодавства [16]. Документи на реєстрацію подаються після погодження НБУ статуту банку, який знаходиться у стадії реєстрації. Підставами для відмови у погодженні НБУ статуту, згідно зі ст. 18 Закону України «Про банки і банківську діяльність», можуть бути: неповний пакет документів та/або недостовірна інформація, яка в них міститься, невідповідна ділова репутація засновників, невідповідність фінансового стану засновника вимогам НБУ, невідповідність структури власності встановленим вимогам прозорості тощо.

Упродовж року, після державної реєстрації відповідної юридичної особи, вона зобов'язана в порядку, визначеному законодавством та нормативно-правовими актами НБУ, подати документи для отримання банківської ліцензії (ст. 19 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), а саме: копію статуту з відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації юридичної особи; копії зареєстрованого Національною комісією з цінних паперів

та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій та свідоцтва про реєстрацію випуску акцій (для банку, що створюється у формі публічного акціонерного товариства); відомості про кількісний склад спостережної ради, правління, ревізійної комісії; відомості за формою, визначеною НБУ, що дають змогу зробити висновок про відповідність ключових посадових осіб вимогам встановленим чинним законодавством; копії внутрішніх положень банку, що регламентують надання банківських та інших фінансових послуг, визначають порядок здійснення внутрішнього контролю та процедуру управління ризиками; бізнес-план на три роки, складений згідно з вимогами, встановленими НБУ; копію платіжного документа про внесення плати за видачу банківської ліцензії, розмір якої встановлюється НБУ [16].

Підставами для відмови у видачі банківської ліцензії є: неповний пакет документів, необхідних для видачі банківської ліцензії, та/або недостовірність інформації яка в них міститься, недотримання термінів подачі документів для отримання банківської ліцензії після реєстрації юридичної особи, невідповідність ділової репутації керівників юридичної особи, структури органу правління, та необхідного банківського обладнання вимогам, встановленим НБУ та чинним законодавством (ст. 19 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Контроль за дотриманням банками економічних нормативів відбувається шляхом отримання НБУ від них фінансової звітності у порядку, встановленому Положенням «Про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України», затвердженому постановою Правління НБУ від 30.12.1998 № 566 [64] (далі – Положення № 566). Згідно з п. 3.1 Положення № 566 метою складання фінансової звітності є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан і діяльність банку для прийняття економічних рішень. Вимоги до фінансової звітності закріплені у ст. 68 та ст. 69 Закону України «Про банки і банківську діяльність», підп. 3.1.1 п. 3 Положення № 566, Інструкції «Про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності», затвердженої постановою Правління Національного банку України від 24.10.2011 № 373 [65].

Банки організують бухгалтерський облік відповідно до внутрішньої облікової політики, розробленої на підставі правил, встановлених НБУ відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, що має забезпечувати своєчасне та повне відображення всіх банківських операцій та надання користувачам достовірної інформації про стан активів і зобов'язань, результати фінансової діяльності та їх зміни (ст. 68 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). З метою оцінки фінансового стану банку, фінансова і статистична звітність щодо його роботи, операцій, ліквідності, платоспроможності, прибутковості надається до НБУ.

Разом із цим, банківські установи зобов'язані подавати аудиторський звіт згідно з вимогами ст. 70 Закону України «Про банки і банківську діяльність», а також Положенням про порядок подання банками до Національного банку України звіту за результатами щорічної перевірки фінансової звітності, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 09.09.2003 № 389 [65].

Право на проведення аудиторської перевірки банку має аудиторська фірма, внесена НБУ до Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків. Банк зобов'язаний у порядку та за вимогами, визначеними нормативно-правовими актами НБУ, надавати йому аудиторський висновок та інші документи за результатами аудиту. Аудиторська фірма зобов'язана повідомляти НБУ про виявлені під час проведення аудиторської перевірки викривлення показників фінансової звітності, порушення та недоліки в роботі банку, що можуть призвести до його неплатоспроможності, у тому числі значних втрат регулятивного капіталу банку (ст. 70 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Організація та порядок *проведення інспекційних перевірок* закріплені у Законі України «Про банки і банківську діяльність», Положенні № 276 [56], Методичних рекомендаціях щодо взаємодії між інспекторами з банківського нагляду НБУ та зовнішніми аудиторами банків, затвердженими постановою Правління Національного банку України від 29.04.2004 № 191 [66], та іншими

нормативно-правовими актами.

НБУ здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду (ч. 9 ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), і у межах безвиїзного нагляду має право письмово вимагати від банку копії документів, а також письмові пояснення з питань його діяльності, а банк зобов'язаний надавати відповідну інформацію (ч. 10–11 ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» інспекційна перевірка банку – форма здійснення банківського нагляду уповноваженими НБУ особами безпосередньо у банку [16]. Перевірки здійснюються з метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства України про банки і банківську діяльність, а також нормативно-правових актів НБУ. Перевірка банків здійснюється відповідно до плану, затвердженого НБУ не частіше одного разу на рік. Про проведення планової перевірки НБУ зобов'язаний повідомити банк не пізніше, ніж за 10 днів до його початку. НБУ може прийняти рішення про проведення позапланової перевірки банку при наявності обґрунтованих підстав. Банки зобов'язані забезпечити уповноваженим НБУ особам умови для проведення інспекційної перевірки та вільний доступ у робочий час до всіх приміщень банку (ст. 71 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Планування інспекційних перевірок здійснюється з метою реалізації завдань НБУ щодо стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку (п. 2.1 Положення № 276). План інспекційної перевірки складається в результаті проведення аналізу інформації безвиїзного нагляду, а саме: інформації про результати попередніх інспекційних перевірок і результатів проведеної роботи щодо усунення порушень; інформації про виконання банками розроблених заходів фінансового оздоровлення; інформації інших підрозділів НБУ щодо діяльності банку; результатів перевірок діяльності об'єкта перевірки, які здійснювалися державними органами контролю та правоохоронними органами, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, аудиторськими фірмами,

звернень, скарг вкладників, кредиторів та інших юридичних і фізичних осіб; рішення Правління НБУ; завдання та вказівок керівництва НБУ; інформації щодо діяльності об'єкта перевірки, яка розміщена в засобах масової інформації, інших джерелах (п. 2.2 Положення № 276) [56].

Згідно з п. 1.8 Положення № 276 рішення про проведення позапланової інспекційної перевірки приймається за наявності обгрунтованих підстав, а саме: виявлення під час здійснення безвиїзного нагляду (порядок здійснення якого визначається НБУ) суттєвого погіршення фінансового стану банку; наявність фактів, що можуть свідчити про здійснення об'єктом перевірки ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників або інших кредиторів; виявлення фактів подання НБУ недостовірної інформації та/або звітності; зміна власника (власників) істотної участі у банку або голови ради та/або голови правління банку; набуття банком статусу спеціалізованого; надходження інформації про відкриття відокремленого підрозділу та/або початку його діяльності; наявність фактів, що можуть свідчити про здійснення банком діяльності без відповідних ліцензій і дозволів та/або здійснення відокремленим підрозділом банку виду діяльності без надання банком права на його здійснення; надходження інформації про початок нового виду діяльності або надання нового виду фінансових послуг (крім банківських) або виявлення фактів початку такої діяльності без повідомлення НБУ; звернення банку щодо отримання ліцензії чи дозволів, передбачених законодавством України; ненадання інформації, документів або їх копій за письмовим запитом НБУ в установлені строки; необхідність перевірки інформації, викладеної в запереченнях до довідки про перевірку/звіту про інспектування; віднесення банку до категорії проблемних; надходження інформації від Фонду гарантування вкладів фізичних осіб до НБУ про виявлені порушення банками вимог законодавства України або необхідність проведення інспекційної перевірки неплатоспроможного/перехідного банку у зв'язку з необхідністю підтвердження приведення його діяльності у відповідність до вимог банківського законодавства України щодо дотримання нормативів капіталу та ліквідності [56].

Порядок визначення рейтингових оцінок діяльності банків на основі оцінки ризиків закріплений Положенням «Про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS», затвердженим постановою Правління Національного банку України від 08.05.2002 № 171 [67]. Нагляд за діяльністю банків, що ґрунтується на оцінках ризиків діяльності банків за рейтинговою системою CAMELS, полягає у визначенні загального стану банку на підставі єдиних критеріїв, які охоплюють діяльність банку за всіма напрямками. Метою оцінки діяльності є визначення банків, фінансовий стан яких є незадовільним, а операції або менеджмент мають недоліки, які можуть призвести до банкрутства, що вимагає посиленого контролю з боку служби банківського нагляду НБУ і застосування відповідних заходів для виправлення недоліків у діяльності банку, а також стабілізації його фінансового стану. Така оцінка ризиків дає змогу отримати інформацію для визначення пріоритетів у діяльності банківського нагляду та необхідних матеріальних і людських ресурсів для здійснення належного контролю за банківською системою. Рейтингова система передбачає ретельний аналіз стану банку, здійснення якого можна провести лише під час комплексної інспекційної перевірки [67].

Основою зазначеної рейтингової системи є оцінка ризиків та визначення рейтингових оцінок за такими основними компонентами: достатність капіталу, якість активів, менеджмент, надходження, ліквідність, чутливість до ринкового ризику. Комплексна рейтингова оцінка визначається для кожного банку з урахуванням оцінок за п'ятибальною шкалою за кожним з компонентів.

Розглядаючи правові норми щодо оцінки ризиків діяльності банків, варто звернути увагу на те, що перегляду потребують абз. 8, абз. 10, п. 1 глави 1 Положення № 171, а саме: «Рейтингова оцінка достатності капіталу визначається за рейтинговою системою на підставі таких факторів: ... рівень формування резервів під активні операції; ... співвідношення обсягу негативно класифікованих активів (з урахуванням сформованих резервів під ці активні операції) до регулятивного капіталу...». Варто зазначити, що ці норми відповідають нормам Положення «Про порядок формування та використання банками України резервів

для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», затвердженого постановою Правління Національного банку України від 21.12.2012 № 23 [68], яке вже втратило чинність. Тому слід абз. 8, абз. 10 п. 1 глави 1 Положення № 171 викласти відповідно до норм чинного законодавства в такій редакції: «рівень формування резервів з урахуванням кредитного ризику за активними операціями»; «співвідношення обсягу активів з високим рівнем кредитного ризику (з урахуванням сформованих резервів) до регулятивного капіталу...».

З причини невідповідності нормам чинного законодавства перегляду потребують також абз. 3, абз. 6, абз. 9 п. 1 глави 2 Положення № 171, а саме: «При визначенні рейтингової оцінки якості активів потрібно враховувати такі фактори: «...рівень активів з негативною класифікацією з урахуванням сформованих резервів під ці активи в сукупних активах»; «...обсяг операцій з інсайдерами та ставлення до них керівництва»; «...рівень резервів на покриття можливих збитків за активними операціями (в порівнянні з нестандартними активами), правильність їх розрахунків і повнота формування». Отже, відповідно до норм чинного Положення № 351 абз. 3, абз. 9 п. 1 глави 2 Положення № 171 слід викласти в такій реакції: «...розмір активів з високим рівнем кредитного ризику (з урахуванням сформованих резервів)»; «... рівень та повнота формування резервів під забезпечення активів з високим рівнем кредитного ризику (в порівнянні з нестандартними активами), правильність їх розрахунків». З урахуванням відсутності правового визначення терміну «інсайдер» у чинному законодавстві пропонується абз. 6 п. 1 глави 2 Положення № 171 викласти в такій редакції: «обсяг операцій із пов'язаними до банку особами та ставлення до них керівництва».

Підстави та порядок застосування НБУ заходів впливу при порушенні банківського законодавства закріплені у ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», а також у Положенні № 346 [57]. Одним із важливих елементів банківського нагляду сьогодні є запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму.

Реалізація зазначеної функції, покладеної на НБУ та інші органи державного управління, нормативно забезпечується главою 11 Закону України «Про банки і банківську діяльність», Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 № 1702-VII [69] (далі – Закону України «Про запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом»), Законом України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII [70] а також Положенням «Про здійснення банками фінансового моніторингу», затвердженого постановою Правління Національного банку України від 26.06.2015 № 417. Норми чинного законодавства у цьому напрямі спрямовані на захист прав і законних інтересів громадян суспільства і держави, забезпечення національної безпеки, а також формування загальнодержавної багатоджерельної аналітичної бази даних для надання правоохоронним органам України та іноземних держав можливості виявляти, перевіряти і розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями [71].

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом» банки є суб'єктами первинного фінансового моніторингу та підзвітні у рамках банківського нагляду і контролю НБУ, а також у рамках банківського контролю НКЦПФР, Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг тощо. Банк, згідно з покладеними на нього обов'язками, здійснює виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, повідомляє про них уповноважені органи та сприяє у проведенні аналізу фінансових операцій.

Здійснення контролю за дотриманням законодавства при реорганізації та ліквідації банків в Україні покладено на НБУ та Фонд, реалізація якого забезпечується Законом України «Про Національний банк України», Законом України «Про банки і банківську діяльність», Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» та іншими нормативно-правовими актами НБУ та Фонду.

Розглянутий перелік нормативно-правових актів, що регулюють державний контроль за діяльністю банків в Україні слід поділити на загальні та спеціальні.

Першу групу актів, складають кодекси, зокрема, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Податковий кодекс України, Бюджетний кодекс України.

Як слушно зауважує Н. В. Барахтян, таке різногалузеве регулювання відносин у сфері банківської діяльності пояснюється тим, що комерційні банки є суб'єктами: господарювання, діяльність яких має на меті отримання прибутку; розрахункових відносин, що регулюються на договірних засадах; податкових відносин, відносин з управління бюджетними коштами тощо. Також можна виокремити закони загального регулятивного спрямування, наприклад Закони України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність» [72, с. 55].

Другу групу складають спеціальні закони, що стосуються безпосереднього контролю за діяльністю банків. До цієї групи, зокрема, належить Закони України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму». Значну групу актів, що забезпечують спеціальне правове регулювання у цій сфері, є акти НБУ. Такі акти видаються у формі постанов Правління НБУ, а також інструкцій, положень, правил, що затверджуються постановами Правління НБУ.

На підставі проведеного аналізу правових засад державного контролю за діяльністю банків в Україні можна зробити такі висновки:

1. З'ясовано, що існуючі правові засади здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні сформувалися зважаючи на: процес формування організаційної структури банківського контролю (нагляду), функцій банківського нагляду; напрями здійснення грошово-кредитної політики НБУ; необхідність підвищення стійкості банків і банківських систем до кризових явищ, ступеня захищеності прав і законних інтересів вкладників і кредиторів.

2. Здійснено періодизацію розвитку системи державного контролю за діяльністю банків в Україні з урахуванням нормотворчих особливостей на

кожному з виокремлених періодів. З'ясовано, що існуючі засади здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні сформувалися зважаючи на: процес становлення організаційної структури банківського контролю (нагляду), функцій банківського нагляду; напрями здійснення грошово-кредитної політики НБУ; необхідність підвищення стійкості банків і банківських систем до кризових явищ, ступеня захищеності прав і законних інтересів вкладників і кредиторів.

3. Систематизовано нормативно-правові акти, на підставі яких здійснюється державний контроль за діяльністю банків в Україні, відповідно до встановлених критеріїв (суб'єкта, контрольну діяльність якого забезпечує нормативно-правовий акт, суб'єкта, що прийняв нормативно-правовий акт, предмета нормативно-правового акта), що дозволяє отримати цілісне уявлення про нормативно-правові засади державного контролю за діяльністю банків в Україні та визначити напрями його удосконалення.

4. З'ясовано, що починаючи з 2000 року організаційна структура НБУ з питань нагляду за діяльністю банків змінюється відповідно до вимог та стандартів Базельських угод. Так, було створено Генеральний департамент банківського нагляду, який складався з Департаменту реєстрації та ліцензування банків, Департаменту інспектування та моніторингу банків, Департаменту банківського регулювання та нагляду.

У 2006 році розпочався новий етап трансформації організаційної структури НБУ з питань банківського нагляду. Було створено Дирекцію з банківського регулювання та нагляду, до складу якої входили Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент банківського регулювання та нагляду, Департамент припинення діяльності банків, Департамент з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму [46; 42, с. 146].

1.3. Завдання та принципи державного контролю за діяльністю банків в Україні

Існуюче розмаїття підходів до визначення завдань нагляду являє собою відображення як складності функцій, що виконуються банками в системі ринкових відносин у фінансовій сфері, так і особливостей регулятивного впливу держави на функціонування банківської системи. При цьому слід відзначити, що завдання банківського нагляду можуть стосуватися як удосконалення галузевих аспектів (наприклад, підвищення рівня організації банківської діяльності), так і виходити далеко за межі процесу функціонування банківської системи та стосуватися розвитку національної економіки у цілому. Складність змісту та розмаїття передумов досягнення завдань, що носять макроекономічний характер, визначає необхідність сполучення заходів щодо банківського контролю (нагляду) із виконанням широкого кола інших функцій, пов'язаних із реалізацією стратегії соціально-економічного розвитку та фінансової політики держави [73].

Як зауважує Л. В. Гуцаленко, основною метою державного фінансового контролю є:

1) виявлення на підконтрольних об'єктах порушень принципів законності, ефективності, доцільності й економії при формуванні та використанні державних фінансових та матеріальних ресурсів, відхилень від прийнятих норм, стандартів на найбільш ранній стадії їх виникнення;

2) попередження фінансових правопорушень;

3) притягнення винних до відповідальності, забезпечення відшкодування заподіяних збитків;

4) вжиття заходів щодо запобігання таким порушенням у майбутньому [19].

Існує два основних підходи до визначення завдань контролю. Відповідно до першого підходу, завдання контролю полягає у тому, щоб виявити фактичний стан справ, зіставити його з запланованими цілями, оцінити ситуацію та запропонувати, за необхідності, коригувальні заходи. Згідно з другим підходом завданням контролю є контроль за правомірністю діяльності підконтрольних

суб'єктів [74].

Мета державного фінансового контролю більш детально відображається у завданнях, спрямованих на її досягнення.

На думку В. Ф. Піхоцького, завданнями державного фінансового контролю є:

- сприяння реалізації державної фінансової політики;
- забезпечення своєчасного та повного виконання фінансових зобов'язань;
- сприяння збалансованості між дохідними джерелами та напрямками використання коштів відповідно до фінансових планів суб'єктів господарювання;
- виявлення внутрішніх резервів збільшення централізованих фінансових ресурсів;
- сприяння раціональному використанню наявних фінансових ресурсів;
- забезпечення належного ведення обліку та подання звітності, дотримання чинного законодавства та інших нормативних актів [45, с. 43].

З точки зору аналізу державного банківського контролю як складової державного фінансового контролю, його завданнями слід вважати забезпечення законності, ефективності, фінансової дисципліни і раціональності при формуванні, розподілі, володінні, використанні та відчуженні активів, що належать як державі, так і іншим суб'єктам ринку банківських послуг [75, с. 44].

Вбачається, що на всіх етапах розвитку банківської системи метою банківського контролю є її безпека та фінансова стабільність, захист інтересів вкладників і кредиторів. Досягнення цієї мети неможливе без виконання завдань банківського регулювання.

Завданнями банківського регулювання та нагляду є:

- 1) захист інтересів клієнтів і вкладників, які розміщують свої кошти в банках, від неефективного управління та шахрайства;
- 2) створення конкурентного середовища в банківському секторі;
- 3) забезпечення прозорості банківського сектору;
- 4) підвищення стійкості та ефективності банківської діяльності;
- 5) підтримка необхідного рівня стандартів і професіоналізму в

банківському секторі;

б) забезпечення відкритості (прозорості) політики та діяльності банківського сектору в цілому і кожного банку зокрема [76].

Враховуючи те, що банківське регулювання та банківський контроль (нагляд) здійснюються НБУ, вказані завдання також покладено на НБУ.

Зважаючи на запропоновані в підрозділі 1.1 розуміння державного контролю за діяльністю банків та банківського контролю, доцільно виділити такі види завдань:

- 1) завдання податкового контролю (нагляду), що виконуються НБУ;
- 2) завдання державного контролю за діяльністю банків, що виконуються органами державної влади та іншими суб'єктами державного контролю за діяльністю банків.

Отже, залежно від суб'єкта, який виконує завдання у сфері банківського контролю, слід виділити:

- 1) завдання контрольно-наглядової діяльності НБУ;
- 2) завдання органів державної влади та інших суб'єктів державного контролю за діяльністю банків в Україні.

Щодо завдань НБУ, І. В. Мізіна та К. В. Клименко зазначають, що необхідно виділяти завдання Національного банку України у монетарній сфері та у сфері банківського контролю (регулювання та нагляду).

Основними завданнями НБУ у монетарній сфері є:

- вдосконалення системи прийняття рішень в монетарній сфері;
- використання НБУ як операційного орієнтиру монетарної політики чистих міжнародних резервів та чистих внутрішніх активів, а також обсягу монетарної бази;
- суттєве посилення ролі облікової ставки як базової ставки монетарної політики;
- посилення підзвітності та зв'язків НБУ з ринком та громадськістю з метою їх орієнтування щодо інфляційних очікувань та прийняття рішень;
- зі стабілізацією ситуації на грошово-кредитному ринку – поступове

скасування адміністративних заходів, запроваджених у терміновому порядку для стримування тиску на платіжний баланс [77].

У сфері банківського контролю (нагляду) І. В. Мізіна виділяє такі завдання:

- підвищення рівня капіталізації банків;
- удосконалення підходів до регулювання операцій банків з пов'язаними особами;
- виявлення реальних обсягів операцій з пов'язаними особами та вжиття заходів, спрямованих на їх зменшення;
- посилення відповідальності, в тому числі шляхом встановлення кримінальної відповідальності, керівників банків, власників істотної участі та інших пов'язаних осіб за діяльність, що призводить до неплатоспроможності банків;
- проведення оцінки якості активів банків, з метою визначення потреби в додатковій капіталізації банківських установ;
- очищення банківської системи від фінансових установ, які є неплатоспроможними, здійснюють відмивання грошей та не дотримуються вимог законодавства;
- створення скоординованої системи позасудової реструктуризації кредитів та сприяння добровільній реструктуризації валютних іпотечних кредитів [77].

Головним завданням державного управління банківською системою І. В. Мізіна називає поєднання дерегулювання та механізмів забезпечення стабільності функціонування банківської системи для подолання системних прорахунків з ефективним регулюванням та наглядом виконавчих осіб фінансових органів [78, с. 167].

Однак вбачається, що вказані положення відображають напрями політики НБУ, є короткостроковими, спрямованими на результат діяльності регулятора в конкретний період часу, а тому не є завданнями контролю (нагляду) з боку НБУ.

В. В. Коваленко зазначає, що сучасна структура системи банківського нагляду НБУ передбачає вирішення таких завдань:

- 1) визначення стратегії і пріоритетних напрямів розвитку нагляду;

2) розроблення методологічної і нормативної бази банківського регулювання та нагляду;

3) забезпечення безперервного процесу нагляду, починаючи з реєстрації та ліцензування банків, проведення оперативного моніторингу, інспектування, прийняття адекватних заходів щодо стабілізації діяльності банків;

4) робота з проблемними банками і прийняття рішень про їх подальшу діяльність [79, с. 25].

В. В. Лещенко відмічає, що банківський нагляд має бути спрямований на виконання таких завдань:

1) забезпечення належного рівня допуску до банківської системи;

2) контроль за професіоналізмом і репутацією посадових осіб банківських установ;

3) встановлення пруденційних обмежень ризиків банківської діяльності, вимог до структури активів та зобов'язань, достатності капіталу та резервів, виявлення банками ризиків власної діяльності та управління ними з метою недопущення банкрутств та банківських криз;

4) підвищення рівня корпоративного управління в банках;

5) здійснення оперативного нагляду на основі оцінки ризиків, використання системи раннього реагування шляхом аналізу звітності, інспекційних перевірок банківських установ;

6) організація системи захисту інтересів кредиторів і вкладників, аналіз системи гарантій надійності депозитів і підтримання стабільності на грошово-кредитних ринках;

7) недопущення відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом;

8) втручання в діяльність банків, які не забезпечують власної платоспроможності, ліквідності й надійності, недотримання всіх видів вимог нагляду;

9) своєчасне виведення з ринку банків, стан яких не піддається виправленню, мінімізація наслідків банкрутств банків для вкладників, кредиторів і банківської системи загалом [80, с. 281–282].

Підсистема контролю та оцінки повинна вирішувати такі завдання:

- 1) контроль за виконанням своїх функцій іншими підсистемами системи фінансової безпеки банку;
- 2) визначення причин і масштабів кризи, а також результатів, яких необхідно досягти в рамках реалізації антикризових заходів на підставі даних інших підсистем;
- 3) порівняння досягнутих результатів з очікуваними показниками;
- 4) визначення ступеня відхилення фактичних результатів від запланованих;
- 5) контроль за розробкою оперативних рішень з нормалізації діяльності банку;
- 6) оцінка ефективності заходів щодо нейтралізації кризи, висновки про їх достатність, а також необхідність додаткових заходів;
- 7) спостереження за реалізацією завдань фінансового управління;
- 8) забезпечення обміну інформаційними потоками між підсистемами та обробка інформаційних потоків усередині системи [80, с. 282; 81].

Функціонально контроль вирішує цілий комплекс завдань і об'єднує всі елементи системи фінансової безпеки банку. Він забезпечує взаємозв'язок між формуванням інформаційної бази, аналізом, плануванням, розробкою і реалізацією антикризових заходів, оцінкою їх ефективності і формуванням висновків [82, с. 59–60].

З огляду на зазначене, ймовірно, що В. В. Лещенко під завданнями банківського нагляду розуміє ті контрольні-наглядові завдання, які здійснює НБУ, а під завданнями підсистеми контролю та оцінки – що здійснюють управлінські служби банку чи інших осіб, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність [80, с. 281–282].

Зауважимо, що різноманітність наукових тверджень щодо завдань контролю у банківській сфері, зумовлює необхідність їх систематизації та виділення певних критеріїв, які допоможуть класифікувати завдання державного контролю за діяльністю банків в Україні та виділити найголовніші з них.

Відповідно до напрямів діяльності суб'єктів державного контролю за

діяльністю банків в Україні, завдання контролю у банківській сфері слід поділити на:

1) нормативно-правові – захист інтересів вкладників та кредиторів банку, забезпечення формування і реалізації державної політики у сфері державного контролю за діяльністю банків в Україні, надання рекомендацій щодо внесення змін до чинних та прийняття нових регуляторних чи інших нормативно-правових актів, що забезпечують здійснення контрольної-наглядової діяльності та функціонування банківської системи в цілому;

2) аналітично-оціночні – моніторинг діяльності банків та інших осіб, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, аналіз ризиків у банківській системі;

3) координаційні – контроль за дотриманням законодавства банками та іншими особами, щодо яких НБУ здійснює наглядову діяльність, надання їм рекомендацій для усунення виявлених недоліків.

Ще одним критерієм класифікації завдань є їх універсальність. За цим критерієм завдання державного контролю за діяльністю банків слід поділити на:

1) загальні: забезпечення належного рівня допуску в банківську систему; захист інтересів вкладників та кредиторів банку; забезпечення формування і реалізації державної політики у сфері державного контролю за діяльністю банків в Україні; надання рекомендацій щодо внесення змін в чинне законодавство та прийняття нових регуляторних чи інших нормативно-правових актів, що забезпечують здійснення контрольної-наглядової діяльності та функціонування банківської системи загалом; моніторинг дотримання законодавства банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, надання їм рекомендацій щодо усунення виявлених недоліків тощо;

2) спеціальні: втручання в діяльність банків, які не забезпечують власної платоспроможності, ліквідності й надійності; своєчасне виведення неплатоспроможних банків з ринку; аналіз системи гарантій надійності депозитів; мінімізація наслідків банкрутств банків; недопущення відмивання коштів, одержаних злочинних шляхом тощо.

Вбачається, що вказані завдання слід закріпити в Законі України «Про Національний банк України», шляхом доповнення його ст. 2-1 такого змісту: «Завданнями банківського контролю (нагляду), що здійснює Національний банк України є:

- 1) захист інтересів вкладників та кредиторів банку;
- 2) забезпечення формування і реалізація державної політики у сфері державного контролю за діяльністю банків в Україні;
- 3) надання рекомендацій щодо внесення змін в чинне законодавство та прийняття нових регуляторних чи інших нормативно-правових актів, що забезпечують здійснення контрольної-наглядової діяльності та функціонування банківської системи в цілому;
- 4) аналіз ризиків банківської системи;
- 5) моніторинг дотримання законодавства банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, надання їм рекомендацій щодо усунення виявлених недоліків».

Крім того, завдання державного контролю за діяльністю банків в Україні слід класифікувати відповідно до таких критеріїв: універсальність завдань, залежність від напрямів діяльності суб'єктів державного контролю за діяльністю банків в Україні, суб'єкти, що виконують завдання у сфері банківського контролю.

Підґрунтям ефективного здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні є сукупність базових принципів його реалізації.

Слово – принцип походить від латинського – *princĭpĭum*, що трактується як початок або основа, базове положення, яке визначає всі наступні твердження, які впливають з нього [74; 75, с. 45]

Зауважимо, що вивченням принципів здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні завжди приділялася значна увага з боку теоретиків та практичних фахівців у цій сфері. Утім аналіз наукових джерел та фахової літератури вказує на відсутність єдиного переліку цих принципів.

Базовим принципами контролю, які зафіксовані у Лімській декларації керівних принципів контролю, що була прийнята IX Конгресом Міжнародної

організації вищих органів фінансового контролю у жовтні 1977 року [74], є:

- 1) незалежність контролю як невід'ємного атрибуту демократії й обов'язкового елемента управління;
- 2) законодавче закріплення незалежності органів контролю;
- 3) визначення необхідності здійснення попереднього контролю й контролю за фактичними результатами;
- 4) наявність зовнішнього та внутрішнього контролю як обов'язкової умови існування контролю;
- 5) гласність та відкритість контролюючих органів з обов'язковою вимогою додержання комерційної та іншої таємниці, що захищається законом [75, с. 44].

Зазначені принципи знайшли подальше відображення у наукових працях багатьох дослідників. Так, Ф. Бутинець дещо доповнив їх та поділив на два види: основні і специфічні [83]. До основних принципів контролю він відніс раптовість, всеоб'ємність, безперервність, об'єктивність, точність, законність, своєчасність, незалежність, надійність, гласність, розподіл функцій, оптимальність, результативність. До специфічних принципів контролю вчений відніс профілактику (попередження) порушень, виявлення порушень та визначення їх наслідків, вивчення причин та умов, що призвели до порушень, розрахунок та мобілізацію виявлених резервів [75; 74, с. 44].

На думку О. М. Сидоренка, до складу першої групи слід віднести принципи організації та виконання функцій банківського нагляду: централізація функцій, єдність вимог та процедур їх забезпечення і дотримання, узгодження внутрішньої побудови механізму банківського нагляду із загальними засадами організації господарської активності та соціальної взаємодії у суспільстві. До специфічних слід віднести: збалансованість впливу (гнучке поєднання процедур контролю та невтручання з боку уповноважених державою органів до функціонування банківських установ), справедливість (забезпечення законних прав усіх учасників процесу банківського нагляду), причетність (залучення всіх зацікавлених учасників процесу банківського нагляду на усіх рівнях регулювання до вирішення

проблем розвитку відповідних фінансових установ та банківської системи у цілому), ситуаційність (прийняття рішень в сфері нагляду має здійснюватися з урахуванням зовнішніх і внутрішніх ситуаційних змін у середовищі банківської діяльності), достатня розмаїтність стимулів (забезпечення цілеспрямованості дій учасників процесу банківського нагляду на основі генерування відповідного мотиваційного впливу, заснованого на узгодженні бажаних (можливих) моделей поведінки). Належне виконання функцій та всебічне дотримання принципів банківського нагляду є передумовами досягнення широкого кола цілей регулювання діяльності банків [43].

Дотримання наведеної системи принципів є обов'язковою умовою формування і функціонування ефективного механізму банківського нагляду [80, с. 280].

Ці принципи є загальним, притаманними будь-якому контролю, що здійснюють органи управління в державі, зокрема контролю за діяльністю банків в Україні.

Зауважимо, що С.В. Науменкова основними принципами організації сучасного банківського контролю вважає:

- 1) багаторівневості системи нагляду за банками;
- 2) запровадження міжнародних стандартів і світового досвіду банківського нагляду;
- 3) постійне вдосконалення нормативного та методичного забезпечення наглядових процесів;
- 4) вдосконалення наукового, матеріально-технічного та кадрового забезпечення;
- 5) посилення публічності та прозорості фінансового стану банків, широке використання механізмів ринкової самодисципліни [84, с. 46].

Щодо першої тези про багаторівневості системи нагляду за банками, то вона дещо суперечить чинному законодавству, в якому визначено, що єдиним наглядовим органом щодо банків є НБУ. Водночас зауважимо, що принципи – це основоположні ідеї, на яких ґрунтується державний контроль (нагляд), тому

вказані С.В. Науменковою положення є, перш за все, завданнями контролю (нагляду).

Слід погодитися з думкою М. Б. Гупаловської та В. Ф. Піхоцького, що при визначенні принципів спеціалізованого контролю, в тому числі банківського, необхідно враховувати як загальні принципи управління і контролю так і ті, що властиві конкретному виду контролю. Вчені наголошують, що до загальних принципів управління і контролю слід віднести:

- принцип законності, що передбачає перевірку дотримання законодавчих та інших нормативно-правових актів, що відноситься до компетенції органів державної влади та управління і місцевого самоврядування;

- принцип об'єктивності, що передбачає забезпечення контролюючими органами рівності прав всіх підконтрольних суб'єктів та єдиного підходу до здійснення контрольної діяльності щодо них;

- принцип незалежності, який полягає у тому, що суб'єкти здійснення контролю повинні бути незалежними, захищеними від будь-якого втручання, а їх діяльність може бути оскаржена лише в законному порядку;

- принцип компаративності, який розкриває сутність механізму контролю і передбачає порівняння двох і більше величин, що відповідно мають нормативне та фактичне значення;

- принцип превентивності контрольних дій, завдяки якому досягається завчасне здійснення контролю з метою запобігання виникненню суттєвих відхилень фактичних показників від встановлених норм;

- принцип скоординованості, зміст якого полягає в тому, що контролюючі органи координують свою діяльність з метою запобігання дублюванню дій і функцій, зайвого відволікання працівників підконтрольних органів, у разі потреби організовують спільні з іншими контролюючими органами заходи;

- принцип системності, що полягає у забезпеченні контролю на всіх стадіях бюджетного процесу шляхом створення відповідної організаційної системи контролю в державі;

- принцип гласності, який означає, що органи, уповноважені на здійснення

фінансового контролю, забезпечують доступність його результатів;

– принцип сталості, котрий полягає у тому, що процес контролю має носити характер безперервності;

– принцип ефективності, що передбачає перевірку економності та оптимальності управління і використання фінансових ресурсів, а також можливості виконання державних програм, проведення різноманітних державних заходів із найменшими витратами;

– принцип самодостатності системи контролю, що передбачає наявність такого складу елементів контролюючої системи, який забезпечує ефективність її функціонування й розвитку;

– принцип доцільності, який передбачає перевірку цільового використання фінансових ресурсів і використання набутого за рахунок цих коштів майна, а також відповідності дій окресленим цілям, програмам і пріоритетам [75, с. 46–45].

Інший науковець – В. В. Лещенко виділяє такі принципи:

– цілісність – контроль здійснюється з врахуванням функції державного регулювання, спрямованих на розвиток банківської системи;

– єдність – єдиний підхід до застосування методів контролю та оцінювання ефективності управлінських рішень, які приймають банки;

– ситуаційність – контроль здійснюється відповідно до конкретних умов виникнення проблемних ситуацій;

– нормативний характер – контроль здійснюється в межах спостереження за дотриманням банками встановлених нормативів діяльності;

– узгодженість нормативів – встановлені процедури, форми, методи нагляду не мають суперечити один одному;

– цілеспрямованість – погодженість з цілями держави в різних сферах;

– ієрархічність – чіткий розподіл повноважень між суб'єктами контролю та встановлення відповідальності за неналежне виконання контрольних дій;

– комплексність – повнота охоплення факторів і зв'язків, які мають вплив на досягнення цілей регулювання функціонування та розвитку банків;

– обґрунтованість – використання наявної нормативної бази з

урахуванням морально-етичних норм і традицій банківської діяльності;

– справедливість – забезпечення всіх законних прав учасників банківської діяльності;

– демократизм – прагнення до забезпечення балансу інтересів зацікавлених осіб;

– збалансованість – поєднання контролю і невтручання держави до прийняття управлінських рішень щодо функціонування та розвитку банків;

– дисципліна – виконання учасниками процесу банківської діяльності всіх рішень, прийняття яких відбулося згідно з установленою процедурою [80, с. 280].

Існуюче різноманіття принципів свідчить про відсутність єдиної позиції, щодо їх кількості та змісту.

Водночас деякі принципи, що досліджувалися вказаними вище науковцями, хоч і мають різні назви, однак за змістом є однаковими. Це такі принципи як законність, нормативний характер, узгодженість нормативів. Так, принцип законності, на нашу думку, полягає в тому, що контрольну діяльність органам державної влади та іншим суб'єктам слід здійснювати на підставі закону, дотримуючись єдності розуміння нормативно-правових актів, їх одноманітного тлумачення та застосування [85].

Зауважимо, що позиція вчених щодо деяких принципів є суперечливою. Так, наприклад, В. В. Лещенко вказує, що принцип справедливості полягає в забезпеченні всіх законних прав учасників банківської діяльності. Однак вбачається, що дотримання принципу справедливості здійснюється не тільки шляхом гарантування рівних прав суб'єктам при здійсненні щодо них контрольної діяльності, а й шляхом прийняття обґрунтованих рішень контролюючими органами [80, с. 280].

Підсумовуючи зазначене, зауважимо, що принципи державного контролю за діяльністю банків в Україні є його підґрунтям, що зумовлює необхідність в їх закріплення в законодавстві [75, с. 46].

Складність механізму банківського контролю, визначає необхідність

формування єдиного підходу щодо узгодження змісту і процедур його виконання. Створення такого підходу насамперед має ґрунтуватися на узгодженні системи принципів, дотримання яких буде сприяти вирішенню завдань контролю. Тому світовою банківською спільнотою, зокрема Базельським комітетом, були впорядковані основні засади наглядової діяльності в банківській сфері.

Основні принципи ефективного банківського нагляду є універсальними стандартами його здійснення. Базельський Комітет з питань банківського нагляду вважає, що застосування принципів ефективного банківського нагляду усіма країнами буде значним кроком на шляху до покращення фінансової стабільності у кожній окремій державі та в усьому світі, а також забезпечить надійний фундамент для подальшого розвитку ефективних систем нагляду [73].

Базельські основні принципи – це 29 принципів, дотримання яких обумовлює ефективність банківського нагляду. Ці принципи були опубліковані у вересні 1997 року під назвою «Основоположні принципи ефективного банківського нагляду» [86, с. 91].

Однак розглядаючи зміст цих принципів, зауважимо, що вони досить детально регулюють здійснення контролю за банківською діяльністю. Тому існує необхідність визначення основних, вихідних ідей (засад), що сформовані цими принципами.

Спробу виділити ці засади зробила Н. Е. Златіна, яка дещо згрупувала принципи, виділивши основні: ефективності банківського нагляду (принцип 1); ліцензування та погодження змін організаційної структури компанії (принципи 2–5); положення щодо безперервного нагляду за банківською діяльністю та мінімальних вимог (принципи 6–15); методів безперервного нагляду за банківською діяльністю (принципи 16–20); вимог щодо інформації (принцип 21); офіційних повноважень наглядових органів (принцип 22); міжнародних банківських операцій (принципи 23–25) [86, с. 317].

Держави застосовують ці принципи під час нагляду за усіма банківськими установами з урахуванням конкретних умов розвитку банківської системи. Високий ступінь відповідності принципам має сприяти стабільності всієї

фінансової системи [87].

Враховуючи наведені думки науковців щодо принципів державного контролю за діяльністю банків в Україні та положення міжнародного законодавства, вбачається, що ці принципи слід поділити на:

1) загальні: законність, пріоритет прав людини і громадянина, об'єктивність, демократизм, незалежність, системність, цілісність, безперервність, багатоцільовий характер, гласність, ефективність (дієвість), невідворотність покарання за вчинення правопорушення.

2) методологічні: ситуаційність, плановість, єдність процедур, компаративність, збалансований вплив, мотиваційний вплив.

3) організаційні: скоординованість, адресність, своєчасність, гнучкість та економічність.

На підставі проведеного аналізу завдань і принципів державного контролю за діяльністю банків в Україні можна зробити такі висновки:

1. Встановлено, що одним із критеріїв поділу завдань державного контролю за діяльністю банків є напрями діяльності суб'єктів здійснення цього контролю. За цим критерієм зазначені завдання запропоновано поділити на: 1) нормативно-правові – захист інтересів вкладників та кредиторів банку, забезпечення формування і реалізація державної політики у сфері державного контролю за діяльністю банків в Україні, надання рекомендацій щодо внесення змін в чинні та прийняття нових регуляторних чи інших нормативно-правових актів, що забезпечують здійснення контрольної-наглядової діяльності та функціонування банківської системи в цілому; 2) аналітично-оціночні – моніторинг діяльності банків та інших осіб, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, аналіз ризиків у банківській системі; 3) координаційні – контроль за дотриманням законодавства банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, надання їм рекомендацій щодо усунення виявлених недоліків.

2. Визначено, що принципи державного контролю за діяльністю банків в Україні слід поділити на:

1) загальні: законність, пріоритет прав людини і громадянина, об'єктивність, демократизм, незалежність, системність, цілісність, безперервність, багатоцільовий характер, гласність, ефективність (дієвість), невідворотність покарання за вчинення правопорушення;

2) методологічні: ситуаційність, плановість, єдність процедур, компаративність, збалансований вплив, мотиваційний вплив;

3) організаційні: скоординованість, адресність, своєчасність, гнучкість та економічність.

3. На підставі аналізу наукових положень наголошено, що забезпечення дотримання принципу справедливості здійснюється шляхом гарантування рівних прав суб'єктам банківської діяльності при здійсненні щодо них контрольно-наглядової діяльності та прийняття обґрунтованих рішень щодо них.

Висновки до розділу 1

Дослідження правових засад організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні дозволяє представити здобуті результати у вигляді таких висновків:

1. Встановлено, що державний контроль за діяльністю банків в Україні слід розуміти як систему, яка складається з банківського регулювання та банківського контролю (нагляду), що здійснює НБУ та інші суб'єкти державного управління на всіх стадіях управлінської діяльності в цій сфері.

Наголошено, що однією з форм здійснення банківського нагляду та банківського контролю є перевірка. При цьому перевірка є формою діяльності НБУ, що характерна для банківського контролю та банківського нагляду.

2. З урахуванням запропонованого підходу до визначення сутності банківського контролю (нагляду), запропоновано доповнити функцію НБУ, закріплену в ч. 8 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України», та

викласти її в такій редакції: «...8) забезпечує реалізацію процесів банківського регулювання, контролю (нагляду) на індивідуальній і консолідованій основі».

Наголошено, що застосування поняття «банківський контроль (нагляд)» слід застосовувати при аналізі відповідності показників діяльності банку вимогам, встановленим чинним законодавством, урегулюванні внутрішніх систем управління банку, визначенні органами державного управління критеріїв оцінки ефективності систем корпоративного управління, управління ризиками, внутрішнього контролю, облікових процедур та інформаційних систем, необхідних для забезпечення реалізації банківського контролю (нагляду) тощо.

3. Наголошено, що недоліки нормативно-правових засад контролю за діяльністю банків стали явними під час світової економічної кризи 2007-2009 років, тому їх удосконалення було необхідною умовою міжнародної фінансової конвергенції. З'ясовано, що, з метою подолання недоліків правового регулювання в цей період, відбулося закріплення в Законах України «Про банки і банківську діяльність» та «Про Національний банк України» ключових вимог міжнародних документів – Базеля II і Базеля III щодо посилення банківського нагляду, ринкової дисципліни та підвищення прозорості банківської звітності. Із затвердженням Базеля III були переглянуті підходи до визначення ліквідності банків і встановлені нормативи, які не передбачалися раніше базельськими угодами.

4. Визначено, що банківський контроль (нагляд) ґрунтується на правових засадах, що охоплюють такі рівні: законодавство (закони України, які, зокрема, встановлюють права НБУ та інших суб'єктів щодо здійснення контролю і нагляду за діяльністю банківських установ); регуляторні акти (нормативно-правові акти, що приймають суб'єкти контролю з метою впорядкування банківських відносин та на виконання законів); тимчасові роз'яснення (документи у формі листів, телеграм тощо, в яких здійснюється деталізація та пояснення раніше прийнятих нормативно-правових актів).

5. Запропоновано нормативно-правові акти щодо контролю за діяльністю банків групувати за такими предметами їх застосування: що встановлюють порядок державної реєстрації та ліцензування банківської діяльності; щодо

контролю за дотриманням банками економічних нормативів; що встановлюють підстави та порядок застосування НБУ заходів впливу при порушенні банківського законодавства; щодо визначення рейтингових оцінок діяльності банків; щодо здійснення контролю за дотриманням законодавства при реорганізації та ліквідації банків.

6. Доведено, що такі принципи, як нормативний характер та узгодженість нормативів, охоплюються змістом принципу законності. Наголошено, що забезпечення дотримання принципу справедливості здійснюється шляхом гарантування рівних прав суб'єктам банківської діяльності при здійсненні щодо них контрольно-наглядової діяльності та прийняття обґрунтованих рішень щодо них.

РОЗДІЛ 2

СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВ В УКРАЇНІ

2.1. Парламентський контроль за діяльністю банків в Україні

Державне регулювання ринку фінансових послуг – одне з найважливіших і найскладніших завдань держави.

Стабільна та надійна банківська система є головною ознакою належного рівня розвитку економіки держави, що зумовлює наявність регулюючого впливу з боку держави через її інститути, і пояснюється необхідністю узгодження приватних та публічних інтересів [49, с. 12].

У механізмі стримувань і противаг невід'ємну складову становить система державного контролю, складовою якої є парламентський контроль. Одним із найголовніших завдань українського парламенту є забезпечення реального й ефективного контролю за діяльністю виконавчої влади. Проблема налагодження дієвого парламентського контролю за діяльністю виконавчої влади потребує особливої уваги. Як зазначає В. Ф. Сіренко, «без дієвого парламентського контролю, правової держави ми не збудуємо» [88, с. 102; 89].

У науковій літературі контроль часто розглядається як одна із функцій державного управління. Однак варто зауважити, що вказане поняття має більш широке значення. Зокрема, Т. С. Єдинак та О. В. Павлишен, досліджуючи різноманітні наукові підходи до визначення цього поняття, зробили висновок, що існує досить велика кількість визначень контролю, але можна виділити три основні підходи до трактування його сутності: 1) контроль як складовий елемент управління; 2) контроль як функція управління; 3) контроль як система спостереження та перевірки [90, с. 13]. В останньому пункті фактично розкрито лексичне значення поняття «контроль». Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, поняття «контроль» визначається як: 1) перевірка,

облік діяльності кого-, що-небудь, нагляд за кимось, чимось; 2) установа або організація, що здійснює нагляд за ким-, чим-небудь або перевіряє його [9, с. 271].

У науковій літературі висловлюються різні точки зору з приводу визначення поняття та сутності парламентського контролю.

Зокрема, М. В. Сіцінська зазначає, що визначення поняття парламентського контролю становить одну з ключових проблем у сучасних наукових дослідженнях із державного управління, оскільки розглядається вченими на основі різних концептуальних методологічних підходів, а також з урахуванням особливостей, притаманних діяльності парламентів різних країн [91, с. 127].

Водночас Г. С. Журавльова, узагальнюючи наукові підходи до визначення поняття парламентського контролю, зазначає, що: по-перше, це поняття слід вважати таким, що охоплює всі види та форми контролю; по-друге, парламентський контроль може здійснюватися як Верховною Радою України безпосередньо, так і через її органи (комітети) та посадових осіб (наприклад, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини); по-третє, найважливішим об'єктом парламентського контролю є діяльність органів виконавчої влади, насамперед Кабміну України, а також окремих міністерств та центральних органів виконавчої влади [92, с. 53].

Відповідно до ст. 7. Закону України «Про банки і банківську діяльність» державний банк – це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі. Тобто парламент здійснює контрольні повноваження щодо державних банків. При цьому державний банк створюється за рішенням Кабміну України, а витрати на формування його статутного капіталу мають бути закладені в Законі України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік. Іншою обов'язковою умовою створення державного банку є отримання Кабміном України позитивного висновку НБУ щодо доцільності виведення на ринок банківських послуг ще одного суб'єкта. Зворотній процес (ліквідація (реорганізація) державного банку, за винятком його ліквідації внаслідок неплатоспроможності) також вимагає отримання висновку НБУ. До складу наглядової ради державного банку входять члени наглядової ради банку,

призначені Верховною Радою України, Президентом України і Кабміном України. З метою представництва інтересів держави до складу наглядової ради державного банку можуть входити представники органів виконавчої влади та інші особи, які відповідають вимогам, зазначеним у цій статті. Термін повноважень членів наглядової ради державного банку – п'ять років. Отже, можемо констатувати, що відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» парламент здійснює попередній контроль за діяльністю державних банків.

Л. О. Матвєєва у розумінні сутності парламентського контролю розмежовує три наукові погляди, що різняться за підходами: 1) як вид державного контролю; 2) як громадський контроль; 3) як комплексний державно-громадський контроль [93, с. 54].

Висловлена вченою думка видається цілком обґрунтованою, оскільки конституційний статус парламенту дає підстави розглядати його одночасно як державний орган законодавчої влади, так і представницький орган, через який народ як носій суверенітету і єдине джерело влади, здійснює свою владу. Зокрема, такий висновок міститься у Рішенні Конституційного Суду України від 17.10.2002 № 17-рп, у якому зазначається, що Верховна Рада України за своєю природою є представницьким органом державної влади і здійснює законодавчу владу [94].

Як зазначає О. П. Полінець, парламентський контроль – це особливий вид державного контролю, який здійснюється Верховною Радою України на підставі та у межах, визначених Конституцією України і законами, що дає змогу парламенту отримувати достовірну й об'єктивну інформацію про фактичне виконання своїх обов'язків і повноважень відповідними органами влади та їх посадовими особами, належним чином реагувати на виявлені порушення та спрямований на забезпечення законності та державної дисципліни у сферах їх безпосередньої владно-управлінської діяльності [95].

Парламентський контроль Верховна Рада України здійснює щодо будь-яких об'єктів контролю (крім судів та правоохоронних органів при провадженні ними оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, здійснення правосуддя за окремими категоріями справ) в межах власної компетенції.

Прямий (безпосередній) парламентський контроль Верховна Рада України здійснює щодо:

- забезпечення конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина;
- діяльності Кабміну України, Генерального прокурора України, інших державних органів та посадових осіб, які обираються, призначаються чи затверджуються Верховною Радою України або на призначення яких потрібна її згода;
- фінансово-економічної діяльності держави.

Парламентський контроль за забезпеченням прав, свобод та обов'язків людини і громадянина здійснюється Верховною Радою України через Уповноваженого Верховної ради з прав людини.

Парламентський контроль за діяльністю Кабміну України здійснюється при:

- розгляді та прийнятті рішення щодо схвалення програми його діяльності, затвердженні загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального й національно-культурного розвитку та охорони довкілля, підготовку і виконання яких здійснює Кабмін України;
- призначенні за поданням президента Прем'єр-міністра України та за поданням останнього, членів Кабміну України (за винятком тих, що призначаються за поданням глави держави);
- звітуванні членів Кабміну України про свою діяльність, розгляді питання про відповідальність Кабміну України, розгляді та прийнятті підготовленого Кабміном України проекту закону про держбюджет та розгляду звіту про його виконання тощо.

Парламентський контроль за фінансово-економічною діяльністю держави здійснюється Верховною Радою України на всіх стадіях бюджетного процесу.

Здійснення Верховною Радою України парламентського контролю забезпечується діяльністю парламентських профільних комітетів, а також тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій (ст. 89 Конституції України). Спеціалізованими органами парламентського контролю є

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та Рахункова палата України [96].

Науковці А. О. Мішин та О. О. Майданик, аналізуючи питання парламентського контролю, наголосив, що контроль за діяльністю банківською системою є одним з найважливіших повноважень парламенту. Лише для демократичного режиму властивим є парламентський контроль за діяльністю банків [97, с. 217; 88, с. 103].

У ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» наголошено, що банківська система України складається з НБУ та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього та інших законів України.

У ст. 51 Закону України «Про Національний банк України» зазначено, що НБУ підзвітний Президенту України та Верховній Раді України в межах їх конституційних повноважень.

Підзвітність означає:

- 1) призначення на посаду та звільнення з посади Голови НБУ Верховною Радою України за поданням Президента України;
- 2) призначення та звільнення Президентом України половини складу Ради НБУ;
- 3) призначення та звільнення Верховною Радою України половини складу Ради НБУ;
- 4) доповідь Голови НБУ Верховній Раді України про діяльність НБУ;
- 5) надання Президенту України та Верховній Раді України двічі на рік інформації про стан грошово-кредитного ринку в державі [15].

НБУ щоквартально надає інформацію Президенту України, Кабміну України та Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності щодо безготівкової емісії у відповідному періоді, а саме:

- проведення операцій з рефінансування банків;
- проведення інтервенцій на міжбанківському валютному ринку;
- проведення операцій на фондовому ринку [15].

НБУ щорічно подає Президенту України, Верховній Раді України та Кабміну України:

- до 15 березня – прогностичні монетарні показники на наступний рік;
- до 1 квітня – інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу поточного року, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України;
- до 1 вересня – інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу наступного року, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України [15].

Крім того, у ст. 24 Закону України «Про Національний банк України» зазначено, що НБУ інформує Верховну Раду України про основні засади грошово-кредитної політики та стан грошово-кредитного ринку в державі в порядку, передбаченому цим Законом.

Кабмін України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади на запит НБУ надають інформацію, що має вплив на стан платіжного балансу, монетарні процеси, грошово-кредитний ринок, включаючи щомісячну інформацію про показники доходів, видатків і дефіциту державного та зведеного бюджетів, стан державного боргу та графік платежів за ним.

Отже, НБУ та інші банки підконтрольні Верховній Раді України та надають необхідну інформацію в строки, визначені законодавством України.

Згідно зі ст. 113 Конституції України встановлено, що Кабмін України є підконтрольним і підзвітним Верховній Раді України у межах, передбачених у ст.ст. 85, 87 Конституції України. Метою здійснюваного парламентом контролю щодо функціонування виконавчої влади, насамперед найвищого органу в її системі – Кабміну України, є забезпечення відповідності їх діяльності завданням, положенням, визначеним у законах України, прийнятих єдиним органом законодавчої влади.

Функція парламентського контролю реалізується Верховною Радою України у межах, визначених Конституцією України та законом (п. 33 ст. 85) [48]. Так, питання здійснення парламентського контролю регулюються положеннями

поточного конституційного законодавства, наприклад, Законом України «Про комітети Верховної Ради України» [98], Законом України «Про статус народного депутата України» [99], Регламентом Верховної Ради України – розділ VI [100].

Згідно з Конституцією України Верховна Рада України здійснює, зокрема, контроль за: виконанням Державного бюджету України, діяльністю суб'єктів банківської системи України, використанням іноземних позик, надходженням коштів до Державного бюджету та їх використанням тощо (пункти 4, 13, 14 статей 85, 87, 98, 113, 115). Таким чином, парламент України має значний обсяг визначених Конституцією України контрольних повноважень щодо функціонування банківської системи [48].

Крім того, контроль Верховної Ради України за діяльністю міністерств, державних комітетів, державних управлінь, департаментів, Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій тощо зумовлений належністю зазначених органів до системи виконавчої влади, яка згідно із закріпленням у Конституції України принципом поділу влади є підконтрольною і підзвітною парламенту [88, с. 103].

У забезпеченні ефективного парламентського контролю за діяльністю банків України важливе значення мають повноваження Верховної Ради України щодо заслуховування, розгляду й обговорення звітів Кабміну України про діяльність банків на основі даних, що надав НБУ. Згідно зі ст.ст. 85, 97 Конституції України Кабмін України зобов'язаний подавати до Верховної Ради України звіт про виконання Державного бюджету України, який має бути оприлюднений. Кабмін України має регулярно звітувати на сесіях Верховної Ради України про свою роботу, про стан справ у конкретних, підвідомчих йому галузях і сферах. Хоча Конституцією України прямо не передбачено повноважень парламенту щодо його права в будь-який час прийняти рішення про позачерговий звіт уряду, однак це безпосередньо впливає з конституційних норм, які встановлюють повноваження парламенту щодо розгляду питання про відповідальність уряду. Верховна Рада України згідно з Конституцією України може розглянути питання про відповідальність уряду України та прийняти

резолуцією недовіри щодо нього більшістю від її конституційного складу (ст. 87 Конституції України). Зазначений конституційний припис є важливою конституційною гарантією забезпечення законності у діяльності Кабміну України, що реалізується саме через здійснення функції парламентського контролю [88, с. 104].

Важлива роль щодо реалізації контрольної функції Верховної Ради України належить парламентським комітетам, діяльність яких регулюється Конституцією України (ст.ст. 85, 89), Законом України «Про комітети Верховної Ради України», Регламентом Верховної Ради України, іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до Закону України «Про комітети Верховної Ради України» функціями комітетів у сфері здійснення контролю за діяльністю банківської системи є:

- контроль за виконанням Державного бюджету України в частині, що віднесена до предметів їх відання, для забезпечення доцільності, економності та ефективності використання державних коштів у порядку, встановленому законом;
- організація та підготовка за дорученням Верховної Ради України парламентських слухань (наприклад, 15 січня 2015 року Верховною Радою України прийнято Постанову Верховної Ради України про проведення парламентських слухань на тему: «Про шляхи стабілізації банківської системи України» 112-VIII, які відбулися 18 лютого 2015 року о 15 годині в залі пленарних засідань Верховної Ради України);
- взаємодія з Рахунковою палатою (ст. 14 Закону).

Комітети мають право ухвалювати висновки і рекомендації з питань:

- програми діяльності Кабміну України, звітів про виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за

їх використанням (ст. 25 Закону).

Закон досить детально регламентує питання реалізації комітетами контрольних повноважень у зазначеній сфері (ст.ст. 26, 27, 31 та ін.). Реалізація комітетами контрольних повноважень щодо діяльності банківської системи є важливим засобом забезпечення постійного, систематичного парламентського контролю, спрямованого на забезпечення додержання законності її функціонування [88, с. 106].

Крім того, постановою Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання» від 04.12.2014 № 22-VIII створено окремий комітет з питань фінансової політики і банківської діяльності, предметом відання якого є:

- грошово-кредитна політика;
- банки та банківська діяльність;
- валютне регулювання;
- правовий режим цінних паперів та фондового ринку;
- діяльність небанківських фінансових установ (та суб'єктів) страхової діяльності;
- функціонування фінансових ринків та запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом;
- функціонування платіжних систем та електронної комерції;
- повернення заощаджень населенню [17, с. 341].

Так, Комітетом з питань фінансової політики і банківської діяльності, в період роботи шостої сесії Верховної Ради України восьмого скликання (лютий 2017 – липень 2017 року), було проведено 13 засідань, на яких розглянуто питань порядку денного, внесено на розгляд Верховної Ради України 14 законопроектів з попереднім висновком головного Комітету.

За результатами розгляду Верховною Радою України прийнято в цілому Закон України «Про спрощення процедур капіталізації та реорганізації банків» (№ 1985-VIII), у першому читанні прийнято проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо спрощення ведення бізнесу та

залучення інвестицій емітентами цінних паперів) (реєстр № 5592-д), направлено на повторне друге читання проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення захисту прав споживачів фінансових послуг» (реєстр. № 2456-д), а також на повторне перше читання проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення довіри між банками та їх клієнтами» (реєстр. № 6027). На жаль, протягом роботи шостої сесії Верховної Ради України підготовлені декілька раз Комітетом з питань фінансової політики і банківської діяльності тематичні дні, задля прийняття важливих законопроектів фінансово-банківського сектору, не відбулися чи не були ефективними через політичні причини.

До секретаріату Комітету з питань фінансової політики і банківської діяльності за шосту сесію надійшло на опрацювання 1389 документів, розглянуто 137 звернень громадян, 11 інформаційних запитів та 8 електронних петицій, що не набрали достатньої кількості голосів.

Отже, Верховна Рада України через Комітет з питань фінансової політики і банківської діяльності наділена можливостями регулювати діяльність банків. Аналіз наведеного доводить, що саме цей комітет здійснює законопроектну роботу, готує, попередньо розглядає питання, віднесені до повноважень Верховної Ради України та виконує контрольні функції у сфері банківської діяльності.

Слід наголосити, що відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 92 Конституції України засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків, статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України встановлюється виключно законами [101]. Тобто ці питання регулюється законами України, що приймає Верховна Рада України, яка таким чином здійснює на загальному рівні регулювання діяльності банківської системи.

Що стосується інших суб'єктів, через які Верховна Рада України здійснює контроль за діяльністю банків, то відповідно до ст. 98 Конституції України контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до

Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Рахункову палату» Рахункова палата від імені Верховної Ради України здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням. Рахункова палата підзвітна Верховній Раді України та регулярно її інформує про результати своєї роботи.

Щодо повноважень Рахункової палати, то у ст. 7 Закону України «Про Рахункову палату» зазначено, що рахункова палата здійснює фінансовий аудит та аудит ефективності щодо:

- надходжень до державного бюджету податків, зборів, обов'язкових платежів та інших доходів, включаючи адміністрування контролюючими органами таких надходжень;

- проведення витрат державного бюджету, включаючи використання бюджетних коштів на забезпечення діяльності Верховної Ради України, Президента України, Кабміну України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Вищої ради правосуддя, Генеральної прокуратури України та інших органів, безпосередньо визначених Конституцією України;

- використання коштів державного бюджету, наданих місцевим бюджетам та фондам загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування; здійснення таємних видатків державного бюджету;

- виконання кошторису доходів та витрат НБУ та інші повноваження [102].

Щодо відносин Рахункової палати з Верховною Радою України та її органами, то відповідно до ст. 37 Закону України «Про Рахункову палату» рахункова палата взаємодіє з Верховною Радою України та її органами в порядку, визначеному цим законом, Регламентом Верховної Ради України та іншими законами, що передбачає, зокрема:

- призначення і звільнення Верховною Радою України Голови та інших членів Рахункової палати;

- інформування Верховної Ради України та її органів про результати

здійснення Рахунковою палатою заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту);

– подання і представлення Верховній Раді України щорічного звіту про результати діяльності Рахункової палати;

– заслуховування Верховною Радою України та її органами доповідей та інформацій (повідомлень) членів Рахункової палати щодо здійснення заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту);

– надання Рахунковою палатою в межах компетенції консультацій Верховній Раді України;

– участь народних депутатів України у засіданнях Рахункової палати;

– участь членів Рахункової палати у засіданнях Верховної Ради України та її органів [102].

Отже, Рахункова палата здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням, підзвітна Верховній Раді України та регулярно її інформує про результати своєї роботи.

Що стосується Ради НБУ, то у ст. 100 Конституції України зазначено, що вона розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням [9, с 569].

У ст. 8 Закону України «Про Національний банк України» наголошено, що Рада НБУ здійснює нагляд за системою внутрішнього контролю НБУ.

Також у ст. 10 Закону України «Про Національний банк України» визначено, що до складу Ради НБУ входять члени Ради НБУ, призначені Верховною Радою України та Президентом України. Верховна Рада України призначає чотирьох членів Ради НБУ шляхом прийняття відповідної постанови. Президент України призначає чотирьох членів Ради НБУ шляхом видання відповідного указу. Голова НБУ, який призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України, входить до складу Ради НБУ за посадою.

Кандидатури осіб для призначення Верховною Радою України членами Ради НБУ проходять обговорення на спеціальному відкритому засіданні

профільного комітету Верховної Ради України, який вносить свої рекомендації Верховній Раді України.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про Національний банк України» до повноваження Ради НБУ відносяться:

- розроблення основних засад грошово-кредитної політики на підставі пропозицій, наданих Правлінням НБУ, публікація їх в офіційних виданнях та щорічне подання до 15 вересня до Верховної Ради України для інформування;

- здійснення аналізу впливу грошово-кредитної політики України на стан соціально-економічного розвитку України та розроблення пропозицій щодо внесення до неї відповідних змін;

- затвердження щорічно до 15 вересня поточного року кошторису витрат НБУ на наступний рік;

- подання до Верховної Ради України та Кабміну України щорічно до 1 квітня відомостей про частину прогнозованого прибутку до розподілу поточного року;

- внесення рекомендацій Кабміну України стосовно впливу політики державних запозичень та податкової політики на стан грошово-кредитної сфери України.

У разі неодноразового невиконання або неналежного виконання Правлінням Національного банку рішень Ради НБУ, які є обов'язковими згідно з цим Законом, Рада НБУ має право звернутися до Голови НБУ або до Верховної Ради України та Президента України з викладенням своїх позицій [15].

Отже, можна констатувати, що Рада НБУ підзвітна Верховній Раді України та інформує її у визначенні законом терміни.

Для вивчення, підготовки і попереднього розгляду окремих питань у банківській сфері Верховна Рада України відповідно до ст. 89 Конституції України може створювати тимчасові спеціальні комісії, а для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, – тимчасові слідчі комісії.

Здійснення державного контролю за діяльністю банків окремими

народними депутатами України полягає у реалізації права законодавчої ініціативи щодо правового регулювання банківської системи, участі в обговоренні законопроектів на засіданнях Верховної Ради України, «Днях Уряду України», парламентських слуханнях, у парламентських комітетах і комісіях; надсиланні депутатських запитів.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» за додержанням конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [103].

Таким чином, особливість парламентського контролю за діяльністю банків в Україні визначається його суб'єктним складом, його повноваженнями та формами їх реалізації. Так, суб'єктами парламентського контролю за діяльністю банків є: Верховна Рада України, комітети Верховної Ради України, слідчі комісії, Рахункова палата – як колективні суб'єкти контролю, а також народні депутати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – як індивідуальні суб'єкти.

Спеціальні повноваження суб'єктів парламентського контролю визначено у Законах України «Про статус народного депутата України», «Про постійні комітети Верховної Ради України», «Про Рахункову палату», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про Регламент Верховної Ради України» та у низці інших законодавчих актів.

Слід констатувати: аналіз вітчизняного законодавства свідчить, що парламентський контроль регулюється Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами, але єдиного закону, що врегульовує цей вид діяльності Верховної Ради України не існує. Відсутність такого закону породжує різне тлумачення положень Конституції України та законів. Ефективність парламентського контролю в значній мірі залежить від чіткого правового регламентування його здійснення [104].

Вбачається, що прийняття спеціального закону про парламентський контроль впорядкує практику реалізації парламентського контролю, підвищить його ефективність, а також сприятиме забезпеченню стабільності. В цьому законі необхідно чітко визначити поняття парламентського контролю, визначити повноваження його суб'єктів, напрями і принципи, види та форми тощо [105].

Зазначимо, що подібний проект Закону України «Про основні засади парламентського контролю в Україні» був розроблений, але не прийнятий.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що згідно з Конституцією України стосовно діяльності банків та виконавчої влади Верховна Рада України здійснює, зокрема, контроль за: виконанням Державного бюджету України, діяльністю суб'єктів банківської системи України, використанням іноземних позик, надходженням коштів до Державного бюджету та їх використанням тощо (пункти 4, 13, 14 статей 85, 87, 98, 113, 115).

На підставі проведеного дослідження можна зробити такі узагальненні висновки:

1. Визначено, що парламентський контроль за банківською системою – це діяльність, яка здійснюється Верховною Радою України, її органами у порядку і формах, визначених Конституцією та законами України, і полягає у перевірці та оцінці стану виконання завдань, визначених у відповідних актах, з метою своєчасного виявлення бездіяльності або несвоєчасної реалізації поставлених завдань і спонукання відповідальних суб'єктів за допомогою різних методів впливу до забезпечення їх належного виконання.

2. З'ясовано, що особливостями парламентського контролю за банківською системою є те, що Верховна Рада України має повноваження та дієві інструменти у цій сфері. Парламент є органом, який може самостійно застосовувати заходи впливу до підконтрольного суб'єкта.

Нормативно-правові акти України передбачають, що Верховна Рада України у банківській сфері реалізує такі функції: законотворчу, організаційно-розпорядчу та контрольну-наглядову.

3. Запропоновано розробити та прийняти спеціальний закон про

парламентський контроль, де чітко визначити поняття парламентського контролю, повноваження його суб'єктів, напрями і принципи, види та форми тощо.

4. Встановлено, що специфіка парламентського контролю за діяльністю банків в Україні полягає в особливому суб'єктному складі контролюючих органів, їх виключних повноваженнях та формах їх реалізації. Так, суб'єктами парламентського контролю за діяльністю банків є: Верховна Рада України, комітети Верховної Ради України, слідчі комісії, Рахункова палата – як колективні суб'єкти контролю, а також народні депутати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – як індивідуальні суб'єкти.

Парламентський контроль за фінансово-економічною діяльністю держави здійснюється Верховною Радою України на всіх стадіях бюджетного процесу через Рахункову палату України, а також при наданні згоди на призначення главою держави Голови НБУ, при призначенні за поданням Прем'єр-міністра України, голови Антимонопольного комітету, голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, призначені половини складу Ради НБУ тощо.

5. Визначено, що Верховною Радою України створений окремий Комітет з питань фінансової політики і банківської діяльності, предметом відання якого є: грошово-кредитна політика; банки та банківська діяльність; валютне регулювання; правовий режим цінних паперів і фондового ринку; діяльність небанківських фінансових установ (і суб'єктів) страхової діяльності; функціонування фінансових ринків та запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; функціонування платіжних систем та електронної комерції; повернення заощаджень населенню. Тобто предмет цього комітету охоплює найбільш важливі для держави сфери фінансової діяльності, зокрема банківську. Отже, Верховна Рада України через Комітет з питань фінансової політики і банківської діяльності регулює діяльність банків, а саме через законотворчу діяльність, експертизу законопроектів та заслуховування звітів.

2.2. Контроль за діяльністю банків в Україні з боку Президента України, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування

Контроль є невід'ємною складовою діяльності системи органів державної влади, без якого нормальне функціонування державного апарату в цілому та окремих його складових є неможливим.

Аналіз класифікації контролю за суб'єктами, здійснений нами в підрозділі 1.1, дає можливість визначити такі компетенції здійснення контролю:

а) контроль, що здійснюється на міжнародному рівні (відповідно до тих угод та договорів, які ратифіковані та прийняті у встановленому Конституцією України порядку);

б) контроль, що здійснюється на рівні держави (ті заходи контролю, які здійснюють органи наділені контролюючими, правоохоронними функціям);

в) контроль на рівні органів місцевого самоврядування (в межах визначеної компетенції та на території чітко обмеженій адміністративно-територіальною одиницею);

г) контроль з боку окремих громадян та їх об'єднань (у контексті подання звернень від громадян чи громадських об'єднань з приводу відновлення порушених прав або покращення функціонування існуючої системи).

Контроль є одним з найважливіших видів зворотного зв'язку, за допомогою якого суб'єкти владних повноважень отримують інформацію про те, яким є фактичний стан справ на місцях та про результативність прийнятих ним рішень [5, с. 266].

До контролюючих органів відносяться уповноважені законом на здійснення державного нагляду (контролю) центральні органи виконавчої влади, їх територіальні органи, органи місцевого самоврядування, інші органи, що в межах компетенції, визначеної законодавством, здійснюють контроль за здійсненням господарської діяльності підприємств, установ, організацій [106].

Загалом всю сукупність контролюючих органів можна умовно поділити за

обсягом повноважень на такі групи:

1. Загальні, тобто ті органи, до компетенції яких відноситься здійснення контролю за всіма юридичними особами незалежно від виду та специфіки їх діяльності. Діяльність загальних контролюючих органів стосується всіх суб'єктів господарської діяльності без виключення.

2. Спеціальні, тобто ті органи, до компетенції яких відноситься здійснення контролю щодо діяльності юридичних осіб, у зв'язку зі здійсненням ними специфічної діяльності (наприклад, електропостачальні компанії, аптечні заклади, ломбарди) [107].

Крім того, можна розподілити органи, що здійснюють контроль за такими критеріями:

- 1) органи, які здійснюють контроль відповідно до напрямів своєї діяльності;
- 2) органи, що здійснюють контроль при виникненні певних умов;
- 2) органи, які здійснюють загальний контроль за діяльністю банків [4, с. 282–283].

Звичайно, обраний в дисертації напрямок дослідження передбачає визначення місця та ролі НБУ у цій системі, оскільки згідно з Законом України «Про Національний банк України» він є особливим центральним органом державного управління.

Що ж стосується інших суб'єктів, які можуть здійснювати контроль за діяльністю банків в Україні, то їх розгляд логічно розпочати з Президента України та його адміністрації.

Президентський контроль за діяльністю органів державної влади (як щодо впливу на неї, так і посилення відповідальності за дотримання норм чинного законодавства) має важливе значення. Зокрема, в межах своєї компетенції Президент України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими для виконання на всій території України. Слід зауважити, що хоча в Конституції України і немає прямої вказівки на підконтрольність органів державної влади Президентові України, але існування такої залежності органічно випливає із загального співвідношення конституційного статусу Президента та інших органів

державної влади.

Контроль з боку Президента України полягає у впливі на всі органи державної влади шляхом здійснення повноважень, передбачених ст. 106 Конституції України. Так, щодо Верховної Ради України Президент України наділений повноваженнями призначати позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені Конституцією; припиняти повноваження Верховної Ради України; у випадках, передбачених Конституцією, має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховною радою України [108, с. 12; 109]. Наприклад, Президент України застосував право вето до Закону України «Про адміністративні послуги» 15 червня 2012 року, та вдруге – 17 липня 2012 року. О. І. Васильєва вказує, що основне зауваження Президента України стосувалося питання бланків документів, які використовуються для оформлення результатів надання адміністративних послуг [109, с. 23].

Президент України, зважаючи на своє положення та функціональні обов'язки, не може здійснювати перевірки особисто, тому, як правило, таку діяльність він здійснює за допомогою видання окремих указів щодо проведення тих чи інших дій або введення в дію рішень інших органів державної влади. Прикладом такої діяльності може бути Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 грудня 2016 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки України в економічній сфері та захисту інтересів вкладників» від 18.12.2016 № 560/2016, відповідно до якого було здійснено націоналізацію Приватбанку [110].

Здійснення своїх повноважень Президентом України неможливе без наявності у нього апарату. Адже для реалізації своїх контрольних повноважень йому необхідні консультативні чи допоміжні органи, радники чи колегіальні установи. Сьогодні у ролі такого апарату, супроводу та підтримки діє Адміністрація Президента України. Нормативно-правовим актом, що регулює її діяльність є Положення про Адміністрацію Президента України (далі –

Адміністрація). У ньому, зокрема, зазначається, що Адміністрація є постійно діючим допоміжним органом, утвореним Президентом України, а її головним завданням є організаційне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне та інше забезпечення здійснення Президентом України визначених Конституцією України повноважень [111]. Зокрема, Адміністрація бере участь в опрацюванні пропозицій щодо попередження та нейтралізації загроз національній безпеці України, прикладом якої є вже згадане вище рішення про націоналізацію одного з банків.

Здійснення контролю за виконанням президентських розпоряджень та указів покладено на головний контрольний департамент в структурі Адміністрації Президента України [112].

Головний контрольний департамент на виконання покладених на нього функцій:

- залучає у встановленому порядку спеціалістів центральних та місцевих органів виконавчої влади, науковців, працівників контролюючих і правоохоронних органів для проведення перевірок та підготовки відповідних пропозицій;

- одержує від Секретаріату Кабміну України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування в частині делегованих їм повноважень, контролюючих і правоохоронних органів, а також відповідних підприємств, установ і організацій інформацію, довідкові та інші матеріали з питань виконання актів та доручень Президента України;

- одержує від посадових осіб центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування в частині делегованих їм повноважень, відповідних підприємств, установ і організацій пояснення з питань, що виникають під час перевірок виконання актів та доручень Президента України [113].

Підтвердженням зазначеного може бути висловлена В. М. Кравчуком думка про те, що президентський контроль реалізується або безпосередньо главою держави, виходячи з його прямих повноважень, закріплених Конституцією

України, або через структури президентської влади. Цей вид державного контролю має стратегічне значення, здійснюється з метою забезпечення функціонування всіх гілок влади [114].

Слід погодитися з наведеним твердженням, адже здійснення контролю на такому високому рівні ініціативності повинно дати змогу належним чином порівнювати очікувані та отримані результати діяльності об'єктів контролю.

Однак підстави здійснення контрольної діяльності з боку Президента України чітко в чинному законодавстві не визначені. Зокрема, у розділі V Конституції України прямо не вказано про можливість Президента України здійснювати контроль над органами державної влади, установами, організаціями [48].

Проте, деякі положення Конституції України опосередковано свідчать про контрольні повноваження Президента України в цій сфері, так Президент України:

- 1) забезпечує національну безпеку (п. 1 ст. 106), що в широкому розумінні включає також фінансову безпеку;
- 2) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради НБУ (п. 12 ст. 106);
- 3) зупиняє дію актів Кабміну України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності (п. 15 ст. 106);
- 4) створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби (п. 28 ст. 106);
- 5) підписує закони, прийняті Верховною Радою України (п. 29 ст. 106);
- 6) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України (п. 30 ст. 106) [48].

О. Н. Ярмиш та В. О. Серьогін виділяють два основних види контрольних проваджень Президента України – правотворче і виконавче. Правотворче

контрольне провадження являє собою надвідомчий контроль Президента України за правотворчою діяльністю Верховної Ради України, Кабміну України, центральних органів виконавчої влади та Ради міністрів Автономної Республіки Крим (безпосередньо), а також за правотворчою діяльністю голів місцевих державних адміністрацій (опосередковано – через уряд і голів місцевих держадміністрацій вищого рівня). Виконавче контрольне провадження збігається з правотворчим за переліком підконтрольних суб'єктів, але відрізняється за об'єктами контролю [115, с. 247].

Слід звернути увагу на повноваження Президента України щодо забезпечення національної безпеки (п. 1 ст. 106), яка в широкому розумінні включає також фінансову безпеку.

Детальніше ця категорія розкрита у визначенні терміну національна безпека, що міститься в Законі України «Про основи національної безпеки України», зокрема там йдеться про запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам у сфері ринку фінансових послуг [116]. Законодавчим підтвердженням цього положення є визначення термінів у ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність», де серед тих дій, які виконують банківські установи згадуються і фінансові послуги [16].

Зауважимо, що на виконання цього повноваження Президент України, наприклад, наділений правом вводити в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України. Так, Президент П.О. Порошенко підписав Указ № 57/2018, яким увів в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 березня 2018 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». Відповідні заходи застосовуються до юридичних осіб строком на один рік. Санкції у вигляді запобігання виведенню капіталів за межі України на користь пов'язаних з банками осіб застосовуються до Публічного акціонерного товариства «Сбербанк», ПАТ «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк», ПАТ «ВТБ Банк» та ПАТ «БМ Банк». Рішення було ухвалено відповідно до ст. 5 Закону України «Про санкції» від 14.08.2014 № 1644-VII та на підтримку пропозиції НБУ. Контроль за його

виконанням покладається на Секретаря Ради національної безпеки і оборони України [117; 118].

Отже, підсумовуючи зазначене, вбачається, що контрольні повноваження Президента України мають загальний характер та поділяються на нормотворчі та управлінсько-організаційні.

Наступним по значущості органом, що здійснює контроль за діяльністю банків є Міністерство фінансів України. Його повноваження у цій сфері регламентуються, перш за все, нормами, закріпленими у Бюджетному кодексі України. Так, ст. 111 цього кодексу встановлює, що Міністерство фінансів України у встановленому законом порядку одержує від банків усіх форм власності пояснення, матеріали та інформацію з питань, що виникають під час складання розгляду затвердження і виконання бюджетів та звітування про їх виконання [119].

Крім цього, ряд повноважень, що стосуються контрольної діяльності Міністерства фінансів України закріплені у положенні, що регламентує його роботу. Зокрема, Міністерство фінансів України повинно забезпечувати формування та реалізацію єдиної державної податкової і митної політики, державної фінансової політики у сфері співробітництва з іноземними державами, банками і міжнародними фінансовими організаціями. Також, у рамках покладених на нього завдань, Міністерство фінансів України: 1) здійснює (на підставі результатів аналізу персональних даних та інформації, що містить банківську таємницю) верифікацію та моніторинг достовірності інформації, поданої фізичними особами для нарахування та своєчасного і в повному обсязі отримання соціальних виплат, пільг, субсидій, пенсій, заробітних плат, інших виплат, що здійснюються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, та визначає порядок отримання, обробки і захисту такої інформації; 2) забезпечує в установленому законодавством порядку участь держави в капіталізації банків, здійснює управління корпоративними правами таких банків та готує плани їх продажу; 3) затверджує порядок проведення

відкритого конкурсу з визначення уповноважених банків, через які здійснюватиметься виплата заробітної плати працівникам бюджетних установ, та проводить зазначений конкурс [120].

Значний обсяг повноважень, який закріплено за Міністерством фінансів України, свідчить про те, що воно є одним із головних суб'єктів здійснення контролю над діяльністю банків.

Цікавою думкою щодо методу контролю є застосування описаного В. І. Теремецьким горизонтального моніторингу – задля створення партнерських відносин та усунення можливих ризиків у діяльності банків при проведенні ними ризикових операцій [121, с. 954]. Наведене В. І. Теремецьким твердження набуває ще більшої актуальності при розгляді повноважень у сфері контролю за діяльністю банків органом виконавчої влади, який має специфічні повноваження – Державної служби фінансового моніторингу України.

Свою діяльність служба здійснює на підставі Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [69].

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», яка має назву «Система та суб'єкти фінансового моніторингу», ця система складається з двох рівнів: первинного та державного. До первинного рівня належать банки. Державна служба фінансового моніторингу України, використовуючи права надані їй законом, контролює виконання банками вимог щодо фінансового моніторингу.

Цікавою є думка висловлена С. С Бичковою про взаємовідносини між різними рівнями системи фінансового моніторингу. Вчена зазначає, що у (широкому) розумінні системи фінансового моніторингу слід виокремити декілька рівнів взаємовідносин між її учасниками: між суб'єктами первинного фінансового моніторингу та суб'єктами державного фінансового моніторингу як

державними регуляторами; між суб'єктами первинного фінансового моніторингу та Державною службою фінансового моніторингу України як підрозділом фінансової розвідки; між підрозділом фінансової розвідки і правоохоронними органами; між суб'єктами державного фінансового моніторингу та міжнародними спеціалізованими організаціями й об'єднаннями у сфері боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення [122, с. 172–175].

Враховуючи важливість та впливовість такої структури як Державна служба фінансового моніторингу, дещо детальніше зупинимось на тих її повноваженнях, що стосуються здійснення контролю над банками.

Так, відповідно до Положення про Державну службу фінансового моніторингу України від 29.07.2015 № 537, вона надсилає посадовим особам, запитує щодо одержання інформації, необхідної для виконання покладених на неї завдань та має право одержувати безоплатно в установленому законодавством порядку від державних органів, посадових осіб, правоохоронних органів, судів, НБУ, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, підприємств, установ та організацій інформацію (довідки, копії документів), у тому числі інформацію з обмеженим доступом, необхідну для виконання покладених на неї завдань [123].

Зазначене свідчить про наявність численних повноважень, що надані цій службі. До того ж, окремим цікавим фактом є те, що законодавство прямо вимагає від суб'єктів первинного фінансового моніторингу введення в своїх організаціях посади відповідального працівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу, що повинен мати бездоганну ділову репутацію та відповідати кваліфікаційним вимогам, встановленим суб'єктом державного фінансового моніторингу, який виконує функції державного регулювання та нагляду за відповідним суб'єктом первинного фінансового моніторингу [122].

Також законодавець визначає правила поведінки, які містять вимогу для суб'єктів первинного фінансового моніторингу щодо обов'язкового відстеження окремих фінансових операцій. Наприклад, якщо сума, на яку здійснюється

фінансова операція, дорівнює чи перевищує 150 000 гривень або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну 150 000 гривень та має одну або більше таких ознак: переказ коштів на анонімний (номерний) рахунок за кордон і надходження коштів з анонімного (номерного) рахунка з-за кордону; зарахування або переказ коштів, надання або отримання кредиту (позики), здійснення інших фінансових операцій у разі, якщо хоча б одна зі сторін – учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі (на території), що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що провадять діяльність у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення (в тому числі дипломатичне представництво, посольство, консульство такої іноземної держави), фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів); здійснення розрахунку за фінансову операцію у готівковій формі; виплата (передача) особі виграшу в лотерею, придбання фішок, жетонів, внесення особою в інший спосіб плати за право участі в азартній грі, виплата (передача) виграшу суб'єктом господарювання, який проводить азартні ігри [124]. До згаданих вище країн Державна служба фінансового моніторингу України відносить Іран та Корейську Народну-Демократичну Республіку [32].

Але цим не обмежуються перелік повноважень, якими Державна служба фінансового моніторингу України наділяє своїх представників – уповноважених осіб органів первинного фінансового моніторингу. Так, їм надається право зупинити здійснення фінансової операції, яка містить ознаки, передбачені вище. Зупинення фінансових операцій здійснюється на два робочих дні з дня зупинення (включно).

Наявність такого права є суперечливою, адже в той час коли держава декларує пріоритетність прав людини і громадянина, право здійснювати зупинення фінансових операцій на основі підозри, без проведення заходів перевірки та всебічного розгляду справи у суді є сумнівним.

Крім того, Державна служба фінансового моніторингу України має одну з найрозгалуженіших мережу зв'язку з іншими органами, яку вона використовує для здійснення своєї контрольної діяльності. Зокрема, спільні угоди, накази чи меморандуми підписані з НБУ, НКЦПФР, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Міністерством фінансів України, Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, ДФС України, Міністерством внутрішніх справ України, Службою зовнішньої розвідки України, Генеральною прокуратурою України, Національним агентством з питань запобігання корупції, НАБУ, Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Державною судовою адміністрацією України, Національним центральним бюро Інтерполу, Державною аудиторською службою України, Рахунковою палатою, Міністерством закордонних справ України, Державною службою статистики України, Держгеокадастром, Пенсійним фондом України, Національним депозитарієм України, Антимонопольним комітетом України, Фондом державного майна України, Державною регуляторною службою України, Лігою страхових організацій, Професійною асоціацією реєстраторів і депозитаріїв, Національною асоціацією кредитних спілок, Всеукраїнською асоціацією ломбардів, Федерацією страхових посередників України, Українською асоціацією діячів грального бізнесу, Національною Асоціацією Недержавних Пенсійних Фондів України та Адміністраторів Недержавних Пенсійних Фондів [125].

Таким чином, можна зробити висновок, що діяльність Державної служби фінансового моніторингу спрямована на здійснення контролю за банками не лише на рівні держави, а й на наднаціональному рівні.

Аналізуючи досліджуване питання слід ноголосити, що чинне законодавство не завжди містить положення щодо приналежності тієї чи іншої сфери контролю до діяльності одного органу. Так, Декрет Кабміну України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» визначає такі повноваження державних органів у сфері здійснення валютного регулювання:

уповноважені банки, фінансові установи та національний оператор поштового зв'язку здійснюють контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці установи; ДФС України, здійснює фінансовий контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами на території України; Державне підприємство Укрпошта здійснює контроль за додержанням правил поштових переказів та пересилання валютних цінностей через митний кордон України [32].

Також органом, що здійснює контроль за діяльністю банків є Державна фінансова інспекція України, хоча основний напрямок її роботи пов'язаний з державним фінансовим контролем за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів. При цьому під час своєї роботи вона має право одержувати від НБУ і його установ, інших банків та кредитних установ необхідні відомості, копії документів, довідки про банківські операції та залишки коштів на рахунках об'єктів, що контролюються, а від інших підприємств та організацій, у тому числі недержавної форми власності, що мали правові відносини із зазначеними об'єктами, – довідки і копії документів про операції і розрахунки з підприємствами, установами та організаціями [126].

Ще одним органом, що здійснює контроль над діяльністю банків, є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Цей орган, відповідно до покладених на нього функцій, здійснює перевірки банків, аналіз їх фінансового стану з метою виявлення ризиків у їхній діяльності та прогнозування потенційних витрат Фонду на виведення неплатоспроможних банків з ринку та відшкодування коштів вкладникам [127].

Одним із основних елементів, який визначає ефективність функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб є рівень достатності джерел формування коштів Фонду. Фонд постійно здійснює контроль за повнотою та своєчасністю надходжень від банків-учасників системи гарантування вкладів фізичних осіб у вигляді зборів, а також коштів отриманих внаслідок здійснення обслуговуючих та штрафних функцій [128, с. 171].

Фонд здійснює регулювання діяльності банків шляхом: прийняття в межах

своїх повноважень нормативно-правових актів, обов'язкових до виконання банками; здійснення контролю за виконанням зобов'язань банків у зв'язку з їх участю в системі гарантування вкладів фізичних осіб; виведення неплатоспроможних банків з ринку; в інших формах, передбачених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 № 4452-VI.

Контролюючі функції Фонду полягають у здійсненні контролю за повнотою і своєчасністю перерахування зборів кожним учасником Фонду, участі в інспекційних перевірках проблемних банків за пропозицією НБУ, здійсненні перевірки банків [128, с. 171].

Аналізуючи діяльність цього органу можна виділити такі основні напрямки його роботи: 1) видання нормативних актів управління, що будуть обов'язковими для виконання усіма банками; 2) контроль за діяльністю банків у межах системи гарантування вкладів фізичних осіб; 3) проведення заходів, спрямованих на вивід неплатоспроможних банків з активної сфери діяльності.

Цікавим фактом, який характеризує повноваження цього органу контролю є те, що банки зобов'язані подавати до Фонду балансові звіти, звіт аудитора та інші необхідні документи чи інформацію, у строки, формі та відповідно до вимог, встановлених самим Фондом.

У визначених випадках цей контролюючий орган може проводити перевірки банків за такими напрямками: правдивість переданої інформації; достатність та своєчасність розрахунків з Фондом; правдивість обліку вкладників; виконання вимог про надання інформації вкладникам по участі конкретного банку у роботі Фонду.

Зауважимо, що закон чітко визначає навіть те, які умови повинен забезпечити банк, що перевіряється працівникам Фонду, а саме надати: 1) вільний та безоплатний доступ до документів та інформації, у тому числі інформації, що містить банківську таємницю, необхідних для проведення перевірки; 2) пояснення з окремих питань на вимогу працівників Фонду; 3) вільний доступ у робочий час до приміщень, де відбувається залучення коштів

від фізичних осіб та до виділеного приміщення для розміщення членів інспекційної групи під час проведення перевірки [127].

Опосередкований контроль за діяльністю банків здійснюють місцеві державні адміністрації. Зокрема, п. 2 ст. 16 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» регламентує здійснення державного контролю місцевими державними адміністраціями [128, с. 171].

Одним з найбільш невизначених в сучасній науці та практичній діяльності є питання здійснення контролю за діяльністю банків з боку органів місцевого самоврядування в особі сільської, селищної, міської рад, голів, органів таких рад (наприклад, постійної комісії ради), а також – їх виконавчих органів (виконавчих комітетів, фінансових управлінь).

Конституцією України визначені загальні засади діяльності органів місцевого самоврядування, які деталізуються у спеціальному законодавстві. Так, у ст. 140 Основного закону зазначається, що територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; здійснюють контроль за діяльністю комунальних підприємств, організацій і установ [48].

Більш широко повноваження органів місцевого самоврядування закріплені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР (далі – Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні») [129].

Органи місцевого самоврядування наділені широкими контрольними повноваженнями щодо такого напрямку фінансової діяльності як бюджетна діяльність. Ці повноваження реалізуються при проведенні пленарних засідань рад, що стосуються затвердження бюджетів місцевого самоврядування, внесення до них змін, затвердження звітів про виконання бюджетів [130]. Однак контрольні повноваження цих органів у сфері банківської діяльності не знайшли свого належного відображення в дослідженнях вчених та чинному законодавстві. Незважаючи на відсутність законодавчо закріплених повноважень органів

місцевого самоврядування у цій сфері, опосередковано органи місцевого самоврядування все ж здійснюють вплив на діяльність банків. Про це свідчать окремі положення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»:

1) до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать делеговані повноваження щодо участі у здійсненні державної регуляторної політики в межах та у спосіб, встановлені Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (ч. 1 ст. 27);

2) територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на банки, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження (ч. 1 ст. 60);

3) участь органів місцевого самоврядування у фінансово-кредитних відносинах полягає в тому, що рада або за її рішенням інші органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства можуть випускати місцеві позики, лотереї та цінні папери, отримувати позички з інших бюджетів на покриття тимчасових касових розривів з їх погашенням до кінця бюджетного року, а також отримувати кредити в банківських установах (ч. 1 ст. 70);

4) органи місцевого самоврядування можуть у межах законодавства створювати комунальні банки та інші фінансово-кредитні установи, виступати гарантами кредитів підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, розміщувати належні їм кошти в банках інших суб'єктів права власності, отримувати відсотки від їх доходів відповідно до закону із зарахуванням їх до доходної частини відповідного місцевого бюджету (ч. 2 ст. 70);

5) сільський, селищний, міський голови призначають на посади та звільняють з посад керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, крім керівників дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів (п. 10 ч. 4 ст. 42);

б) до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать делеговані повноваження щодо: здійснення контролю за охороною праці, забезпеченням соціального захисту працівників підприємств, установ та організацій усіх форм власності (ч. 8 ст. 34); участі у соціальному діалозі, веденні колективних переговорів, укладенні територіальних угод, здійсненні контролю за їх виконанням, вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) щодо підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території; повідомної реєстрації в установленому порядку колективних договорів і територіальних угод відповідного рівня (ч. 9 ст. 34);

7) до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать власні (самоврядні) повноваження щодо внесення подань до відповідних органів про притягнення до відповідальності посадових осіб, якщо вони ігнорують законні вимоги та рішення рад і їх виконавчих органів, прийняті в межах їх повноважень, та звернення до суду про визнання незаконними актів органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальної громади, а також повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 38);

8) до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать делеговані повноваження щодо забезпечення вимог законодавства щодо розгляду звернень громадян, здійснення контролю за станом цієї роботи на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності (ч. 1 ст. 38) [129].

Отже, в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» чітко не визначені контрольні повноважень органів місцевого самоврядування щодо діяльності банків.

Водночас згідно з ч. 4 ст. 5 Закону України «Про банки і банківську діяльність» органам державної влади і органам місцевого самоврядування забороняється будь-яким чином впливати на керівництво чи працівників банків під час виконання ними службових обов'язків або втручатись у діяльність банку, за винятком випадків, передбачених законом.

Відповідно до ст. 42 Закону України «Про банки і банківську діяльність» НБУ у встановленому ним порядку погоджує на посади керівників банку (кандидатів на посади керівників банку). НБУ відмовляє у погодженні керівника банку (кандидата на посаду керівника банку), якщо він не відповідає кваліфікаційним вимогам, а щодо незалежних директорів – також/або вимогам щодо незалежності. НБУ має право безоплатно одержувати від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших осіб інформацію, необхідну для визначення відповідності керівників банку (кандидатів на відповідні посади) кваліфікаційним вимогам. Органи та особи, які отримали такий запит НБУ, зобов'язані надати відповідну інформацію протягом 10 робочих днів з дня отримання запиту НБУ [16].

Зауважимо, що до делегованих повноважень органів місцевого самоврядування щодо управління комунальною власністю належить, зокрема, погодження в установленому порядку кандидатур для призначення на посаду керівників підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території, які перебувають у державній власності (ч. 1. ст. 29 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Крім того, сільський, селищний, міський голови призначають на посади та звільняють з посад керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, крім керівників дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів (п. 10 ч. 4 ст. 42) [129].

Враховуючи зазначене, вбачається, що існують недоліки правового регулювання контрольної діяльності органів місцевого самоврядування, адже відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи місцевого самоврядування мають право призначати на посади та звільняти з посад керівників комунальних банків. Однак згідно з Законом України «Про банки і банківську діяльність» НБУ у встановленому ним порядку погоджує на посади керівників банку (кандидатів на посади керівників банку). Тому необхідно внести зміни до п. 10 ч. 4 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»

виклавши його в такій редакції: «призначає на посади та звільняє з посад керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів влади, підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад (призначення на посади та звільнення з посад керівників комунальних банків здійснюється за погодженням з Національним банком України)».

Як слушно зауважує С. В. Березовська, деякі контрольні повноваження щодо управління комунальною власністю передбачені у ст. 29 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» для виконавчих органів відповідних рад, а саме: встановлення порядку та здійснення контролю за використанням прибутків підприємств, установ та організацій комунальної власності; заслуховування звітів про роботу керівників підприємств, установ та організацій комунальної власності; підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо порядку та умов відчуження комунального майна, проектів місцевих програм приватизації та переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; подання раді письмових звітів про хід та результати відчуження комунального майна тощо [130]. Зауважимо, що доцільність, порядок та умови відчуження об'єктів права комунальної власності визначаються відповідною радою, яка фактично здійснює контроль за надходженням доходів від відчуження цих об'єктів, які зараховуються до відповідних місцевих, хоча порядок та процедура здійснення такого контролю не визначені в законодавстві.

Крім того, у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» зазначається, що рада або, за її рішенням, інші органи місцевого самоврядування, відповідно до законодавства можуть випускати лотереї та цінні папери, а також отримувати кредити в банківських установах [129]. Однак процедура контролю та контрольні повноваження вказаних органів щодо цих фінансових ресурсів в Законі не визначені.

Зауважимо, що в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» не визначений і порядок здійснення контролю у випадку реалізації виконавчими органами сільських, селищних та міських рад делегованих повноважень.

Тому вбачається за доцільне внести зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», визначити та закріпити в ньому повноваження органів місцевого самоврядування щодо контролю за діяльністю комунальних банків, а також порядок здійсненням цих повноважень.

Отже, органи місцевого самоврядування здійснюють контроль за діяльністю банків опосередковано, зокрема, через реалізацію своїх повноважень у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку, управління комунальною власністю, забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, соціального захисту населення тощо.

На підставі проведеного дослідження можна зробити такі узагальненні висновки:

1. З'ясовано, що основною особливістю контрольної діяльності Президента України є її всеохоплюючий характер, що стосується не лише банківської сфери, але і інших сфер життєдіяльності суспільства.

2. Встановлено, що результати контрольної діяльності Президента України за діяльністю банків мають двоякий характер. З однієї сторони органи, що здійснюють контрольні заходи вправі самостійно, у межах своєї компетенції, оцінювати діяльність тієї чи іншої банківської установи, а з іншого боку, контролюючий орган зобов'язаний звітуватися перед Президентом України про результати своєї роботи, виявлені порушення, стан дотримання законності та дисципліни тощо. Президент України, зі свого боку, може використовувати отриману інформацію для вжиття різних заходів впливу в межах наданих йому Конституцією України повноважень.

3. Наголошено, що органи виконавчої влади уповноважені здійснювати як опосередкований, так і безпосередній контроль за діяльністю банків в Україні. Зокрема, Кабмін України відповідно до законодавства координує та контролює діяльність державних підприємств, установ та організацій, в тому числі банків.

4. З'ясовано, що контрольні повноваження органів місцевого самоврядування у сфері банківської діяльності не знайшли свого належного відображення в дослідженнях вчених та чинному законодавстві. Незважаючи на

відсутність законодавчо закріплених повноважень органів місцевого самоврядування у цій сфері, опосередковано органи місцевого самоврядування все ж здійснюють вплив на діяльність банків. Про це свідчать окремі положення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

2.3. Контроль за діяльністю банків в Україні з боку судових та правоохоронних органів

Стрімке перетворення пострадянської економічної системи в європейську, призвело до послаблення контролю з боку державних органів влади. Тому в умовах ускладненої політичної ситуації в Україні постає необхідність створення ефективної моделі функціонування банків і всієї фінансової системи.

Сьогодні найпроблемнішою ланкою суспільного життя, безперечно, є економічна сфера, оскільки саме її розвиненість дає можливість державі здійснювати покладені на неї функції. Головним елементом економіки країни, безумовно, є банківська система, яка виконує роль посередника на ринку фінансових послуг. При цьому саме в банківській системі скоюються найтяжчі злочини, які підривають суверенітет та економічну незалежність нашої держави [131; 132, с. 50].

В авангарді державних суб'єктів контролю за законністю діяльності банків в Україні провідна роль надана правоохоронним органам [133, с. 67]. Враховуючи те, що банківська діяльність по суті своїй – діяльність економічна і потребує детального, послідовного правового регулювання та захисту з боку держави, тобто здійснюється у відповідному правовому полі, відповідно, ця діяльність «де юре» виступає як сукупність певних правовідносин [134, с. 211]. Саме ці відносини забезпечують оптимальне функціонування фінансової, а в більш широкому розумінні – економічної системи держави. Тому особливого значення набуває вдосконалення адміністративно-правового забезпечення державного контролю за чесністю побудови банківських відносин.

На жаль, проблеми визначення змісту і значення державного контролю з боку правоохоронних органів за діяльністю банків в Україні у наукових працях з адміністративного та фінансового права розглянуто лише фрагментарно. Певної уваги заслуговують наукові дослідження В. Б. Авер'янова, Ю. І. Аністратенка, О. М. Бандурки, Н. О. Білоглазової, С. О. Булгакової, В. В. Галунька, Н. І. Патики та інших учених-адміністративістів. У той же час не вистачає досліджень, що дозволяють сформуванню цілісного бачення інструментарію забезпечення контрольної функції органів правоохоронної системи за законністю дій установ банківської системи.

Так, одним із ключових суб'єктів наділених контрольною функцією відносно всієї банківської системи є суд (судді).

На початку ХХІ ст. сформувалося розуміння «судового контролю» як сукупності самостійних інститутів: конституційного судового контролю; судового контролю вищих судів за правильністю застосування норм закону правоохоронними органами та іншими судами; судового контролю в порядку цивільного судового провадження за законністю та обґрунтованістю рішень державних органів і посадових осіб; судового контролю за деякими процесуальними рішеннями та діями органів дізнання й досудового слідства [135, с. 69; 136, с. 118].

В. Б. Авер'янова визначає судовий контроль як комплексне правове явище, яке відображає основні риси судової влади та ознаки юридичної діяльності органів держави. В демократичній державі кожна з гілок влади має відповідні функціональні та цільові орієнтири, а також спеціальні форми діяльності. Судова влада відокремлюється такою формою діяльності як правосуддя, що передбачає розгляд і розв'язання на основі чинного законодавства економічних, політичних, управлінських та інших спорів, сторонами у яких можуть бути громадяни, їх об'єднання, юридичні особи, державні органи і органи місцевого самоврядування. При цьому найголовнішою суспільною роллю судової влади в демократичному суспільстві необхідно визнати забезпечення панування права під час розв'язання різноманітних юридичних конфліктів [137]. Ю. П. Битяк зазначає, що судовий

контроль – це специфічний вид контролю у сфері державного управління. Особливість цього контролю в тому, що його здійснюють не систематично, не повсякденно, як, наприклад, контроль з боку спеціалізованих контролюючих органів або прокурорський нагляд за законністю в державному управлінні, а одноразово, під час розв'язання юридичних конфліктів в судовому порядку [138; 139, с. 178].

Існують й інші думки, зокрема, судовий контроль визначається як: «вид державного контролю, який здійснюється у сфері функціонування судової влади з віднесених до її компетенції питань» [140, с. 15]; «основана на законі діяльність судів по перевірці правомірності актів та дій органів виконавчої влади (державного управління), їх посадових осіб, відновленню порушених прав фізичних та юридичних осіб (підтримання режиму законності в державі та суспільстві в цілому), а в необхідних випадках – застосуванню до порушників правових санкцій» [141, с. 249]; «заснована на законі діяльність суду (судді) із прямої чи опосередкованої перевірки властивими йому способами відповідності будь-яких їх рішень, дій чи бездіяльності вимогам законодавчих та підзаконних актів, як під час розгляду окремих справ (кримінальних, адміністративних, цивільних, тощо), так і розгляду скарг фізичних та юридичних осіб» [142, с. 126]; «використання судом своїх повноважень у випадку встановлення факту, що державний орган здійснив незаконну, необґрунтовану або несправедливу дію чи прийняв подібне рішення (акт)» [143, с. 373; 144, с. 249].

У рамках цього дослідження судовий контроль за діяльність банків розуміється як вид державного контролю, заснований на конституційних гарантіях забезпечення прав людини і громадянина, що проявляється у здійсненні правосуддя з ухвалення рішень у справах за участі банку.

Судовий контроль в Україні поділяють на види за такими критеріями: за часом здійснення – попередній (превентивний, запобіжний) і наступний (репресивний); за правовими наслідками – консультативний і той, що запроваджує (постановляє); за обов'язковістю здійснення – обов'язковий і факультативний; за способом здійснення – абстрактний і конкретний; за способом

перевірки конституційності чи законності акта – судовий контроль змісту акта (матеріальний), його форми та способу прийняття (формальний) [145, с. 500; 136, с. 121].

Судовий контроль за діяльністю банку може бути прямим або непрямим. Так, прямий контроль передбачає вирішення подальшої долі управлінського акта, законність якого перевіряється судом. Така ситуація можлива у випадку оскарження конкретного індивідуального або нормативного правового акта управління [146; 147, с. 12]. Непрямий контроль здійснюється, коли оскаржується не безпосередньо акт управління, а дії, які суперечать цьому акту, чи бездіяльність (якщо акт зобов'язує здійснити відповідні дії). У такому випадку правова доля акта управління не вирішується, а лише розв'язується пов'язане з ним спірне питання. Крім того, непрямий судовий контроль здійснюється у випадку, коли постає питання про законність у державному управлінні, рішення якого впливає на з'ясування сутності справи, що розглядається судом (наприклад, про наявність ознак злочину в діях посадової особи, стягнення збитків тощо) [146; 148, с. 366].

Предметом судового контролю за діяльність банку є виконання ним покладених законодавством повноважень, а саме вирішувати: справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи-підприємці; справи про банкрутство та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання

його повноважень, визначених Податковим кодексом України; справи за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство; справи у спорах щодо оскарження актів (рішень) суб'єктів господарювання та їх органів, посадових та службових осіб у сфері організації та здійснення господарської діяльності, крім актів (рішень) суб'єктів владних повноважень, прийнятих на виконання їхніх владних управлінських функцій, та спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем [149]; доведення до банкрутства – щодо дій, якими завдано шкоду кредиторам; незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю; розголошення комерційної або банківської таємниці, тощо.

Найпоширенішою формою судового контролю за діяльністю банків є перевірка законності та обґрунтованості їх дій (бездіяльності) та рішень. Наприклад, за наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності НАБУ, прокурор може звернутися до слідчого судді в порядку, передбаченому ст.ст. 246, 248, 249 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків. Слідчий суддя в ухвалі про моніторинг банківських рахунків повідомляє керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність. На підставі ухвали слідчого судді, керівник банківської установи зобов'язаний письмово попередити всіх її працівників, залучених до моніторингу банківських рахунків, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність [150]. Таким чином, уповноважені органи державної влади в особі НАБУ здійснюють аналіз та узагальнення функціонування банківських рахунків, мають можливість виявити ознаки правопорушень як з боку особи, на яку впала підозра, так і з боку банку.

Як суб'єкти контролю за діяльністю банку суди (судді): 1) під час здійснення

судочинства перевіряють законність і обґрунтованість прийнятих рішень учасниками банківських відносин, у тому числі усних та письмових вказівок щодо проведених операцій працівниками банку; 2) надають дозволи працівникам слідчих підрозділів на проведення гласних та негласних дій у рамках кримінального провадження за участю банку (працівників банку, якщо справа безпосередньо пов'язана з виконанням ними їх службових обов'язків); 3) мають право своїм рішенням зобов'язати НАБУ внести до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомості про вчинення кримінального правопорушення (наприклад, суддя Солом'янського райсуду м. Києва задовольнив скаргу фізичної особи, за заявою про кримінальні правопорушення, «вчинені акціонерами – власниками істотної участі АТ «Банк «Фінанси та кредит» та Головою Національного банку України», передбачені ч. 5 ст. 191 Кримінального кодексу України («Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем») та ч. 2 ст. 364 («Зловживання владою або службовим становищем» [151]); 4) у рамках господарського, цивільного та адміністративного судочинства розглядають заяви громадян щодо порушених, на їх погляд, прав; 5) у рамках кримінального провадження, з метою забезпечення схоронності доказів, недопущення зникнення особи-підозрюваною, тощо, з урахуванням вмотивованого клопотання прокурора (слідчого), можуть накладатись заходи забезпечення провадження; 6) маючи розгалужену систему судової влади, порушене право може бути поновлене як у судах першої, так і в апеляційній чи касаційній інстанції. При цьому прийнятним є ухвалення одного з таких рішень: про зупинення провадження у справі; про повернення справи прокурору; про направлення справи за підсудністю; про закриття справи; про повернення справи на додаткове розслідування тощо; 7) у рамках розгляду провадження щодо порушення вимог банківської системи, з метою всебічного і повного розгляду справ, мають можливість залучати експертів та спеціалістів у банківській сфері, в тому числі й рекомендувати НБУ провести внутрішню позапланову перевірку; 8) відновлюють порушені права людини і громадянина, викликані недотриманням вітчизняного законодавства; 9) у рамках розгляду справи у господарському суді можуть вживатись заходи до забезпечення

позову шляхом постановлення відповідної ухвали.

Отже, проведений вище аналіз інституту судового контролю в діяльності банку дозволяє зробити такі висновки.

По-перше, судовий контроль в діяльності банку акумулював у собі надані державі функції по контролю та нагляду за економічною сферою, зокрема фінансовою, елементом якої і є банківська діяльність. Отже, рішення прийняті під час реалізації судового контролю носять наглядово-контрольний характер та є зобов'язальними, що досягається не лише обов'язковістю прийнятих судом рішень, а й звітуванням відповідних державних органів, на яких покладено функцію здійснення контролю за виконанням судових рішень щодо виконаної роботи та реальність покарання.

По-друге, судовий контроль в діяльності банку можна розглядати як додатковий засіб з боку органів державної влади здійснювати вплив на банківську систему з метою гарантування законності, а отже, забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина під час розгляду судового процесу. Рішення прийняті під час судового розгляду справ у рамках банківської системи дозволяють виявити прогалини та найбільш уразливі місця банку, що в подальшому унеможливить порушення законодавства у фінансовій сфері та дозволить керівництву банку виробити дієвий механізм неухильного дотримання законодавства. Отже, судовий контроль, окрім основної своєї функції по здійсненню правосуддя, дозволяє скорегувати діяльність банку та будь якої фінансової установи з урахуванням виявлених ризиків, провести інформаційно-аналітичну роботу щодо створення концепцій та програм по недопущенню порушення законодавства в майбутньому.

По-третє, розгляд справ у рамках кримінального, цивільного або адміністративного судочинства за участю банку в якості сторони або третьої особи, потребує ухвалення обґрунтованого та неупередженого рішення, виконання якого є обов'язковим та гарантується державою. Це призводить до підвищення рівня превентивної функції суду щодо демонстрації невідворотності покарання за скоєні проступки, а гласність процесу дозволяє поширити інформацію про накладені

стягнення і хід процесу, при цьому демонструючи реальність судочинства.

Отже, інститут судового контролю в діяльності банку є важливим елементом системи державних контролю, що гарантує забезпечення та неухильне дотримання всіма суб'єктами суспільних відносин взаємних прав і обов'язків, встановлених для оптимального функціонування економічної, зокрема фінансової сфери держави.

Контроль за діяльністю банків в Україні з боку правоохоронних органів є складовою загального державного контролю. Утім детермінанта визначення «правоохоронні органи» в рамках вітчизняного законодавства має різноманітне вираження, чим дещо ускладнює хід цього дослідження.

Так, вважаємо, що з метою якісного та повного з'ясування особливостей контролю правоохоронних органів за діяльністю банків, необхідно визначити його сутність.

З урахуванням того, що правоохоронний контроль є частиною державного контролю, слід зосередити увагу на визначенні «правоохоронні органи», яке закріплене на законодавчому рівні.

Зазначимо, що такі базові поняття, як «правоохоронні органи», «система правоохоронних органів», «правоохоронна діяльність» широко вживаються у науковому обігу та у актах національного законодавства, однак не мають свого нормативного визначення. Також законодавством України не встановлено чіткого та вичерпного переліку органів, які відносяться до правоохоронних, відсутні й критерії, за якими певна діяльність чи органи можуть бути віднесені до правоохоронних. Так, у Законах України «Про основи національної безпеки України» [116] та «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [152] зазначено, що правоохоронні органи – це державні органи, які відповідно до законодавства Конституцією і законами України здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Як бачимо, обидва Закони України розкривають лише основні ознаки правоохоронних органів. Крім того, законодавець, вказуючи на наявність правозастосовної функції, вважає, що до правоохоронних органів можуть належати й органи, які не виконують правоохоронних функцій. Більш конкретно

правоохоронні органи визначені в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 № 3781-ХІІ. Так, відповідно до ст. 2 цього закону, до правоохоронних органів віднесені органи прокуратури, Національної поліції, СБУ, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, НАБУ, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [153]. Однак цей закон містить неповний перелік органів, які слід вважати правоохоронними. Крім того, залишається відкритим питання визначення критеріїв, за якими можливе віднесення суб'єктів до категорії правоохоронних органів. Також у цьому переліку вказані органи, які правоохоронні функції виконують в обмеженому обсязі (зокрема, Державна контрольно-ревізійна служба). Зі свого боку деякі підзаконні нормативно-правові акти, у тому числі окремі установчі документи державних органів, містять невичерпні переліки таких органів або пряму вказівку на їх правоохоронний статус.

Викладене свідчить про недостатність наявних в українському законодавстві дефініцій для однозначної ідентифікації як правоохоронної діяльності, так і правоохоронних органів. Для розв'язання означеної проблеми доцільно звернутися, насамперед, до європейського досвіду.

Системний аналіз документів міжнародного і національного права ряду європейських країн свідчить про відсутність у них прямих аналогів українських термінів «правоохоронна діяльність» та «правоохоронні органи». Одним із основних складників сектору безпеки є сили підтримання правопорядку. У США та інших англосовітських державах вживаються терміни «Law Enforcement Actitivity» та «Law Enforcement Agencies», які в Україні офіційно перекладаються як «правоохоронна діяльність» та «правоохоронні органи». Утім буквально вони можуть бути перекладені як «діяльність із застосуванням законного примусу» та «державні органи, уповноважені на застосування законного примусу» у сферах забезпечення правопорядку, публічної і державної безпеки. До «Law Enforcement

Agencies» належать поліцейні органи і спецслужби. Поліцейні органи – це органи виконавчої влади, спеціально уповноважені на проведення поліцейної діяльності – особливого різновиду державно-управлінської діяльності, що здійснюється із застосуваннями державного (адміністративного) примусу, включаючи правообмежувальні заходи і крайню форму примусу: фізичної сили, спеціальних засобів та зброї застосування сили [154, с. 147–154]. Слід зауважити, що окремі поліцейні повноваження можуть надаватися й іншим державним органам, які безпосередньо не належать до поліцейних. До таких відносяться державні контрольно-ревізійні та наглядові органи (інспекції, контрольно-ревізійні служби). Прокуратура у європейських країнах зазвичай належить до судової гілки влади. Однак у випадках, коли їй надається право самостійно провадити кримінальне переслідування, позбавляти волі обвинувачуваних або підозрюваних осіб, вести досудове розслідування, вона також може бути віднесена до поліцейних органів. Відповідно до європейських підходів правоохоронними органами є: поліція; органи безпеки держави (контррозвідки та боротьби зі злочинами проти держави та іншими особливо небезпечними для суспільства злочинами, які загрожують життєво важливим національним цінностям); органи охорони державного кордону; органи митного контролю.

Отже, через відсутність чітких і однозначних юридичних дефініцій базових понять та єдиного законодавчого акту «Про правоохоронні органи України» і надалі генеруються недоліки у законодавчому визначенні сфер компетенції правоохоронних органів, а відтак – і щодо організації контрольної діяльності цих органів щодо банківської системи загалом.

Зрозуміло, що усуненню прогалин в національному законодавстві перешкоджає й відсутність єдності в наукових доктринах щодо поняття «правоохоронні органи». Слід відзначити, що в юридичній літературі з теорії управління правоохоронні органи структурно розглядаються з позиції сутності та напрямів (функцій) правоохоронної діяльності (К. Гуценко, М. Ковальов, С. Лихова, А. Куліш та інші). Так, А. М. Куліш визначає правоохоронну діяльність як державну правомірну діяльність, що полягає у впливі на поведінку

людини або групи людей з боку вповноваженої державою посадової особи шляхом охорони права, відновлення порушеного права, припинення або розгляду порушення права, його виявлення або розслідування з обов'язковим додержанням установлених у законі процедур для цієї діяльності [155, с. 48]. З точки зору О. М. Бандурки, такими органами є функціонуючі у суспільстві і державі установи й організації, основним завданням діяльності яких є забезпечення законності, боротьба зі злочинністю та іншими правопорушеннями [156; с. 34].

Відповідно, більшість вчених-адміністративістів відносять до правоохоронних органів всі державні органи, які на підставі законодавства держави здійснюють правоохоронну, правозастосовну і правозахисну діяльність [157; с. 11].

Ураховуючи зазначене, зауважимо, що ознаками контролю за діяльністю банків з боку правоохоронних органів є такі:

– контроль здійснюється державними органами, з відповідними загальними рисами та правами притаманними державним органам;

– державні органи, що вступають у суспільні відносини, які мають характер контрольно-наглядових відносно до діяльності банку, здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції;

– вказівки, зауваження, пропозиції тощо, надані правоохоронними органами є обов'язковими для виконання;

– під час виконання наданих правоохоронним органам повноважень, вони мають можливість застосовувати як превентивні, так і примусові заходи, з метою якісного виконання наданих їм функцій, а також реалізації контрольних повноважень за діяльністю банку, не втручаючись у внутрішні справи підконтрольного суб'єкта;

– реалізація контрольних функцій наданих правоохоронним органам у переважній більшості випадків реалізується під час розгляду кримінального провадження щодо злочинів, які порушують норми економічного та господарського права;

– часткова реалізація наданих правоохоронним органам повноважень за

діяльністю банку, потребує узгодження з НБУ. Наприклад, у 2016 році НБУ 155 разів надавав правоохоронцям доступ до інформації в межах розслідувань кримінальних правопорушень у банківській сфері [158]. Безпосередньо у грудні НБУ 15 разів надавав доступ до інформації та документів у межах розслідування кримінальних правопорушень у банківській сфері. У тому числі за ініціативою: – Генеральної прокуратури – 6 разів; – Національної поліції – 6 разів; – НАБУ – 2 рази; – ДФС – 1 раз [158].

Отже, правоохоронні органи – це спеціальні державні органи, які уповноважені державою здійснювати нагляд і контроль за точним і неухильним дотриманням законів усіма громадянами, посадовими особами, підприємствами, установами і організаціями, забезпечувати захист прав і свобод громадян, законність та правопорядок із дотриманням встановлених законом правил та процедур, і які уповноважені відповідно до своєї компетенції застосовувати засоби державного примусу до правопорушників.

До правоохоронних органів, які здійснюють контроль за діяльністю банків в Україні слід віднести: органи прокуратури; СБУ; органи Національної поліції України; Антимонопольний комітет України; антикорупційні органи (у першу чергу Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів); підрозділи податкової міліції ДФС України. Розглянемо більш детально специфіку завдань та напрямків контрольної діяльності кожного з вказаних державних органів за законністю дій установ банківської системи України.

При цьому, залежно від специфіки завдань можна виділити: 1) органи, спеціально створені для здійснення правоохоронної діяльності; 2) органи, додатковим видом діяльності яких є правоохоронна; 3) органи, правоохоронну діяльність в яких здійснюють спеціально створені підрозділи.

СБУ, як державний правоохоронний орган спеціального призначення, уповноважений на виконання контрольної функції держави за законністю банківської діяльності з метою забезпечення державної безпеки України. В цьому аспекті СБУ надається право [159]: вимагати від громадян і посадових осіб

припинення правопорушень і дій, що перешкоджають здійсненню повноважень СБУ; подавати органам державної влади, підприємствам, установам, організаціям усіх форм власності обов'язкові для розгляду пропозиції з питань національної безпеки, у тому числі із забезпечення охорони державної таємниці; одержувати на письмовий запит керівника відповідного органу СБУ від міністерств, державних комітетів, підприємств, установ, організацій, громадян та їх об'єднань дані і відомості, необхідні для забезпечення державної безпеки України, а також користуватись з цією метою службовою документацією і звітністю.

Отримання від банків інформації, яка містить банківську таємницю, здійснюється у порядку та обсязі, встановленому Законом України «Про банки і банківську діяльність» [16]. Зі свого боку отримання від НБУ та інших банків, депозитарних установ інформації, що міститься у системі депозитарного обліку цінних паперів, здійснюється в порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про депозитарну систему України» [160]. У разі проведення заходів щодо боротьби з тероризмом і фінансуванням терористичної діяльності СБУ, її органи і співробітники мають також право одержувати в установленому законом порядку на письмову вимогу керівника органу або оперативного підрозділу СБУ від органів доходів і зборів, фінансових та інших установ, підприємств, організацій (незалежно від форми власності) інформацію і документи про операції, стан рахунків і руху коштів на них за конкретний проміжок часу (з розшифруванням сум, дати призначення та контрагента платежу), вклади, а також завірені копії документів, на підставі яких було відкрито рахунок конкретної юридичної або фізичної особи. Отримання від банків відомості, яка містить банківську таємницю, здійснюється у порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність». Документи та інформація повинні бути подані негайно, або не пізніше 10 діб.

Розглядаючи органи прокуратури, як правоохоронний орган, який здійснює зовнішній контроль за діяльністю банку, слід зауважити, що виконання цієї функції не передбачене Законом України «Про прокуратуру», проте ця функція опосередковано міститься в положенні п. 4. ч. 1. ст. 1 зазначеного закону,

відповідно до якого на прокуратуру покладаються функція щодо нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [161].

Етимологія слова «нагляд» означає: 1) дія за значенням наглядати; 2) пильнувати, стежити за кимось, чимось для контролю, забезпечення порядку, тощо; 3) службовець, група осіб чи орган влади, що наглядають за ким-небудь, чим-небудь [162, с. 554, 555; 163, с. 503; 164, с. 144].

С. С. Вітвіцький слушно зазначає, що контроль часто пояснюється через такі синоніми як «перевірка, нагляд, ревізія вчинків, справ» або просто «перевірка» [2; 156, с. 93].

Слід погодитися з думкою В. М. Тюн, який зазначає, що нагляд є складовим, але водночас самостійним елементом більш широкої категорії «контролю», нагляд ніби доповнює контроль і є його невід'ємною ланкою, основна відмінність між ними полягає у сферах їх застосування і засобах реалізації [164, с. 144].

Слушною є позиція О. М. Музичука, який стверджує, що деякі повноваження органів прокуратури та форми їх реалізації подібні до контрольних, що за своїм змістом є більш впливовими та обмежувачими для підконтрольного об'єкта, ніж ті, які мають право застосовувати такі суб'єкти контролю як, наприклад, органи місцевого самоврядування чи громадські організації. Особливість деяких контрольних повноважень органів прокуратури чітко виражена щодо таких підконтрольних їм об'єктів як правоохоронні органи, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство [144, с. 254].

Так, вважаємо вагомим недоліком чинного вітчизняного законодавства – відсутність обґрунтованого закріплення інституту нагляду за сферою діяльності банків органами прокуратури. Оцінюючи вплив контролю за діяльністю банку з боку органів прокуратури, необхідно відмітити їх окремі види, залежно від мети, яка ставиться.

По-перше, це опосередкований прокурорський нагляд, направлений на

запобігання та усунення недоліків у діяльності банків. Наприклад, органам прокуратури необхідно виявити ініціативу та визначити умови, за яких банки інформуватимуть про виявлені факти, наприклад, незаконного відмивання коштів. Але для цього, перш за все, необхідна впевненість працівників банківських установ у тому, що цей орган є саме тим, який буде негайно реагувати на отримані повідомлення, а не відсилатиме їх в інші відомства. Повідомлення банків органам прокуратури про потенційні махінації їх клієнтів надасть можливість уникнути більшості проблем при попередженні та розслідуванні цих дій. Однак, як свідчить практика, працівники банківських установ звертаються до органів прокуратури із запізненням, вже після вжиття власних заходів попередження. При цьому не враховується, що час, протягом якого проводилися ці заходи, втрачений, що стає головною причиною нерозкриття злочинів та протиправних діянь і, як правило, призводить до збитків у банківській установі [132, с. 52].

По-друге, під час реалізації органами прокуратури наданих їм законодавством функцій, можливим є виявлення фактів порушення законодавства з боку банку або окремих його співробітників. Так, відповідно до п. 14.5 Наказу Генеральної прокуратури України від 28.05.2015 № бгн «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень» у разі виявлення під час здійснення представництва інтересів громадян та держави при виконанні судових рішень порушень закону в діяльності органів державної виконавчої служби, органів фіскальної служби, органів, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, банків та інших установ і організацій, а також у діях фізичних осіб вживати заходів щодо їх усунення відповідно до повноважень, визначених Законом України «Про прокуратуру» [165]. Цікавим також вбачається можливість співробітників прокуратури письмово вимагати надання документів, які містять комерційну таємницю або інформацію з обмеженим доступом, видачі необхідних довідок, у тому числі щодо операцій і рахунків юридичних осіб та інших організацій. Отримувати від банків інформацію, яка містить банківську таємницю, у порядку та

обсягах, встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність» [16]. Таким чином, прокуратура починає виконувати контрольні-наглядові функції відносно виявлених правопорушень.

Слід зауважити, що роль органів прокуратури у контролі за діяльністю банку проявляється крізь таку функцію органів прокуратури як кримінальне переслідування осіб за скоєння правопорушень в банківській системі (найбільш розповсюдженими серед них є економічні злочини) та підтримка державного обвинувачення в суді.

Особливий господарсько-правовий статус банку, призводить до розгалуженої системи суб'єктів, яким надано юрисдикційні повноваження.

Так, євроінтеграційні процеси в нашій державі призвели до створення нового за своїм правовим становищем державного органу наділеного правозастосовними та правоохоронними функціями. Частина 4 статті 216 КПК України встановлює, що слідчі органів державного бюро розслідувань (далі – ДБР) здійснюють досудове розслідування злочинів вчинених Головою НБУ, його першим заступником та заступником, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності НАБУ.

ДБР як центральним органом виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції має право у відносинах з банком з'ясувати дії фізичних та юридичних осіб, що можуть свідчити про відповідні злочини або створювати умови для їх вчинення, та вимагати від НБУ відомості одержані під час здійснення контрольних функцій та аналізу інформації, що надходить, відомості, що можуть свідчити про злочини або використовуватися для запобігання, виявлення, припинення і розслідування злочинів, віднесених законом до підслідності ДБР [167].

Слід наголосити, що наразі ДБР створене лише формально. Утім досвід країн ЄС свідчить про те, що зосередження слідчих функцій в окремому, незалежному органі дозволить подолати корупційні ризики, створити підґрунтя для дієвого функціонування банківської системи, шляхом подолання дублювання

функцій та неузгодженості підслідності кримінальних проваджень вчинених у банківській сфері.

Доки ДБР не створене, провадження щодо Голови НБУ, його першого заступника та заступника знаходяться під юрисдикцією НАБУ.

Так, детективи НАБУ відповідно до норм Кримінального процесуального законодавства здійснюють досудове розслідування відносно Голови НБУ, його першого заступника та заступника у правопорушеннях, що мають ознаки злочинів, віднесених до сфери господарської діяльності банку, зокрема передбачені ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», ст. 206-2 «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації», ст. 209 «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням», ст. 211 «Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону» Кримінального кодексу України.

У рамках наданих НАБУ контрольних-наглядових функцій на підставі рішення директора НАБУ або його заступника, погодженого з прокурором, детективи мають право отримувати від банків, депозитарних, фінансових та інших установ, підприємств та організацій незалежно від форми власності інформацію про операції, рахунки, вклади, правочини фізичних та юридичних осіб, яка необхідна для виконання обов'язків Національного бюро. Отримання від банків інформації, яка містить банківську таємницю, здійснюється в порядку та обсязі, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність» з урахуванням положень цього Закону, а отримання від Центрального депозитарію цінних паперів, НБУ та депозитарних установ інформації, що міститься у системі депозитарного обліку цінних паперів, - в порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про депозитарну систему України» з урахуванням положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України». Суб'єкти, яким

адресовано зазначене рішення, зобов'язані невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, надати відповідну інформацію. У разі неможливості її надання у зазначений строк з обґрунтованих причин за зверненням відповідного суб'єкта НАБУ може продовжити строк надання інформації на строк не більше двох календарних днів [168].

НБУ, з метою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним до підслідності НАБУ, зобов'язаний: 1) передавати НАБУ одержувані при здійсненні контрольних функцій і аналізі інформації, що надходить, відомості, які можуть свідчити про кримінальні правопорушення або використовуватися для попередження, виявлення, припинення і розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності НАБУ; 2) за зверненням НАБУ проводити у межах своєї компетенції ревізії, перевірки та інші дії щодо контролю за дотриманням законодавства України фізичними та юридичними особами [168].

З метою посилення протидії злочинності у банківській сфері та поліпшення криміногенної ситуації у сфері оподаткування, обмеження обсягів тіньової економіки та розширення кола платників податків відповідно до Постанови Кабміну України від 21 травня 2014 року № 160 підрозділами ДФС України послідовно здійснюються комплексні організаційно-правові та практичні заходи щодо запобігання та викриття масштабних, замаскованих злочинів і схем ухилення від сплати податків в особливо великих розмірах та забезпечення надходжень коштів до бюджету за рахунок тіньового обігу. Для здійснення боротьби з «відмиванням» грошей через банківські установи у структурі ДФС України утворені спеціальні підрозділи податкової міліції, увага яких зосереджена на проблемах, пов'язаних з діяльністю компаній-посередників і конвертаційних центрів, що використовуються для незаконного переміщення фінансових активів у банківській і поза-банківській сферах. При виконанні завдань, встановлених Податковим кодексом України, оперативні працівники податкової міліції під час контролю уповноважені: брати участь у перевірці фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій та окремих осіб; витребувати,

збирати і вивчати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також, спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їхніх доходів [169].

Органи ДФС України – це, як і будь-який орган виконавчої влади, самостійний державний орган, тобто є організаційно оформленою частиною державного апарату, спеціально призначеною для здійснення на основі чинного законодавства функцій виконавчої влади, а саме функцій виконавчо-розпорядчого (управлінського) характеру щодо безпосереднього й оперативного керівництва господарським, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом у державі, наділеною його якісними ознаками [170, с. 248].

ДФС України відповідно до повноважень, визначених на законодавчому рівні, в межах контрольно-наглядової функції має можливість:

- здійснювати застосування адміністративного арешту (арешту) майна платників податків та/або зупинення видаткових операцій на їх рахунках у банках, фінансових санкцій до платників єдиного внеску;

- ініціювати застосування до платників податків та платників єдиного внеску судових процедур банкрутства;

- проводити відповідно до законодавства перевірки і звірки платників податків (крім НБУ), у тому числі після проведення митного контролю та митного оформлення [171].

Значна роль у здійсненні контрольної функції держави за банківською діяльністю відводиться органам та підрозділам Національної поліції України, які діють відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», Постанови Кабміну України від 28 жовтня 2015 року № 877 «Про затвердження Положення про Національну поліцію». Постановою Кабміну України від 13 жовтня 2015 року у структурі поліції було утворено Департамент захисту економіки Національної поліції України (далі – ДЗЕ Національної поліції України), що є міжрегіональним територіальним органом у складі кримінальної поліції Національної поліції України, на який покладено функції протидії злочинності у сфері економіки, у тому числі і у банківській системі, та згідно з чинним законодавством, здійснює

оперативно-розшукову діяльність [172].

Що ж стосується органів Національної поліції України, то відповідно до ч. 1 ст. 216 КПК України, слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування. Таким чином, контрольні функції органів поліції представлені через слідчі підрозділи та полягають у здійсненні правоохоронної функції і функції забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Так, у процесі здійснення контролю за діяльністю банків в Україні шляхом ревізій і перевірок до компетенції Департаменту захисту економіки Національної поліції України віднесено виявлення 86 складів злочинів економічного спрямування в 65 галузях і сферах економіки, основними з яких є запобігання розкраданню державних коштів, викриття злочинів у найбільш уразливих для злочинних посягань галузях економіки, серед яких зовнішньоекономічна і банківська діяльність, протидія кримінальній і адміністративній корупції, а також боротьба з хабарництвом [173, с. 134]. Отже, відповідно до покладених завдань ці підрозділи поліції виконують такі функції: вживають відповідні заходи щодо установлення причин та умов учинення правопорушень у сфері економіки, а також щодо їх усунення; уживають заходи з протидії злочинам в органах державної влади, проти власності, злочинним діям, пов'язаним із фальшивомонетництвом, організують процес забезпечення відшкодування завданих зазначеними злочинами збитків; протидіють кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, використання державного майна, запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних незаконним шляхом тощо [174].

У структурі Національної поліції України особливої уваги заслуговує діяльність кіберполіції. Україна вже давно асоціюється у світі з місцем, де процвітає кіберзлочинність. Ще у 2012 році Україна була визнана міжнародними експертами, як країна «рай для хакерів», адже українські кіберзлочинці добре

відомі у світі і несуть загрозу для багатьох країн. Яскравий приклад тому: заарештовані у 2010 році українські хакери, яких звинуватили у крадіжці 72 мільйонів доларів з банківських рахунків у США за допомогою вірусу Conficker [175]. Найсвіжіша з резонансних справ в Україні: розповсюдження наприкінці 2017 року кібер-вірусу «Петя», від якого постраждала національна банківська система. Тому створена у жовтні 2015 року нова кіберполіція (Департамент кіберполіції Національної поліції України), як міжрегіональний територіальний орган Національної поліції, який входить до структури кримінальної поліції, відповідно до законодавства України повинна забезпечити реалізацію державної політики у сфері боротьби з кіберзлочинністю, організовує та здійснює відповідно до законодавства оперативно-розшукову діяльність [176].

З метою реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 № 287, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 14.03.2016 № 92, Стратегії реформування державного управління на 2016-2020 роки, схваленої розпорядженням Кабміну України від 24.06.2016 № 474-р кіберполіція спеціалізується на попередженні, виявленні, припиненні та розкритті кримінальних правопорушень, механізмів підготовки, вчинення або приховування яких, передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), телекомунікаційних та комп'ютерних інтернет-мереж і систем. За своїми технічними і професійними можливостями працівники кіберполіції мають змогу миттєвого реагування на кіберзлочини та кіберзагрози у банківській системі, а також відповідно до кращих світових стандартів проводити міжнародну співпрацю по знешкодженню транснаціональних злочинних угруповань у банківській сфері.

Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність» від 07.09.2005 № 2824-IV [177], а також законів України «Про інформацію» (1992 р.), «Про захист персональних даних» (2010 р.) та з метою забезпечення міжнародної діяльності кіберполіції, у штатній структурі

Департаменту кіберполіції створено сектор Національного контактного пункту з реагування на кіберзлочини [178].

Зокрема, щодо банківської сфери основними завданнями кіберполіції є: створення Системи обміну інформацією з питань протидії та запобігання кіберзлочинності в банківській системі України; впровадження програмних засобів для систематизації та аналізу інформації про кіберінциденти, кіберзагрози та кіберзлочини; завчасне інформування населення про появу новітніх кіберзлочинів; удосконалення діючих нормативно-правових актів та механізмів протидії кіберзлочинам в банківській системі; протидія кіберзлочинам у сфері використання платіжних систем, а саме: скімінг (шимінг) – незаконне копіювання вмісту треків магнітної смуги (чипів) банківських карток; кеш-трепінг – викрадення готівки з банкомату шляхом встановлення на шатер банкомату спеціальної утримуючої накладки; кардінг – незаконні фінансові операції з використанням платіжної картки або її реквізитів, що не ініційовані або не підтвержені її держателем; несанкціоноване списання коштів з банківських рахунків за допомогою систем дистанційного банківського обслуговування [179].

Отже, особливостями контрольної діяльності кіберполіції у сфері забезпечення кібербезпеки у банківській сфері України є:

1) забезпечення захисту інформації та персональних даних жителів України в мережі Інтернет, швидка он-лайн допомога користувачам, а також проведення просвітницької роботи та інформування населення щодо можливих кіберзагроз, проведення роботи з банківськими установами, як суб'єктами ринку Інтернет, щодо посилення рівня захисту громадян та банківської системи в цілому;

2) у режимі реального часу допомога потерпілим, іншим правоохоронним органам України та інших держав (проведення професійного моніторингу ресурсів глобальної системи, отримання даних щодо користувачів Інтернет через національний контактний пункт (24/7), від іноземних правоохоронних органів), використовуючи канали міжнародного контактного пункту, який діє на базі МВС України та здійснення блокування;

3) виявлення й перешкоджання діям зловмисників, які знаходяться за територією України.

Зі свого боку Антимонопольний комітет України, як державний (правоохоронний) орган зі спеціальним статусом, має забезпечувати державний захист конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель здійснює контроль за дотриманням банківськими установами законодавства про захист економічної конкуренції [180].

У сфері здійснення контролю за дотриманням банками країни законодавства про захист економічної конкуренції, концентрацією, узгодженими діями Антимонопольний комітет України має такі повноваження: вносити пропозиції Президенту України, Кабміну України, НБУ, приписи органам влади щодо зміни прийнятих ними нормативно-правових актів, які не відповідають законодавству про захист економічної конкуренції або внаслідок неоднозначного розуміння яких створюються перешкоди для розвитку конкуренції. У цьому напрямку працівники цього органу мають право: розглядати заяви і справи про порушення законодавства; проводити розслідування; приймати розпорядження і рішення; проводити перевірки; перевіряти і переглядати рішення у справах; надавати висновки щодо кваліфікації дій; призначати експертизу; надавати обов'язкові для розгляду рекомендації [181].

Зважаючи на здійснений аналіз діяльності ряду правоохоронних органів, слід погодитися з точкою зору А. О. Єпіфанова, О. Л. Пластуна та В. С. Домбровського про те, що специфіка контролю над банками і банківською діяльністю з боку правоохоронних органів обумовлена рядом особливостей, властивих банківському сектору, а також його роллю в забезпеченні безпеки держави: банківська система опосередковує проходження платежів практично всіх економічних суб'єктів; банківській системі властивий високий рівень системного ризику, що поширюється не тільки на саму банківську систему, але й на всю економіку країни; банківський сектор через цілий ряд причин є одним із найбільш криміналізованих економічних сегментів; грошові потоки, що проходять через банківські канали, підлягають контролю з боку органів

фінансового контролю й правоохоронних органів [182, с. 88].

Узагальнюючи викладене, можна погодитися з думкою К. М. Рудой, яка зазначає, що найбільш значущим і престижним видом контролю є судовий контроль, який здійснюється у формі правосуддя. Про це свідчать розширення його меж і посилення ролі адміністративної юстиції у демократичних країнах. Разом із цим, розвиток юстиції в Україні співпадає з інтеграційними процесами нашої країни до світових співтовариств, що обумовлює вивчення та використання вченими зарубіжного досвіду в національній практиці, дозволить більш гармонійно та раціонально побудувати основи діяльності судової влади в Україні, а отже, забезпечити належний рівень захисту прав, свобод і законних інтересів громадян України [183, с.142].

Таким чином, з урахуванням викладеного можна зробити певні висновки:

1. Запропоновано визначати «правоохоронні органи» у сфері виконання контролюючої функції держави як систему спеціальних державних органів, уповноважених здійснювати нагляд і контроль за банківським сектором (державним та комерційним) щодо забезпечення стабільності функціонування банківської системи України та дотримання правил і законів усіма її суб'єктами. Системоутворюючим чинником правоохоронних органів є їх правоохоронна діяльність.

2. З'ясовано, що контроль правоохоронних органів щодо банківської діяльності – це невід'ємна складова системи правового регулювання, метою якої є виявлення відхилень від прийнятих стандартів і порушень принципів, законності та ефективності банківської діяльності, яка виражається у виконавчо-розпорядчій діяльності державних (правоохоронних) органів щодо застосування заходів превентивного та примусового характеру, а в окремих випадках – притягнення винних до відповідальності, з метою попередження і протидії порушенням національного та міжнародного банківського законодавства. Основними функціями контролю є: інформаційна, регулююча, упорядковувальна, оперативна, превентивна, профілактична, комунікативна.

3. Наголошено, що кожен з контролюючих правоохоронних органів

здійснює контроль за діяльністю банківських установ в межах своїх повноважень, згідно певному переліку питань для контролю, що встановлені відповідними законодавчими (у тому числі відомчими) нормативними актами, але єдиного уявлення про форми та методи контрольної діяльності, про можливі перспективи і наслідки немає. Тому необхідно запровадити інститут органів, яким законами надаються окремі правоохоронні повноваження. Запропоновано розробити та прийняти Закон України «Про правоохоронні органи України» та Закон України «Про державний контроль за банківською діяльністю».

2.4. Контроль з боку Національного банку України

Банківську систему як об'єкт державного регулювання слід розглядати інтегровано, з виділенням макро- та макрорівнів. Безперервне прогнозування стану факторів впливу на банківську систему покладено в основу диференціації методів регулювання з урахуванням відповідних рівнів. Обрання правових інструментів державного регулювання банківської системи відбувається при реалізації обраної концепції з урахуванням ступеня впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на виконання обраної стратегії. Форми банківського регулювання закріплені чинним законодавством та визначаються повноваженнями НБУ та інших органів державного управління [184, с. 62].

Правові норми і форми банківського регулювання потребують постійної актуалізації. Водночас удосконалення потребують й моделі банківського регулювання та нагляду. У світовій практиці найбільшого поширення набули такі моделі державного регулювання фінансових ринків: модель єдиного регулятора, секторальна модель, модель перехресного регулювання [184, с. 62].

Сутність моделі єдиного регулятора полягає в консолідації органів державного управління та їх функцій шляхом створення єдиного органу регулювання діяльності банків та небанківських фінансових установ.

Особливістю секторальної моделі є розподіл регуляторних повноважень за

різними секторами фінансового ринку між різними органами. Модель перехресного регулювання базується на розділенні функцій регулювання та нагляду між різними органами [185; 186].

В системах державного управління фінансовими ринками різних країн перевага надається секторальній моделі управління, і Україна не є виключенням. Так, основним регулятором в банківському секторі України є НБУ. Повноваження НБУ щодо регулювання банківської діяльності та банківського нагляду закріплено у ст. 66, ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність», які містять норми щодо адміністративного та індикативного регулювання, мети, організації, підстав та обсягу банківського нагляду. Адміністративне регулювання діяльності банків складається з: реєстрації банків та ліцензування їх діяльності; встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків; застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру; нагляд за діяльністю банків; надання рекомендацій щодо діяльності банків. Індикативне регулювання полягає у: встановленні обов'язкових економічних нормативів; визначенні норм обов'язкових резервів для банків; встановленні норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій; визначенні процентної політики; рефінансування банків; кореспондентських відносинах; управлінні золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції; операціях з цінними паперами на відкритому ринку; імпорті та експорті капіталу [16].

Як зазначає М. І. Пилипів, банківський контроль (нагляд) є однією з функцій НБУ, яка здійснюється шляхом:

1) вступного контролю, який полягає в чіткому визначенні вимог для отримання банками ліцензії на проведення банківських операцій;

2) попереднього контролю, змістом якого є контроль за виконанням економічних нормативів, установлення вимог до ведення справ банками з мінімальним ризиком, застосування санкцій згідно із чинним законодавством;

3) поточного контролю, який здійснюється з метою визначення ризиків банківської діяльності, достовірності звітності банку й дотримання ним законодавства України [187, с. 222].

Однак, вбачається, що попередній контроль охоплюється змістом вступного контролю, тому не доцільно виділяти його як окремий вид контролю.

Водночас контроль за діяльністю банків здійснюється й на етапі його ліквідації.

Враховуючи зазначене, слід класифікувати банківський контроль (нагляд) відповідно до таких критеріїв:

1) за масштабом охоплення діяльності учасників банківської системи:

- суцільний контроль всіх напрямів діяльності банку;
- контроль за здійсненням валютних операцій, кредитуванням тощо;

2) за місцем проведення:

- безвиїзний;
- виїзний;

3) за суб'єктами, щодо яких здійснюється контроль (нагляд):

- контроль за діяльністю банків;
- контроль за діяльністю інших осіб, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність;

4) за формою організації:

- адміністративний;
- бухгалтерський;

5) за предметом контролю:

- документальний;
- фактичний;

б) за етапом діяльності суб'єкта щодо якого здійснюється контроль:

- вступний;
- поточний;
- подальший (спеціальний).

При здійсненні контрольно-наглядової діяльності існує необхідність використання різних форм та засобів впливу з метою застосування до банків певних коригувальних дій, а також заходів примусу.

О. Хаб'юк [188] пропонує розділяти інструментарій нагляду за ознакою

етапу існування банку. Г. Фетісов та інші [189] також відзначають, що банківський нагляд передбачає диференціацію інструментарію, який використовується відповідно до етапів банківської діяльності: ліцензування, дистанційний (документарний) нагляд, інспектування на місцях [73].

В. В. Бобиль також вказує на інструменти, що використовуються під час контролю (нагляду) за діяльністю банку на кожному з етапів його функціонування.

Так, на етапі створення банку інструментарієм нагляду є: аналіз статуту банку; аналіз бізнес-плану; перевірка інформації про фінансовий стан учасників, які матимуть істотну участь у банку; перевірка відомостей про кількісний склад спостережної ради та правління (ради директорів), ревізійної комісії; контроль за мінімальним розміром статутного капіталу; перевірка наявності матеріально-технічної бази тощо.

На другому – етапі становлення банку, інструментарієм контролю (нагляду) є: контроль фінансової, управлінської та статистичної звітності; проведення інспекційних перевірок; аналіз висновків внутрішніх та зовнішніх аудиторів; застосування заходів впливу, до яких належать: зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі; встановлення для банку підвищених економічних нормативів тощо.

На третьому – етапі згасання, до інструментів контролю слід віднести: призначення тимчасової адміністрації банку, що здійснюється у разі систематичних порушень законних вимог НБУ; зменшення розміру регулятивного капіталу банку на 30 відсотків протягом останніх 6 місяців при одночасному порушенні хоча б одного економічного нормативу тощо [190, с. 147–148].

Однак перелік інструментів контролю, зазначений В. В. Бобилем, є суперечливим, оскільки деякі з них не відповідають сутності поняття «інструмент», під яким розуміються засоби, за допомогою яких здійснюється контроль. Погоджуємося, що інструментами контролю за діяльністю банків можуть бути перевірки (дистанційні та інспектування на місцях), ліцензування,

застосування заходів впливу.

Зауважимо, що від обґрунтованості вибору і дієвості конкретних форм, методів та інструментів впливу наглядових органів на банки, прямо залежить результативність як їх наглядової діяльності, так і банківського регулювання у цілому.

Слід погодитися з О. М. Сидоренком, який виділив такі групи форм, методів і інструментів здійснення контролю (нагляду): аналітичні (використання засобів інформаційно-аналітичного забезпечення обґрунтування регулятивних рішень відносно діяльності банків, формування статистичної та іншої звітності); дозвільні (процедури встановлення попередніх вимог і перевірка виконання банками мінімальних умов щодо діяльності, підтвердження відповідності); контрольно-ревізійні (безпосередня інспекторська або дистанційна перевірка достовірності відомостей про діяльність банку та законності операцій, які здійснюються; контроль оцінка рівня організації внутрішніх систем управління банківськими ризиками та практики, яка склалася); нормативні (встановлення граничних припустимих значень фінансово-економічних показників, дотримання яких є обов'язковим для усіх банків); обмежувальні (визначення додаткових вимог або встановлення особливого режиму контролю і перевірки діяльності певних банків); рекомендаційні (встановлення певного порядку дій, дотримання якого банком вважається наглядовим органом доцільним для покращення окремих аспектів банківської діяльності, недоліки які загалом не загрожують інтересам держави, вкладників та кредиторів); штрафні (встановлення зобов'язань щодо виплати певних сум коштів через виявлення порушень у банківській діяльності); індикативні або саморегулюючі (прийняття і перевірка дотримання банками необов'язкових до виконання стандартів, правил, кодексів, особливих вимог, використання рейтингових та інформаційних систем) [73].

НБУ здійснює державне регулювання діяльності банків у формах, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність», як безпосередньо, так і через створений ним орган банківського нагляду. В цьому контексті необхідно звернути увагу на Повноваження Ради НБУ як керівного

органу НБУ. Зокрема, відповідно до ст. 9 Закону України «Про банки і банківську діяльність» Рада НБУ розробляє основні засади грошово-кредитної політики на підставі пропозицій, наданих Правлінням НБУ, публікує їх в офіційних виданнях та подає щорічно до 15 вересня до Верховної Ради України для інформування; здійснює контроль за проведенням грошово-кредитної політики; здійснює аналіз впливу грошово-кредитної політики України на стан соціально-економічного розвитку України та розробляє пропозиції щодо внесення відповідних змін до неї тощо. Однак зауважимо, що повноваження цього органу, загалом, спрямовані на контроль за діяльністю НБУ [37].

У сучасній системі внутрішніх органів НБУ здійснення зовнішнього контролю за банками, крім Ради НБУ, покладено й на інші контролюючі суб'єкти. Організаційні основи та структура органів НБУ, уповноважених на здійснення регулятивних та контрольних функцій, були закладені у 1997 році Положенням «Про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків» від 17.11.1997 № 380, затвердженим постановою Правління НБУ [37; 191, с. 292]. Згідно з цим Положенням система банківського нагляду скоординована за вертикаллю і функціонує як єдиний механізм у складі центрального апарату та регіональних управлінь НБУ (п. 2.1). Система банківського нагляду має такі рівні (правом прийняття відповідних рішень і дій у межах своєї компетенції при здійсненні контрольних функцій):

- відділ банківського нагляду регіонального управління;
- Комісія з питань нагляду і регулювання діяльності банків при регіональному управлінні;
- начальник регіонального управління;
- відповідні департаменти банківського нагляду НБУ;
- заступник Голови Правління НБУ;
- Комісія з питань нагляду і регулювання діяльності банків НБУ (пп. 2.2).

Система банківського нагляду на рівні відповідних департаментів банківського нагляду НБУ складається з департаментів та управління (відповідно

до напрямів діяльності), а саме:

– Департамент реєстрації та ліцензування банків – реєстрація банків і ліцензування банківської діяльності;

– Департамент безвизного нагляду – економічний аналіз, розроблення нормативів регулювання діяльності банків;

– Департамент інспектування банків – інспектування банків;

– Департамент з питань роботи з проблемними банками – здійснення нагляду за проблемними банками, які у встановленому порядку отримали сукупний рейтинг «граничний» та «незадовільний»;

– Управління координації з питань банківського нагляду – координація інформації щодо банківського нагляду (пп. 2.3) [192]

Вказані підрозділи НБУ з питань банківського контролю (нагляду) виконують такі основні функції: перевірки відповідності банків вимогам необхідним при їх реєстрації та ліцензуванні; контролю за дотриманням банками ліцензійних умов, контролю за дотриманням банками економічних нормативів; проведення інспекційних перевірок банків; визначення рейтингових оцінок діяльності банків на основі оцінки ризиків; застосування заходів впливу при порушенні банківського законодавства; здійснення контролю за дотриманням законодавства при реорганізації та ліквідації банків; запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів і фінансування тероризму тощо.

Система практичної реалізації банківського регулювання в Україні ґрунтуються на здійсненні банківського нагляду і контролю шляхом проведення аудиторських та інспекційних перевірок діяльності банків, а також на отриманні від них періодичної звітності, регулярної та нерегулярної інформації тощо. Проведення перевірок дозволяє зробити висновки щодо фінансового стану банку, рівня ризику здійснюваних операцій, перспектив розвитку та рівня безпеки прав і законних інтересів вкладників та кредиторів, а також щодо відповідності діяльності банку встановленим економічним нормативам, нормативам обов'язкового резервування та іншим вимогам, встановленим чинним

законодавством і нормативно-правовими актами НБУ. У разі отримання незадовільних фінансових результатів або виявлення фактів порушення вимог чинного законодавства, НБУ вживає заходи щодо мінімізації негативних наслідків встановлених порушень та їх попередження, сприяє розробці й затвердженню програми оздоровлення банку, здійснює його рефінансування тощо. Ключовими факторами ефективності заходів, що запроваджуються НБУ в зазначеному контексті є затверджений порядок їх проведення, організація та механізми практичної реалізації. Тому вдосконалення законодавчих положень у цій сфері є актуальним аспектом здійснення банківського регулювання, нагляду та контролю.

За порушення банківського законодавства передбачено кримінальну, адміністративну, цивільну та дисциплінарну відповідальність [193]. Порядок застосування НБУ заходів впливу закріплено у ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» в редакції, яку було затверджено згідно з вимогами, передбаченими у підп. 9 «л» п. 9 розділу X Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». У разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки, банківського законодавства, законодавства у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, нормативно-правових актів НБУ, вимог, установлених Законом України «Про банки і банківську діяльність», або здійснення банками інших ризикових операцій, які загрожують правам та законним інтересам вкладників і кредиторів банку, НБУ згідно зі ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» має право застосувати заходи впливу адекватно рівню загрози, а саме: письмове застереження; скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку; укладання письмової угоди з банком; зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі; встановлення для банку підвищених економічних нормативів; підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами; обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій; заборону надавати банкові кредити; накладання штрафів на банк, власників істотної участі у банку,

осіб, які набули або збільшили істотну участь у банку з порушенням ст. 34 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»; тимчасову заборону використання права голосу власником істотної участі у банку; тимчасове відсторонення посадової особи банку від посади; позбавлення генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій; віднесення банку до категорії проблемного або неплатоспроможного; відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку.

Згідно зі ст. 74 Закону України «Про банки і банківську діяльність» порядок застосування заходів впливу визначається нормативно-правовими актами НБУ, одним з яких є Положення № 346 [57]. Важливим в трактуванні сутності заходів впливу, порядку їх організації та здійснення є підхід, який використовується більшістю науковців, – визначення заходів впливу як санкцій або покарання. Так, В. Д. Чернадчук, аналізуючи матеріали Великого енциклопедичного юридичного словника [194], зробив висновок, що законодавчо встановлені примусові заходи впливу є стягненнями [193]. О. П. Орлюк вважає, що заходи впливу є мірою юридичної відповідальності за порушення законодавства, негативними наслідками для винної особи за вчинене правопорушення, а також санкціями [195]. Віднесення окремих заходів впливу до санкцій є досить поширеною думкою серед науковців. А. Й. Іванський під терміном «санкції» розуміє міри (заходи) примусового впливу за порушення встановленого порядку діяльності, які мають попереджувальну, компенсаційну чи репресивну функції [134]. Також санкції визначаються як заходи, що застосовуються до правопорушника та спричиняють для нього несприятливі наслідки. Отже, термін «санкції» тлумачиться як примусовий захід впливу, тому пропонується розмежовувати заходи впливу примусового та застережного характеру. В.Д. Чернадчук пропонує розмежовувати поняття «санкції» і «заходи впливу» та відносити до непримусових (застережних) заходів впливу ті, що закріплені у п. 1-3 ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [127; 193]. Всі інші заходи впливу мають примусовий характер, при цьому не всі є санкціями.

Виходячи із сутності поняття «санкції», зрозуміло, що вони мають негативні наслідки для правопорушника, в той час, як заходи впливу, закріплені в п. 4–6 ст.

73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», спрямовані на фінансове оздоровлення банку або підвищення рівня безпеки його діяльності та захисту прав і законних інтересів вкладників і кредиторів.

Отже, зазначені заходи впливу некоректно визначати як санкції. Враховуючи примусову сутність і превентивний характер, їх можна охарактеризувати як санаційні заходи впливу. Крім того, вбачається, що до санкцій можна віднести лише заходи впливу, закріплені в п. 7–13 ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Виходячи з цього, заходи впливу, що застосовуються НБУ згідно з чинним законодавством, доцільно класифікувати на примусові та застережні. Примусові заходи впливу, зі свого боку, необхідно розмежувати на санаційні заходи впливу та санкції [196, с. 48].

Також варто звернути увагу на конструкцію «застосування заходів впливу за порушення банківського законодавства», яка використовується в сучасній науковій літературі та правозастосуванні. Вбачається коректно її застосовувати лише щодо санкцій як покарання за порушення банківського законодавства. У разі застосування заходів впливу, закріплених у п. 1–6 ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», з урахуванням їх застережної та санаційної сутності, доцільно використовувати конструкцію «застосування заходів впливу у випадку загрози погіршення фінансового стану банку та за наявності порушень банківського законодавства».

Аналізуючи чинне законодавство, необхідно звернути увагу на невідповідність норм Положення № 346 нормам, які містяться в Законі України «Про банки і банківську діяльність», зокрема перелік заходів впливу, визначений ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», містить п. 11¹ «позбавлення генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій», порядок здійснення якого жодним чином не відображений у Положенні № 346 [57]. У зв'язку з цим виникає необхідність доповнення Положення № 346 главою 11¹ «Позбавлення генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій».

Також варто звернути увагу на такий захід впливу як «відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку», зазначений у п. 13 ст. 73 Закону України

«Про банки і банківську діяльність». Назва заходу некоректна, адже відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку за рішенням його власників не є заходом впливу НБУ, тому доцільно викласти п. 13 ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» в такій редакції: «відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку за ініціативою НБУ». Цей захід впливу також не зазначений у розділі II «Заходи впливу», водночас порядок ліквідації банку визначається окремим розділом III Положення № 346, що викликає невідповідність у нормах чинного законодавства щодо віднесення відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку до заходів впливу. Зважаючи на вищу юридичну силу норм Закону над нормами Положення № 346, вбачається, що доцільно віднести відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку до заходів впливу НБУ, відповідно глави 1, 3, 4 розділу III Положення № 346 об'єднати та викласти як главу 14 розділу II Положення № 346 під назвою «Відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку за ініціативою НБУ», а назву розділу III змінити на «Відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку за рішенням його власників» [57].

Із ухваленням Положення про застосування заходів впливу (постанова Правління НБУ від 17.08.2012 № 346) втратило чинність Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затверджене постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 369 [57] (далі – Положення № 369). Варто звернути увагу, що перелік заходів впливу за порушення банківського законодавства, закріплений нормами Положення № 369, поділявся на дві групи. Зокрема, розділ II Положення № 369 закріплював порядок здійснення таких заходів впливу, як письмове застереження, укладання письмової угоди з банком, скликання загальних зборів учасників банку, спостережної ради банку, правління банку для прийняття програми фінансового оздоровлення або плану реорганізації банку, а норми розділу III Положення № 369 – порядок видачі НБУ розпоряджень щодо здійснення інших заходів впливу, які відповідають закріпленим у п. 4–11 ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Відповідні розпорядження

надавались у формі постанови Правління НБУ та рішення Комісії НБУ. Із затвердженням Положення № 346 всі повноваження Комісії НБУ було покладено на Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, оверсайту платіжних систем (далі – Комітет), створений при НБУ. Отже, згідно з нормами Положення № 346 до виняткових повноважень Комітету щодо застосування заходів впливу належать заходи, закріплені у пп. 1, 2, 4, 10, 11 ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Захід впливу, зазначений у п. 3 ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», а саме укладання письмової угоди з банком, належить до повноважень Комітету з подальшим її підписанням заступником голови Правління НБУ та з правом Комітету вносити до неї зміни. Заходи впливу, закріплені в пп. 5–9 ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», входять до повноважень Комітету або Правління НБУ. Ухвалення рішень щодо застосування такого заходу впливу, як віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних (п. 12, 13 ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), є виключним повноваженням Правління НБУ, як і відкликання банківської ліцензії. Зазначені зміни в законодавстві значно спростили систему ухвалення рішень щодо реалізації заходів впливу та підвищили її ефективність.

Згідно з п. 3.1 глави 3 розділу I Положення № 346 НБУ застосовує заходи впливу на підставі результатів: інспекційних перевірок; перевірок банків з питань дотримання законодавства щодо фінансового моніторингу; безвиїзного банківського нагляду за діяльністю банків; аналізу дотримання банками вимог банківського законодавства з використанням статистичної звітності та балансів; перевірок діяльності банків аудиторськими фірмами; перевірок дотримання банками валютного законодавства; контролю за усуненням банками виявлених в їх діяльності порушень; пропозицій куратора банку; матеріалів, що містять інформацію, отриману від відповідних органів інших держав [57].

Заходи впливу згідно з п. 3.2 глави 3 розділу I Положення № 346 мають бути адекватними конкретним порушенням і застосовуватися до банків відповідно до Закону та Положення № 346. На відміну від Положення № 369,

Положення № 346 містить норми щодо визначення конкретних ознак здійснення банками ризикової діяльності, що дозволяє не лише спростити процес банківського нагляду, а й захистити банки від неправомірного застосування до них заходів впливу з боку недобросовісних посадових осіб органів державного управління та їх підрозділів. Отже, згідно з п. 3.3 глави 3 розділу I Положення № 346 ознаками здійснення банками ризикової діяльності можуть бути: здійснення банком операцій, що не мають очевидної економічної вигоди (зазначена норма не враховує особливостей стратегічних концепцій, спрямованих на отримання банком вигод іншого характеру та подальшої, опосередкованої економічної вигоди); здійснення опосередкованого кредитування пов'язаних з банком осіб; невключення до переліку пов'язаних з банком осіб, які підлягають такому включенню; здійснення операцій із цінними паперами, що мають ознаки фіктивності; використання банком фінансових інструментів, що призводять до штучного поліпшення фінансового результату банку та викривлення його звітності (зазначена норма не враховує можливостей використання окремих фінансових інструментів і фінансову вигоду, яку можна отримати від них у перспективі); дострокове повернення строкових коштів, залучених від пов'язаних з банком осіб (зазначена норма повинна бути скоригована шляхом встановлення граничного розміру зазначених коштів, перевищення якого й буде ознакою ризикової діяльності банку); одноразове грубе або систематичні порушення банком законодавства у сфері готівкового обігу. Також п. 3.3 глави 3 розділу I Положення № 346 містить норми щодо ознак здійснення банками ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу.

Із затвердженням Положення № 346 правове забезпечення підстав і порядку застосування заходів впливу було доповнено нормами щодо: обов'язку банку довести, що в діях клієнта або банку не має ознак здійснення ризикової діяльності (п. 3.4 глави 3 розділу I); вимог до оформлення рішення НБУ про застосування заходів впливу (п. 3.5 глави 3 розділу I); строків застосування заходів впливу в разі порушення банківського законодавства (п. 3.6 глави 3 розділу I); інформування Фонду про застосовані до банку заходи впливу (п. 3.7 глави 3

розділу І). Зазначені доповнення підвищили вимоги до якості здійснюваних банками операцій, правового захисту банків, їх інвесторів, вкладників і кредиторів.

Згідно з п. 4.1 глави 4 розділу І Положення № 346 НБУ здійснює контроль за усуненням банком встановлених порушень, виконанням рішень НБУ про застосування заходів впливу та висунутих вимог, припиненням здійснення ризикової діяльності в порядку, встановленому нормативно-правовими актами НБУ. Під час здійснення контролю за діяльністю банку НБУ має право запровадити особливий режим контролю та призначити куратора банку [57].

Із затвердженням Положення № 346 норми щодо призначення куратора банку, разом з його причинами та ознаками, було виділено в окрему главу 5 «Призначення куратора банку». Також було затверджено порядок забезпечення керівництвом банку куратора, призначеного НБУ, умовами, необхідними для виконання покладених на нього обов'язків згідно з п. 5.6 глави 5 розділу І Положення № 346. Порядок застосування кожного із зазначених заходів впливу закріплений відповідною главою розділу ІІ Положення № 346 [57].

У результаті проведеного аналізу наукових підходів до визначення заходів впливу можна зробити висновок щодо необхідності здійснення їх класифікації на примусові та застережні. Розмежування примусових заходів впливу на санаційні заходи впливу та санкції дозволяє конкретизувати їх сутність, мету та наслідки, впорядковує організацію їх правового застосування, що сприяє структуризації вітчизняного законодавства у сфері банківського регулювання.

До застережних заходів впливу відносяться заходи, закріплені у пп. 1-3 ст. 73 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», а саме: 1) письмове застереження; 2) скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку; 3) укладання письмової угоди з банком.

Письмове застереження містить позицію занепокоєння НБУ станом справ банку, зауваження на допущені порушення банком банківського законодавства, законодавства з питань фінансового моніторингу, нормативно-правових актів НБУ або недоліки в роботі та, за потреби, конкретні заходи, яких необхідно вжити

банку у визначені строки з метою їх усунення та недопущення надалі (п. 1.3 Глави 1 Розділу II Положення № 346). Глава 1 розділу II Положення № 346 містить перелік вимог щодо усунення конкретних порушень. Але цей перелік не містить норми «вжити заходів щодо зменшення чи відчуження неефективних інвестицій», яка містилась в підп. г) п. 1.2 глави 1 розділу II Положення № 369, що, з одного боку, дозволяє банкам більш ефективно формувати стратегії управління, з іншого – створює умови для зростання ризиків банківської діяльності, негативний вплив яких можна компенсувати лише впровадженням більш жорстких вимог при здійсненні банківського регулювання, нагляду та контролю. Також до глави 1 розділу II Положення № 346 додано норми щодо необхідності усунення порушень, визначених у підп. «д» п. 1.3 та підп. «ж» п. 1.3, які Положення № 369 не містило. Здійсненні новації щодо доповнення переліку вказівок, закріплених в підп. «д» та підп. «ж» п. 1.3 глави 1 розділу II Положення № 346 підвищують як дисциплінованість банків, так і надійність здійснюваних ними операцій. Також варто звернути увагу на норму щодо необхідності «вживання заходів щодо недопущення повторного порушення порядку формування та зберігання обов'язкових резервів протягом календарного року», передбачену підп. «є» п. 1.3 глави 1 розділу II Положення № 346, яка є значно ширшою, ніж відповідна норма щодо «недопущення повторного порушення нормативу обов'язкового резервування протягом одного календарного року», що була закріплена у Положенні № 369. Закріплена норма охоплює не лише абсолютне значення нормативу обов'язкового резервування, але й порядок формування та зберігання зазначених резервів. При невиконанні банком вимог щодо усунення зазначених у письмовому застереженні порушень НБУ розглядає питання про застосування іншого заходу впливу.

Скликання загальних зборів учасників банку, ради банку, правління банку за потреби здійснюється за відповідним рішенням Комітету з питань нагляду з метою вжиття заходів щодо приведення діяльності банку відповідно до вимог банківського законодавства (п. 2.1. Глава 2 Розділу II Положення № 346) при складанні банком: плану фінансового оздоровлення, програми капіталізації, плану

реорганізації, плану заходів щодо усунення допущених банком порушень банківського законодавства (п. 2.2 глава 2 розділ II Положення № 346). Мета скликання загальних зборів, закріплена Положенням № 346, є значно ширшою ніж була закріплена у Положенні № 369, а саме: скликання загальних зборів учасників банку, спостережної ради банку, правління банку для прийняття програми фінансового оздоровлення або плану реорганізації банку. Із прийняттям Положення № 346 до умов, за яких відбувається застосування цього заходу впливу, було додано умови щодо погіршення фінансового стану банку, що дозволяє Комітету з питань нагляду за потреби скликати в екстреному порядку збори для вирішення вказаної проблеми.

Укладання письмової угоди з банком здійснюється НБУ при порушенні банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ або здійсненні ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників і кредиторів банку за умови подання ним прийнятого плану заходів для усунення виявлених порушень (п. 3.1 глава 3 розділу II Положення № 346). Умови укладання письмової угоди та вимоги до неї із прийняттям Положення № 346 доповнились умовою щодо можливості внесення НБУ змін у письмову угоду (п. 3.12 глава 3 розділ II Положення № 346) та щодо можливості дострокового розірвання письмової угоди з боку банку за умови виконання ним всіх встановлених угодою вимог (п. 3.13 глава 3 розділ II Положення № 346). Зазначені зміни дозволяють НБУ більш гнучко застосовувати вказаний захід впливу [197].

Заходи впливу оздоровчого спрямування можна визначити як примусові санаційні заходи впливу, які застосовуються НБУ при загрозі погіршення фінансового стану банку (та наявності порушень банківського законодавства). У ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та главі 1 розділу I Положення № 346, закріплено перелік заходів впливу НБУ. Зокрема, до санаційних заходів впливу можна віднести заходи, закріплені у пп. 4–6 ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», а саме: 4) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі; 5) встановлення для банку підвищених економічних нормативів; 6) підвищення резервів на покриття

можливих збитків за кредитами та іншими активами.

Зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі здійснюється НБУ на підставі рішення Комітету з питань нагляду, якщо: банк порушив хоча б один з нормативів капіталу або порушить у разі виплати дивідендів чи розподілу капіталу у інший спосіб; викуп власних акцій призвів чи призведе до зниження рівня регулятивного капіталу до мінімально встановленого НБУ рівня; банку надсилається лист з вимогою щодо розроблення плану фінансового оздоровлення на період виконання цього плану (п. 4.1, п. 4.2 глави 4 розділу II Положення № 346). Варто звернути увагу, що умова щодо порушення нормативів капіталу в редакції Положення № 369 охоплювала лише нормативи достатності регулятивного та основного капіталів (Н2 та Н3 відповідно) без урахування нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1). Однак необхідно підкреслити, що врахування нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1) при застосуванні НБУ зазначеного вище заходу дозволяє мінімізувати ризики, пов'язані з недостатньою капіталізацією банків. Рішення НБУ про припинення розподілу капіталу в будь-якій іншій формі стосується розподілу прибутку банку, що залишається в розпорядженні банку після сплати податків та обов'язкових платежів, і може бути прийняте одночасно із погодженням розробленого банком плану фінансового оздоровлення або укладенням письмової угоди (п. 4.3, п. 4.4 глави 4 розділу II Положення № 346, включено до норм щодо застосування зазначеного заходу впливу із затвердженням Положення № 346). Зазначені зміни розширюють повноваження НБУ та дозволяють здійснювати регулювання раціонального використання банком прибутку, отриманого після оподаткування, у разі виявлення ознак наявності потенційного або реального фінансового ризику, а також можуть забезпечувати виконання приписів, узгоджених при застосуванні застережних заходів впливу.

Установлення для банку підвищених економічних нормативів застосовується НБУ шляхом підвищення вимог щодо мінімальних значень нормативів капіталу та/або нормативів кредитного ризику для банку, якщо: рівень негативно

класифікованих активів становить 40% і більше від загальної суми активів, за якими має визначатися кредитний ризик, згідно з нормативно-правовими актами НБУ; розмір визначеного банком кредитного ризику на 15% і більше менший, ніж розмір кредитного ризику, що мав бути визначений згідно з нормативно-правовими актами НБУ (п. 5.1 Глави 5 Розділу II Положення № 346). Варто зауважити, що зазначена правова норма стосується лише нормативів капіталу та кредитного ризику (Н1–Н3 та Н7–Н9 відповідно), у зв'язку з чим, виникає питання про необхідність запровадження вказаного заходу впливу також у разі недотримання банками нормативів інвестування (Н11–Н12). Відзначимо пом'якшення умов функціонування банків, а саме збільшення рівня допустимого рівня негативно класифікованих активів з 20% (пп. «а» п. 3.2 глави 3 розділ III Положення № 369) до 40% (пп. «а» п. 5.1 глави 5 розділу II Положення № 346), перевищення якого є підставою для застосування зазначеного заходу впливу. Таке пом'якшення, з одного боку, підвищує гнучкість і потенційну прибутковість активів банку, а з іншого – збільшує ризикованість банківської діяльності, негативно впливає на захищеність прав і законних інтересів вкладників і кредиторів та потребує закріплення додаткових умов до кваліфікації зазначених активів.

Підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами здійснюється на виконання рішення НБУ для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, що не дотримуються вимог нормативно-правових актів НБУ щодо порядку формування та використання банками резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями та регулювання діяльності банків (п. 6.1, п. 6.2 глава 6 розділ II Положення № 346). Варто звернути увагу на позитивні зміни, внесені до глави 6 розділу II Положення № 346 на підставі Постанови Правління НБУ «Про затвердження Змін до Положення про застосування Національним банком України заходів впливу» від 19.08.2016 № 374 [198], а саме виключення умов застосування зазначеного заходу впливу, які визначались у п. 6.1 глави 6 розділу II Положення № 346 (до затвердження [57]) та, концентруючись здебільшого на

кредитних ризиках, не охоплювали належним чином ризиків інших активних операцій банків.

Отже, новації нормативно-правової бази з питань застосування санаційних заходів впливу містять положення, які дозволяють розширити охоплення банківських ризиків, пов'язаних із капіталізацією, але запроваджені зміни підвищують потенційні фінансові ризики у разі збільшення частки негативно класифікованих активів банку. Правовим наслідком розширення повноважень НБУ щодо регулювання використання банком прибутку, отриманого після оподаткування (за наявності потенційних чи реальних ризиків), з одного боку, стало фактичне зменшення прав банків щодо самостійного розпорядження отриманим прибутком, але, з іншого, дозволяє збільшити захищеність прав і законних інтересів вкладників та кредиторів. Запропоновані вдосконалення правових норм дозволяють врахувати ризики не лише за кредитними, але й іншими активними операціями банків [199].

Заходи впливу, які можна визначити як санкції, закріплені у п. 7–13 ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», а саме: 7) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, у тому числі операцій із пов'язаними з банком особами; 8) заборона надавати бланкові кредити; 9) накладення штрафів; 10) тимчасова, до усунення порушення, заборона використання власником істотної участі у банку права голосу (тимчасова заборона права голосу); 11) тимчасове, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади; 11¹) позбавлення генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій; 12) віднесення банку до категорії проблемного або неплатоспроможного; 13) відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку.

Рішення про обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів банківських операцій приймає Правління НБУ або Комітет з питань нагляду за умов, визначених у п. 7.3 глави 7 розділу II Положення № 346. Із затвердженням Положення № 346 відповідні умови, за яких НБУ приймає рішення про застосування зазначеного заходу впливу, було доповнено новими нормами,

зокрема: «недотримання вимог нормативно-правових актів НБУ в частині відкриття та/або ведення клієнтських рахунків»; «здійснення інвестиції без письмового дозволу Національного банку» (зазначену норму вбачається доцільним доповнити роз'ясненням щодо виду інвестицій, яких вона стосується, зокрема, з урахуванням норм ст. 5 Закону України «Про банки і банківську діяльність та ст. 17 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»); «недотримання банком вимог нормативно-правових актів НБУ щодо нагляду на консолідованій основі»; «застосування іноземних санкцій»; «повторного порушення обсягу купівлі іноземної валюти».

Заборона надавати бланкові кредити здійснюється шляхом прийняття Правлінням НБУ або Комітетом з питань нагляду відповідного рішення за умов, визначених у підп. 8.1 глави 8 розділу II Положення № 346. Умови застосування зазначеного заходу впливу не містять положень щодо порушення нормативів капіталу, які містились в Положенні № 369. Натомість при настанні зазначених умов НБУ застосовує інший захід впливу, а саме зупиняє виплати дивідендів чи розподіл капіталу (підп. «а» п. 4.2 глави 4 розділу II Положення № 346).

Накладання штрафів здійснюється НБУ на банки, власників істотної участі в банку, осіб, які набули або збільшили істотну участь у банку з порушенням вимог чинного законодавства. Із затвердженням Положення № 346 до умов застосування зазначеного заходу впливу (глава 9 розділ II Положення № 346) було включено: «надання недостовірної інформації, неподання інформації, оригіналів документів та/або їх копій, письмових пояснень з питань діяльності банку, у тому числі щодо пов'язаних із банком осіб та/або операцій банку з такими особами, на письмову вимогу» (абз. 4 пп. 9.1); «...за неподання/несвоєчасне подання статистичної звітності або подання недостовірної статистичної звітності» (абз. 5 пп. 9.1); «...незабезпечення виконання банком вимог законодавства України щодо розкриття інформації про структуру власності» (абз. 6 підп. 9.1).

Тимчасова заборона права голосу власнику істотної участі в банку здійснюється НБУ за умов, закріплених у підп. 10.1 глави 10 розділу II

Положення № 346. Норму щодо підстави, на якій відбувається відновлення власника істотної участі у праві голосу, було включено до Положення № 346 у новій редакції від 19.08.2016. Це дозволяє впорядкувати нормативну базу із регулювання зазначеного питання з точки зору повноти забезпечення прав суб'єктів правових відносин.

Тимчасове, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади здійснюється НБУ за наявності фактів, які свідчать про дії або бездіяльність цієї посадової особи, що призвели до здійснення ризикової діяльності або порушення вимог банківського законодавства. Необхідно зауважити, що такий захід впливу як позбавлення генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій згадується в ч. 2 ст. 16 Декрету Кабміну України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» від 19.02.1993 № 15-93 [32], а також у п. 2.4 Глави 2 Положення «Про валютний контроль», затвердженого постановою Правління НБУ від 08.02.2000 № 49 [200]. Порядок та умови, за яких НБУ відкликає генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій, закріплено у підп. 4.8 глави 4 Положення «Про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій», затвердженого постановою Правління НБУ від 15.08.2011 № 281 [201] (далі – Положення № 281), але зазначений захід впливу не згадується у Положенні № 346, навіть із посиланням на норми Положення № 281.

Віднесення банку до категорії проблемного або до категорії неплатоспроможного здійснюється за умов, визначених ст. 75–76 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Однак всупереч підп. 12 ч. 1 ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», який визначає це як єдиний захід впливу, норми, що містяться в розділах 12–13 Положення № 346, розділяють його на «віднесення банку (філії іноземного банку) до категорії проблемних» та «віднесення банку до категорії неплатоспроможних».

Відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку здійснюється НБУ та Фондом гарантування вкладів фізичних осіб згідно з Законом України «Про банки і банківську діяльність», Законом України «Про систему гарантування вкладів

фізичних осіб», а також окремими регуляторними актами Фонду [202].

За результатами проведеного аналізу нормативно-правових актів, слід зробити такі висновки:

1. Новації в законодавстві щодо застосування НБУ заходів впливу вказують на суперечливий характер проведених змін (зокрема виключення з переліку вимог щодо усунення порушень при застосуванні НБУ письмового застереження норми «вжити заходів щодо зменшення чи відчуження неефективних інвестицій»), хоча здебільшого вони є позитивними. Подальшого аналізу потребують зміни у правових нормах щодо регулювання процесів застосування примусових заходів впливу [197].

2. Розглянуто організаційну структуру НБУ з питань банківського контролю (нагляду) та розподіл між відповідними підрозділами його основних функцій: перевірка відповідності банків вимогам, необхідним при їх реєстрації та ліцензуванні, контроль за дотриманням банками ліцензійних умов, контроль за дотриманням банками економічних нормативів, проведення інспекційних перевірок банків, визначення рейтингових оцінок діяльності банків на основі оцінки ризиків, застосування заходів впливу при порушенні банківського законодавства, здійснення контролю за дотриманням законодавства при реорганізації та ліквідації банків, запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів і фінансування тероризму тощо.

Висновки до розділу 2

Дослідження діяльності суб'єктів державного контролю за діяльністю банків в Україні дозволяє представити здобуті результати у вигляді таких висновків:

1. Встановлено, що парламентський контроль за банківською системою – це діяльність, яка здійснюється Верховною Радою України, її органами у порядку і формах, визначених Конституцією та законами України, і полягає у перевірці та оцінці стану виконання завдань, визначених у відповідних актах, з метою

своєчасного виявлення бездіяльності або несвоєчасної реалізації поставлених завдань і спонукання відповідальних суб'єктів за допомогою різних методів впливу до забезпечення їх належного виконання.

2. Наголошено, що суб'єктами парламентського контролю за діяльністю банків є: Верховна Рада України, комітети Верховної Ради України (особливу роль серед яких відіграє комітет з питань фінансової політики і банківської діяльності), слідчі комісії, Рахункова палата – як колективні суб'єкти контролю, а також народні депутати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – як індивідуальні суб'єкти.

3. Зауважено, що на виконання повноважень щодо забезпечення національної безпеки та запобігання й нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам у сфері ринку фінансових послуг Президент України наділений правом вводити в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України.

4. Встановлено, що органи виконавчої влади уповноважені здійснювати як опосередкований, так і безпосередній контроль за діяльністю банків в Україні. Зокрема, Кабінет Міністрів України відповідно до законодавства координує та контролює діяльність державних підприємств, установ та організацій, в тому числі банків.

5. Наголошено, що контрольні повноваження органів місцевого самоврядування сфері банківської діяльності не знайшли свого належного відображення в дослідженнях вчених та чинному законодавстві. Незважаючи на відсутність законодавчо закріплених повноважень органів місцевого самоврядування у цій сфері, опосередковано органи місцевого самоврядування все ж здійснюють вплив на діяльність банків. Про це свідчать окремі положення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

6. Наголошено, що контроль з боку правоохоронних органів щодо банківської діяльності – це невід'ємна складова системи правового регулювання, метою якої є виявлення відхилень від прийнятих стандартів і порушень принципів, законності та ефективності банківської діяльності, яка виражається у виконавчо-розпорядчій

діяльності державних (правоохоронних) органів щодо застосування заходів превентивного та примусового характеру, а в окремих випадках – притягнення винних до відповідальності, з метою попередження і протидії порушенням національного та міжнародного банківського законодавства.

7. Проаналізовано сутність заходів впливу, що застосовуються НБУ та здійснено їх класифікацію з урахуванням критерію примусовості на застережні та примусові.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків

Одним із напрямів удосконалення механізму організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні є використання позитивного зарубіжного досвіду в цій сфері, зокрема досвіду таких країн, як Швеція, Швейцарія, Бельгія, Німеччина, де банківський сектор вважається одним із найнадійніших у світі. Механізми державного контролю за діяльністю банків зарубіжних країн в загальному вигляді мають багато спільного, але водночас у кожній з них є свої особливості, адже на їх формування впливали політичні, економічні та соціальні чинники.

Так, у Франції головну роль в системі банківського контролю відіграють Міністерство економіки і фінансів та Банк Франції. Міністерство здійснює, передусім, політичне керівництво, а центральний банк – контроль за діяльністю кредитних установ. Крім того, створено ще чотири органи контролю за банками, а саме: Національна кредитна рада, Комітет банківської регламентації, Комітет кредитних установ та Банківська комісія. Організаційно вони перебувають під безпосереднім контролем Банку Франції та Міністерства економіки і фінансів. Національна кредитна рада здійснює реєстрацію розпоряджень монетарної влади, виконує консультативні функції, здійснює значну дослідницьку роботу, готує рекомендації з монетарної політики. Комітет банківської регламентації визначає правила функціонування кредитних установ, підписує фінансові умови їх діяльності, визначає порядок відкриття відділень і умови участі в капіталах інших установ. Комітет кредитних установ приймає рішення, що безпосередньо стосуються кредитних установ, здійснює перевірку відповідності їх діяльності

вимогам щодо їх статусу, технічних і фінансових засобів, репутації акціонерів тощо. Банківська комісія здійснює нагляд за дотриманням законодавства на основі бухгалтерських рахунків і звітності, перевіряє законність операцій усіх кредитних установ країни, в тому числі зарубіжних філій. За розпорядженням Банку Франції Банківська комісія проводить ревізії на місцях. Вона наділена повноваженнями з перевірки будь-якої банківської документації, використовує інформацію Центрального бюро ризиків, що здійснює свою діяльність в Банку Франції для визначення рейтингу клієнтів [203, с. 167–168].

За результатами перевірок Банківська комісія може застосовувати різноманітні дисциплінарні санкції (окрім попередження та осуду передбачаються заборона або обмеження діяльності, тимчасове відсторонення одного або кількох керівників від роботи, офіційне розжалування, анулювання ліцензій, грошові штрафи). За потреби Банківська комісія може призначати тимчасового керівника кредитно-фінансової установи або голову ліквідаційної комісії. Також слід зазначити, що одним із головних завдань центрального банку під час нагляду є визначення ймовірності виникнення в банків скрутних ситуацій у майбутньому. При виявленні таких проблем центральним банком вживаються необхідні заходи щодо їх подолання, зокрема, списання активів банку, що спричиняє необхідність додаткового збільшення капіталу; обмеження певних видів кредитування; посилення внутрішнього контролю в банку; переформатування керівництва або заміна вищих менеджерів банку [204].

Правовою підставою нагляду та регулювання за банками в Німеччині є Закон про банки ФРН та Закон про Федеральний банк Німеччини 1957 року. З травня 2002 року існуюче Федеральне відомство за контролем банків увійшло до складу Федерального відомства фінансового нагляду за фінансовими послугами. Це стало можливим завдяки прийняттю Закону «Про інтегрований фінансовий нагляд за фінансовими послугами» від 22 квітня 2002 року. Основними завданнями відомства є надання дозволів на відкриття нових банків, розробка вимог для кредитних інститутів, контроль за виконанням законів та інструкцій в сфері грошового обігу та кредиту. Крім того, цьому відомству дозволено вимагати

від банків будь-яку інформацію, проводити ревізії, втручатися в операційну діяльність банків, віддавати розпорядження про припинення банківських операцій. Банки, зі свого боку, зобов'язані повідомляти відомство про будь-які зміни в юридичній адресі, а також річні та місячні баланси. Специфіка системи регулювання та нагляду Німеччини полягає в тому, що в ній не створюються нові кредитні установи та не ліквідуються існуючі. Процес регулювання базується на системі ліцензування банківської діяльності, яка є досить жорсткою. Наприклад, Федеральний банк вимагає від банків повні дані про умови участі в уставному капіталі банку. Федеральне відомство фінансового нагляду разом з Бундесбанком встановлює обов'язкові нормативи для кредитних інститутів. Якщо це відомство буде мати сумнів в ліквідності банків, то воно може припинити діяльність цього банку [205, с. 219].

У Великій Британії до останнього часу не існувало спеціальних законів щодо регламентації банківської діяльності, тому банківський нагляд не мав правової бази. Як наслідок, банківська діяльність не регулювалася, а держава не втручалася в діяльність банків. Банківський нагляд здійснювався на підставі Загального Закону про акціонерні компанії. Наслідком такої системи регулювання стало виникнення крупних банківських об'єднань з широкою системою філій та відділень в країні та за кордоном. Сформувалася так звана «Велика четвірка» банків до якої входили: Lloyd, Midland, Barclays, National Westminster, які тримали весь безготівковий обіг країни. З кінця 70-х років минулого століття ситуація змінилася, країна почала підсилювати контроль та регулювання кредитно-фінансової сфери. Відповідно до Закону 1979 року введено обов'язкове ліцензування комерційних банків та засновано загальнонаціональний фонд захисту депозитів. Банківський Закон 1987 року визначив правила діяльності комерційних банків, порядок злиття банків та ввів аудиторські перевірки. В 1997 році було засновано спеціальне незалежне Відомство по фінансовим послугам (Financial Services Authority), якому Банк Великої Британії передав функції нагляду та реєстрації банків [205, с. 220].

Для банківського нагляду, який застосовують у Великій Британії,

характерний контроль за діяльністю кожного банку, на основі якого розробляються заходи, що враховують конкретні умови його діяльності та за можливості узгоджуються з керівництвом банку. Ці заходи мають забезпечити необхідний мінімум оперативної безпеки банку. Нагляд з боку Банку Англії за діяльністю комерційних банків здійснюється за допомогою збору статистичної інформації, звітів бухгалтерів, відвідувань банків та регулярних офіційних співбесід з їх керівництвом. Крім того, Банк Англії практикує проведення тристоронніх нарад, в яких, крім посадових осіб, також беруть участь відповідальні за фінансовий звіт бухгалтери банків, котрі призначаються Банком Англії. У їх функції входить перевірка роботи систем обліку й контролю банку та періодичний звіт про його фінансовий стан, підтвердження виконання банками вказівок Банку Англії, а також інформування останнього щодо достовірності та повноти наданої йому статистичної звітності. Згідно з законом про банки, ці особи мають право при необхідності повідомляти керівництву Банку Англії про результати перевірки, якщо вони викликають сумніви [204].

До 1982 року в Банку Англії не практикувалося проведення інспекцій, оскільки був відсутній власний штат інспекторів для перевірок на місцях. Нині Банк Англії використовує для цих цілей групу фахівців, що складається з трьох банківських службовців та п'яти бухгалтерів, які не є співробітниками Банку Англії, але працюють під керівництвом його штатного менеджера. Ця група інспекторів періодично перевіряє всі аспекти діяльності комерційних банків, включаючи їх операції, системи обліку та контролю, якість кредитного портфеля, ступінь компетентності керуючих, ділову стратегію і політику. Крім того, у Банку Англії створений спеціальний відділ розслідувань, до складу якого входять 11 бухгалтерів, які проводять консультації та за необхідності разом з правоохоронними органами беруть участь у розслідуваннях з метою виявлення протиправної діяльності окремих банків, що відображається на стані банківського сектора загалом [204].

Управління фінансовою та банківською системами Швеції, яке є складовою частиною загального державного управління здійснюють такі установи:

1) Парламент Швеції (Ріксдаг); 2) Уряд Швеції; 3) Органи муніципального (місцевого) управління. Валютний контроль в Швеції здійснюється центральним банком. Усі поточні розрахунки резидентів і нерезидентів можуть без обмежень здійснюватися через уповноважені банки. Операції з золотом всередині країни не обмежені, експорт або імпорт золота може здійснюватися тільки з санкції центрального банку. Грошово-кредитна система Швеції включає: 1) Швецький державний банк (Ріксбанк); 2) комерційні банки; 3) спеціальні кредитні інститути (ощадні й кооперативні банки, Швецький інвестиційний банк, кредитні фонди й компанії, іпотечні банки); 4) фінансові товариства; 5) страхові компанії; 6) загальний пенсійний фонд [206, с. 53–54].

Центральний банк країни – Швецький державний банк (Ріксбанк) функціонує з липня 1668 року. Він організований як державний банк без права емісії грошей, підпорядкований парламенту, який затверджує правління банку, за винятком голови, що призначається урядом. Правління цього банку знаходиться в Стокгольмі, а його відділення – у 23 містах. Ріксбанк регулює обсяг кредиту й рівень відсоткових ставок в країні, здійснює управління частиною позик, одержаних державою. Цей банк підтримує тісні зв'язки з більшістю центральних і великих комерційних банків розвинених країн. Комерційні банки Швеції, в основному, є приватними акціонерними інститутами. Уряд призначає керівників у центральні правління комерційних банків, а також їх регіональні й місцеві відділення (це є однією з форм контролю за їх діяльністю) [206, с. 53–54].

В Італії банківський та фінансовий нагляд здійснюються Міжміністерським комітетом з кредитів і заощаджень, Банком Італії та Національною комісією з контролю за фінансовими компаніями та фондовою біржею. Перший з цих органів, очолюваний міністром фінансів, відповідає переважно за загальний нагляд у сфері кредитної політики, захист заощаджень вкладників. Центральний банк Італії готує проекти рішень, пропозиції з питань нагляду за резолюціями комітету, встановлює його правила та безпосередньо здійснює нагляд як у документарній, так і в дистанційній формах. Національна комісія з контролю за фінансами та фондовою біржею контролює діяльність

кредитно-фінансових установ на ринку цінних паперів. Основні принципи наглядової діяльності в Італії сформульовані в новому Законі про банки, прийнятому в 1993 році. У ньому визначені статус органів банківського та фінансового нагляду, процедура здійснення нагляду та прямого управління банком, якщо він опинився у скрутному фінансовому становищі. Починаючи з 1980 року Італія приділяє багато уваги нагляду за банківськими групами, що складаються з фінансових та банківських компаній, організованих у формі холдингу. Для здійснення цієї процедури була розроблена концепція об'єднаного нагляду, відповідно до якої він ведеться за діяльністю групи загалом, а не за окремими банківськими інститутами, що входять до неї [204].

Банківська система Швейцарії вважається найбільш надійнішою у світі. У 2007 році було проведено реформу банківського нагляду, шляхом прийняття Закону «Про орган нагляду за фінансовим ринком Швейцарії» та засновано Swiss Financial Markets Authority (далі – FINMA) – Швейцарський орган нагляду за фінансовим ринком. FINMA є незалежним регулятивним органом, який уповноважений наглядати за банками, страховими організаціями, фінансовими біржами та іншими учасниками фінансового ринку. Головною метою діяльності органу є забезпечення ефективного функціонування фінансового ринку. FINMA є інституційно, функціонально та фінансово незалежним від будь-якого політичного впливу зі сторони уряду або парламенту (парламент здійснює лише нагляд за його діяльністю через спеціальний комітет) органом – виступає особою публічного права із власними повноваженнями, а його фінансування здійснюється за рахунок внесків організацій, над якими FINMA здійснює нагляд, а не за рахунок бюджету. У сфері банківського регулювання та нагляду орган може видавати інструкції та рекомендації. Важливе місце у системі банківського регулювання та нагляду займають органи аудиту. По-перше, незалежна структура внутрішнього аудиту є обов'язковою умовою для отримання банком ліцензії. По-друге, утворюється система подвійного контролю: FINMA встановлює специфікації для перевірок та затверджує звіти по ним, аудитори проводять інспекції [207].

FINMA також реалізує повноваження щодо ліцензування банків, проведення в них інспекцій та перевірок, здійснення пруденційного нагляду. Для отримання ліцензії заявник повинен відповідати суворим організаційним, фінансовим вимогам, а також ключовим вимогам стосовно управління ризиками (risks-management). У разі виявлення доказів порушень законодавства, FINMA уповноважена застосовувати всі, передбачені адміністративним правом Швейцарії заходи, для припинення порушення. Серед таких заходів – попереджувальні заходи, заходи для відновлення ситуації, яка існувала до порушення, ініціювання процедури банкрутства та ліквідація банку, заборона здійснювати певний вид діяльності, конфіскації незаконного доходу.

Щодо Національного банку Швейцарії (The Swiss National Bank), то він не наділений повноваженнями у сфері банківського регулювання та нагляду, окрім забезпечення стабільності фінансової системи шляхом виявлення найбільш проблемних сфер банківської системи [207].

В Нідерландах, починаючи з 1991 року, нагляд за діяльністю банків та інвестиційних компаній здійснюється Управлінням нагляду центрального банку. До штату Управління входить 50 осіб, включаючи завідувача, чотирьох асистентів, радника, фахівців у галузі аналізу, секретаря. Кожен із асистентів керує роботою двох головних ревізорів, що мають у своєму підпорядкуванні двох співробітників (ревізорів). Більшість працівників управління (30 осіб) – професійні дипломовані аудиторів. Ревізори несуть повну матеріальну відповідальність за діяльність закріплених за ними банків, здійснюють документарний нагляд, за необхідності виїжджають з перевіркою до кредитних установ. Досвідченіші ревізори здійснюють нагляд за більшою кількістю банків або за тими, що перебувають у скрутному становищі. На одного ревізора в середньому припадає сім-вісім невеликих банків, які мають незначні проблеми, або один великий банк, в якого виникли серйозні проблеми. Ревізор тісно співпрацює із зовнішнім аудитором, перевіряючи його піднаглядний банк. Він ретельно вивчає щомісячні та річні звіти банку та листи зовнішнього аудитора на адресу правління за підсумками проведених ним перевірок. Не рідше одного разу

на рік проводиться зустріч працівників банківського нагляду із зовнішнім аудитором відповідного банку, під час якої ревізор має можливість отримати додаткову інформацію за результатами аудиторських перевірок, розрахунків річних фінансових показників банків. Кожні два-три роки проводиться зустріч керівництва комерційного банку та центрального банку країни, під час якої обговорюються напрями діяльності комерційного банку. За підсумками наради підписується документ, що фіксує укладені сторонами домовленості [204].

Кредитно-банківська система Японії нині є однією з найбільш розвинених у всьому світі. Збільшується кількість японських банків, які входять у групу провідних банківських установ світу, спостерігається розширення масштабів діяльності фінансово-кредитних інститутів, посилюються тенденції до інтернаціоналізації японського банківського бізнесу. Кредитно-банківська система Японії вважається найбільш могутньою і характеризується надійністю, що є результатом політики держави у сфері банківського контролю і нагляду, а також тих заходів, що проводяться з метою підтримки комерційних фінансово-кредитних організацій [208].

Кредитна система Японії складається з приватних, державних і кооперативних кредитно-фінансових установ, яких налічується близько 6 200. Важливу роль в кредитно-банківській системі відіграє Банк Японії, який було засновано ще в 1882 році як центральний банк. Банк Японії є державною установою, центром кредитної системи, а основним його акціонером є держава. Статутний капітал Банку Японії має таку структуру: 55% належить державі, а 45% – приватним компаніям. Банк Японії має 50 філій та відділень в Японії і представництва у Нью-Йорку, Лондоні, Парижі, Франкфурті-на-Майні та в Гонконгу. Функції Банку Японії визначаються спеціальним законом (1997), згідно з яким загальне оперативне керівництво центральним банком покладено на правління банку, яке складається з 9 осіб. Голова та два його заступники призначаються урядом за згодою обох палат парламенту, а 6 інших членів правління призначаються урядом з числа осіб, що мають певний досвід і знання в сфері економіки та фінансів, на строк 5 років. Банк Японії підзвітний парламенту і

двічі на рік звітує перед ним про грошово-кредитну політику, але діє як незалежна інституція. Банк Японії, виступаючи «банком банків», забезпечує ефективне функціонування системи платежів і розрахунків між кредитними організаціями, здійснює контроль за кредитною сферою, організовує грошово-кредитне регулювання економіки. Слід зазначити, що кредитно-банківська система Японії є трирівневою і складається з різноманітних видів банків та спеціалізованих фінансових установ. Основу банківської системи Японії становлять загальнонаціональні комерційні банки, які включають міські банки, регіональні банки, трастові банки, банки довгострокового кредиту. Законодавство Японії, на відміну від законодавства інших країн, чітко розподіляє повноваження між банками і фондовими компаніями, не дозволяючи їм втручатися у сферу операцій один одного [208].

До найбільш стабільних банківських систем відноситься й бельгійська. Це пов'язано з тим, що у 80-х роках почалося злиття великих державних банків, що призвело до високої концентрації грошового капіталу. Це, зі свого боку, призвело до того, що Бельгія стала своєрідним фінансовим центром ЄС. Завдяки цьому Бельгія разом ще з десятьма країнами Європи прийняла участь в розвитку третього етапу Економічного Європейського союзу. Варто зазначити, що головною особливістю банківської системи Бельгії є не тільки агрегація грошового капіталу. Також більше 50% акцій національного банку належать державі. Бельгійські банки привабливі для інвесторів стабільною політичною системою в країні, високим рівнем сервісу і хорошою кваліфікацією працівників. Зазначене позитивно впливає на економіку країни і дозволяє залучати іноземні капітали. Можна нарахувати близько 130 організацій, які надають банківські послуги, і понад 100 з них представлені банками, які мають основний капітал за межами країни. Також досить цікаво, що на ринку фінансових послуг є такі організації: державні банки; ощадні каси, які не пропонують кредитних послуг; банки цінних паперів; комунальні ощадні каси. Крім того, до 2011 року банківська система Бельгії регулювалася спеціальним органом, так званої Комісією по банкінгу, фінансам та страхуванню. Ця організація з'явилася у 2004

році як результат возз'єднання різних регуляторів фінансового ринку країни з комісією, яка регулює страхування. Виконавши свою функцію в 2011 році цей орган з регулювання фінансового ринку перестав функціонувати. Нова модель отримала назву «Твін Пікс». Така модель повинна забезпечити кілька головних цілей і має своєрідну структуру: Національний банк Бельгії не тільки гарантує стабільність банківської системи країни, але також відповідальний за мікро-пруденційний нагляд над усіма організаціями, що надають банківські послуги. Також була створена спеціальна Організація по Управлінню Фінансовими послугами та ринками Бельгії, яка перевіряє якість обслуговування клієнтів різними фінансовими інституціями [209].

Свої особливості має система регулювання та нагляду за банками США. Створення системи регулювання розпочалося у 1913 році з прийняттям Акту про Федеральний резерв [210, с. 15]. На його основі було створено Федеральну резервну систему (далі – ФРС). Діяльність національних банків контролюється і регулюється ФРС разом з іншими федеральними органами – Службою контролера грошового обігу при міністерстві фінансів та Федеральною корпорацією страхування депозитів (далі – ФКСД). Контроль за банками штатів – членами ФРС, депозити яких застраховані в ФКСД, здійснюється відповідними органами банківського нагляду, створеними при уряді штатів (як правило, відділом уповноваженого по банках або керуючого банками при уряді штатів). Їх діяльність також регулюється та контролюється ФРС і ФКСД. Банки штатів, які не є членами ФРС, але депозити яких застраховані в ФКСД, контролюються двома структурами – банківськими органами штатів та ФКСД. Банки штатів, що не входять у ФРС та не страхують депозити в ФКСД, знаходяться під контролем влади штатів [204].

Наглядовими органами в США є Служба контролера грошового обігу (на федеральному рівні) та Відділ уповноважених по банках при урядах штатів (на рівні штатів). Вони вирішують питання про надання ліцензій для відкриття відповідних банків (національних або банків штатів), видачу дозволу на відкриття відділення, злиття та поглинання банків, а також про зміну структури

банківського капіталу. До компетенції наглядових органів США входять ліквідація, закриття банків; розробка інструкцій, правил, вказівок і регламентацій, що мають підзаконний характер та орієнтовані на роз'яснення законів; періодичні комплексні перевірки стану, операцій та політики підвідомчих банків; прийняття заходів щодо виправлення ситуації, яка склалася; консультування керівництва банків; узагальнення звітів та статистичної інформації банків. До обов'язків ФРС також входить захист прав споживачів. Компетенція ФРС поширюється не тільки на банки, а й на кредитно-фінансові установи. Суть цієї діяльності – забезпечення споживачів (у тому числі банківських клієнтів) інформацією та здійснення контролю за дотриманням прав клієнтів. Завданнями ФРС у сфері контролю та регулювання діяльності депозитних установ у США є контроль і регулювання: діяльності зареєстрованих банків-членів ФРС, банківських холдингових компаній; діяльності на території США закордонних банківських установ; регулювання структури банківського капіталу відповідно до закону про банківські холдингові компанії та поправок до нього, закону про зміну контролю за банківською діяльністю та про злиття банків [204].

Одним із сучасних видів банківських установ США є банківський холдинг. Банківський холдинг – це корпорація або банк, якій володіє часткою акціонерного капіталу одного або декількох банків, достатніх для того, щоб здійснювати над ними контроль. Діяльність банківських холдингів у США регулюється «Законом про банківські холдингові компанії», який був прийнятий ще в 1956 році. Згідно з цим законом, банківський холдинг здійснює контроль над кредитними організаціями за умов, якщо: 1) рада визнає після повідомлення та перегляду рішення, що певна компанія прямо або опосередковано здійснює вплив на політику банківського закладу, та його управління; 2) вищезазначений холдинг контролює вибір більшості директорів банку; 3) певна компанія опосередковано або прямо діє через декілька осіб (або через одну особу), володіє або має право голосу по 25% або більше голосуючими цінними паперами банку. Банківський холдинг реєструється в Федеральній резервній системі США. ФРС здійснює контроль над діяльністю банківських холдингів. Наприклад, над дотриманням

стандартів щодо уставного капіталу, проводить інспекційні перевірки компаній, приймає рішення щодо їх поглинання або злиття. Найбільш крупними банківськими холдингами є Bank of America, Citigroup. Крім того, законом 2002 року Bank Companies Holding Act 2002 повноваження по узгодженню питань конкуренції та недопущення монополізму були надані Службі фінансового контролю, а в частині банків штатів – аналогічним службам на рівні штатів [205, с. 218–219].

В Канаді основні напрями банківського регулювання спрямовані на: обмеження по дозволеним видам діяльності; безпеку і надійність пруденційного нагляду; регулювання поведінки банків. Найбільш широкими повноваженнями оперативного банківського регулювання наділений Офіс Суперінтенданта Фінансових Інститутів Канади (OSFI), який перебуває під контролем Департаменту фінансів, очолюваного Міністром фінансів. Суперінтендант відповідальний за інспектування всіх канадських банків на постійній, щорічній основі, результати доповідаються Міністру фінансів. У зв'язку з цим обидва мають широкі повноваження припиняти ризикову та небезпечну діяльність банків, вказувати, вчинити необхідні для стабілізації ситуації заходи. У випадках загрози банкрутства, Суперінтендант має право взяти банк під свій контроль, на строк визначений Міністром фінансів, та проводити дії необхідні для захисту прав вкладників і кредиторів. Серед інших суб'єктів, які можуть здійснювати регулювання банківської діяльності є Банк Канади (центральный банк), Агенство у справах споживачів фінансових послуг, Канадська платіжна асоціація. Питання видачі дозволів на відкриття банків віднесене до сфери повноважень Міністра фінансів, однак з обов'язковим врахуванням думки Суперінтенданта. При прийнятті рішення враховуються наявність значних фінансових ресурсів, бізнес план, підтвердження досвіду та кваліфікації в банківському бізнесі, можливість залучення досвідчених менеджерів з високою репутацією тощо. Слід зауважити, що в Канаді, як і в США, інститут захисту прав споживачі фінансових послуг [207].

З викладеного можемо зробити такі висновки:

1. Механізми здійснення державного контролю за діяльністю банків

визначаються особливостями історичного та економічного розвитку тієї чи іншої держави, а також характером самої банківської системи. В міжнародній практиці у сфері державного контролю за банківським сектором розрізняють поняття банківського регулювання та банківського нагляду. Банківське регулювання – це процес взаємодії, координації та сприяння державних контролюючих інституцій з державними та комерційними банками, який спрямований на забезпечення фінансової стабільності їх діяльності, шляхом використання спеціальних методів, інструментів, а також встановлення конкретних правил та інструкцій. Банківський нагляд – це контроль з боку державних інституцій за діяльністю державних та комерційних банків, метою якого є забезпечення стабільності та стійкості усєї банківської системи.

2. Практика банківського нагляду в розвинених країнах відрізняється різноманітністю форм і методів його організації, а також колом органів, що його здійснюють. В багатьох країнах світу функції нагляду виконуються підрозділами центрального банку, міністерством фінансів або незалежним відомством, яке підзвітне парламенту або президенту (наприклад у США – ФКСД). При цьому діяльність наглядових органів регламентується окремою системою законів та інших підзаконних актів, які відображають специфіку банківського сектору тієї чи іншої країни. Так, в Італії, Великобританії, Швеції, Франції та Нідерландах нагляд за діяльністю комерційних банків здійснюють національні центральні банки, а в Швейцарії та Канаді спеціально створені органи нагляду. У Німеччині, Японії, Бельгії та США – змішана система банківського нагляду, яка забезпечується як центральним банком, так і спеціально створеними державними органами.

3. Наголошено, що одним із напрямів удосконалення механізму здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні є використання позитивного зарубіжного досвіду в цій сфері, зокрема досвіду таких країн, як Швейцарія, Швеція, Німеччина та Бельгія, банківські системи яких вважаються одними зі стабільніших у світі. Тому за сучасних умов вітчизняного банківського сектору першочергове значення має узагальнення зарубіжного досвіду здійснення і організації банківського нагляду та можливості його використання в Україні.

3.2. Удосконалення взаємодії між суб'єктами державного контролю за діяльністю банків в Україні

Підвищення ефективності банківської системи має вирішальне значення для економічного розвитку України та суспільного добробуту, яких можливо досягти, зокрема, шляхом системного вдосконалення діяльності органів публічного контролю, їх взаємодії між собою [211, с. 275].

Взаємодія органів публічної влади, уповноважених державою на здійснення публічного контролю у сфері фінансів є складовою публічного контролю. Основними суб'єктами цієї взаємодії є НБУ, органи законодавчої, виконавчої та судової влади, Фонд, правоохоронні органи та інші суб'єкти.

Залежно від повноважень, що реалізують суб'єкти контролю, взаємодія здійснюється при: формуванні державної грошово-кредитної політики; організації діяльності банків; здійсненні перевірок та інспектуванні банків; виведенні неплатоспроможних банків з ринку; застосуванні відповідальності при порушенні банківського законодавства.

Органи державної влади і НБУ, з метою забезпечення розвитку ринкової економіки, в державі будують свої відносини на засадах всебічного співробітництва. Контролюючі органи здійснюють діяльність щодо виконання державної політики у сфері грошового обігу, кредиту, валютного регулювання, забезпечення стабілізації фінансового стану в державі у тісному взаємозв'язку та взаємодії між собою.

Разом з цим, чинне законодавство передбачає, що НБУ підзвітний як Президенту України, так і Верховній Раді України в межах їх конституційних повноважень [212].

Взаємодія між НБУ та Президентом України передбачають, що НБУ двічі на рік надає Президенту України інформацію про стан грошово-кредитного ринку в державі та інформацію з питань фінансів і банківської діяльності щодо безготівкової емісії у відповідному періоді. Президент України вносить

пропозиції до Верховної Ради України щодо кандидатури Голови НБУ, призначає та звільняє половину складу Ради НБУ шляхом прийняття відповідного Указу. Голова НБУ одноосібно несе відповідальність перед Президентом України за діяльність НБУ. НБУ має право подавати Президенту України у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій НБУ [212].

Взаємодія між НБУ та Верховною Радою України реалізується шляхом:

а) призначення на посаду та звільнення з посади Голови НБУ Верховною Радою України за поданням Президента України;

б) призначення та звільнення Верховною Радою України половини складу Ради НБУ шляхом прийняття відповідної постанови;

в) подання на затвердження проекту кошторису доходів та витрат НБУ та прогнозні монетарні показники на наступний рік подання звіту про виконання кошторису доходів та видатків НБУ та розподіл прибутку за звітний рік;

г) підготовки доповіді Голови НБУ Верховній Раді України про діяльність НБУ;

д) подання Верховній Раді України двічі на рік інформації про стан грошово-кредитного ринку в державі;

е) подання на розгляд Верховній Раді України щороку розроблених Радою НБУ Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за їх реалізацією;

є) участі НБУ в обговоренні проектів законів [212].

Щодо Кабміну України, то він здійснює постійний контроль за виконанням органами виконавчої влади Конституції України та інших нормативно-правових актів, вживає заходи щодо усунення недоліків у роботі зазначених органів. Основними повноваженнями Кабміну України у сфері економіки та фінансів (щодо контролю за діяльністю банків) є: забезпечення проведення державної економічної політики; здійснення прогнозування та державне регулювання національної економіки; забезпечення розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку; визначення

доцільності розроблення державних цільових програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та забезпечення їх виконання; здійснення, відповідно до закону, управління об'єктами державної власності, у тому числі корпоративними правами; делегування в установленому законом порядку окремих повноважень щодо управління зазначеними об'єктами міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, місцевим державним адміністраціям та відповідним суб'єктам господарювання; забезпечення захисту прав споживачів та підвищення якості їх життя (ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 № 794-VII (далі – Закон України «Про Кабінет Міністрів України»)) [213].

Розглядаючи особливості взаємодії між Фондом та Кабміном України необхідно звернути увагу, що Кабмін України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, до основних завдань контрольної діяльності якого належать: забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного розвитку із розробленням, затвердженням і виконанням державних цільових програм; забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності; здійснення управління об'єктами державної власності; спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю (ст. 2 Закон України «Про Кабінет Міністрів України»)) [213; 212].

Відповідно до Закону України «Про національний банк України» взаємовідносини між НБУ та Кабміном України передбачають:

1) проведення взаємних консультації з питань грошово-кредитної політики, розробки і здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку (ч. 1. ст. 52);

2) обмін інформацією щодо монетарних процесів та грошово-кредитного ринку та інформацією, що має вплив на стан платіжного балансу, монетарні процеси, включаючи щомісячну інформацію про показники доходів, видатків і дефіциту державного та зведеного бюджетів, стан державного боргу та графік

платежів за ним (ч. 2,3. ст. 52);

3) підтримку економічної політики Кабміну України з боку НБУ, якщо вона не суперечить забезпеченню стабільності грошової одиниці України (ч. 4. ст. 52);

4) участь Голови НБУ у засіданнях Кабміну України з правом дорадчого голосу (ч. 5. ст. 52);

5) участь членів Кабміну України у засіданнях Правління НБУ з правом дорадчого голосу (ч. 6. ст. 52);

6) надання НБУ у встановленому порядку пропозицій Кабміну України щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій НБУ (ч. 7 ст. 52) [15].

Щодо ч. 7 ст. 52 Закону України «Про Національний банк України», то вбачається, що Кабмін України, враховуючи його роль у формуванні грошово-кредитної політики держави, може брати участь в розробці та прийнятті регуляторних актів НБУ. Тому ч. 1 ст. 52 Закону України «Про Національний банк України» пропонуємо викласти в такій редакції: «Національний банк та Кабінет Міністрів України проводять взаємні консультації з питань грошово-кредитної політики, розробки і здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку, а також з питань розробки та прийняття регуляторних актів для забезпечення виконання цієї програми».

Варто звернути увагу на ч. 4 ст. 52 Закону України «Про Національний банк України» в якій зазначено, що НБУ підтримує економічну політику Кабміну України, якщо вона не суперечить забезпеченню стабільності грошової одиниці України. Однак вбачається, що забезпечення стабільності грошової одиниці є одним із напрямів грошово-кредитної політики держави. Крім того, дії Кабміну України мають відповідати принципу законності. Тому ч. 4 ст. 52 Закону України «Про Національний банк України» пропонуємо викласти в такій редакції: «Національний банк підтримує економічну політику Кабміну України, якщо вона не суперечить грошово-кредитній політиці та чинному законодавству».

Головними цілями банківського регулювання та нагляду, які виконує НБУ, є

контроль за додержанням банками економічних нормативів, встановлених нормативно-правовими актами НБУ, підтримка безпеки та фінансової стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів (ч. 1 ст. 55 Закону України «Про Національний банк України»). Тому особливо актуальним є питання правового врегулювання взаємодії НБУ, Фонду та Кабміну України з питань гарантування вкладів в Україні.

Система гарантування вкладів фізичних осіб України – сукупність відносин, що регулюються Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», суб'єктами яких є Фонд, Кабмін України, НБУ, банки та вкладники (ч. 15 ст. 2 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»). Згідно зі ст. 5 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» Фонд є установою, підзвітною НБУ, Верховній Раді України та Кабміну України, які делегують та відкликають своїх представників в адміністративну раду Фонду.

Виведення неплатоспроможного банку з ринку за участю держави також потребує тісної співпраці між Фондом, НБУ та Кабміном України. Держава в особі Міністерства фінансів України, або в особі державного банку (понад 75% акцій якого належать державі), бере участь у виведенні неплатоспроможного банку з ринку, який відповідає критеріям визначеним Кабміном України (ч. 1 ст. 41¹ Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»). Способи виведення неплатоспроможного банку з ринку за участю держави визначені пп. 3-5 ч. 2 ст. 39 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», а саме: відчуження всіх або частини активів і зобов'язань неплатоспроможного банку на користь приймаючого банку з відкликанням банківської ліцензії неплатоспроможного банку та подальшою його ліквідацією; створення та продаж інвестору перехідного банку з передачею йому активів і зобов'язань неплатоспроможного банку і подальшою ліквідацією неплатоспроможного банку; продаж неплатоспроможного банку інвестору [127].

Кабмін України, Міністерство фінансів України, НБУ та Фонд зобов'язані своєчасно вжити всіх необхідних заходів та вчинити всі необхідні дії для забезпечення належної комунікації між собою, іншими органами державної влади

та установами.

Рішення про участь держави у виведенні неплатоспроможного банку з ринку приймає Кабмін України за пропозицією НБУ, в якій зазначаються обсяг активів і зобов'язань (при здійсненні виведення у спосіб закріплений у п. 3 ч. 2 ст. 39 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»), розрахунки мінімальної потреби в капіталі з урахуванням можливості обміну необтяжених грошових зобов'язань банку перед пов'язаними особами, а також необтяжених грошових зобов'язань перед юридичними та фізичними особами, що не пов'язані з банком, крім коштів за поточними та депозитними рахунками таких осіб на акції додаткової емісії, розрахунок можливої потреби у додатковій капіталізації банку з урахуванням консервативних сценаріїв економічного розвитку, визначених НБУ (при здійсненні виведення у спосіб закріплений п. 4, п. 5 ч. 2 ст. 39 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб») (ч. 2, ч. 3 ст. 41¹ Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»). Копія відповідного рішення надається Фонду та оприлюднюється на офіційному веб-сайті Кабміну України, після чого Фондом затверджується план врегулювання для виведення неплатоспроможного банку з ринку у спосіб, визначений рішенням Кабміну України, без пошуку інших інвесторів, приймається рішення про залучення міжнародно-визнаної аудиторської фірми для проведення у оцінки фінансового стану банку, визначення капіталу банку та потреби у його додатковій капіталізації з урахуванням консервативних сценаріїв економічного розвитку, визначених НБУ; а також вживає заходів для утворення перехідного банку згідно з ч. 17 ст. 42 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», реєстрації випуску акцій, державної реєстрації юридичної особи і видачі банківської ліцензії у строки і порядку затверджені у ст. 42 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [127].

При отриманні Фондом рішення Кабміну України про виведення неплатоспроможного банку з ринку у спосіб визначений у ч. 5 ст. 39 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», Фонд вживає заходів до додаткового розміщення акцій згідно з умовами визначеними у ч. 6 ст. 41¹

Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [127].

Координація діяльності між Фондом та Кабміном України відбувається на постійній основі та забезпечуються регулярним звітуванням Фонду, можливістю його фінансової підтримки з боку Кабміну України шляхом надання безповоротної фінансової допомоги з Державного бюджету України (п. 2 ч. 2 ст. 12 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб») [127]. Фонд щомісяця проводить оцінку настання ризику істотного зменшення обсягу його коштів відповідно до Методики проведення оцінки настання ризику істотного зменшення обсягу коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, затвердженою постановою Кабміну України від 09.07.2014 № 251 [214], якою визначається обсяг ризику недостатності коштів Фонду. Порядок надання кредиту або внеску держави на безповоротній основі Фонду встановлює Кабмін України (ст. 25 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»).

Підсумовуючи зазначене, слід виокремити функції Кабміну України, які реалізуються у процесі його взаємодії із Фондом: координаційна, регулятивна, контролююча, аналітична, інформативна.

Сьогодні можна виокремити чотири основних напрями взаємодії НБУ з Фондом: формування коштів Фонду, організація та здійснення виплат гарантованих сум відшкодування за вкладами, провадження процедур ліквідації банків і розрахунків з кредиторами, здійснення планових і позапланових перевірок банків. Розглянемо більш детально виокремлені напрями взаємодії.

Формування коштів Фонду. НБУ здійснює нарахування відсотків за залишками коштів на рахунках Фонду, відкритих в НБУ, та кредитування Фонду (ст. 19 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»). Також НБУ бере участь у створенні Фонду шляхом внесення коштів у розмірі 20 млн. грн. на день його створення. Згідно зі ст. 24 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» Фонд має право звернутися до НБУ з вимогою про безспірне списання своєчасно не сплачених сум зборів до Фонду та нарахованої пені у випадку несплати учасником відповідних сум протягом одного місяця з дня сплати, а відповідно до ст. 25 зазначеного Закону, у разі виникнення

тимчасового дефіциту ліквідності – звертається до НБУ за отриманням кредиту та/або викупом державних цінних паперів у разі виникнення тимчасового дефіциту ліквідності.

Організація та здійснення виплат гарантованих сум відшкодування за вкладками. Фонд розпочинає виплату відшкодування коштів вкладникам, їх уповноваженим представникам чи спадкоємцям у національній валюті України з наступного робочого дня після затвердження виконавчою дирекцією Фонду реєстру вкладників для здійснення виплат гарантованої суми відшкодування. Фонд здійснює виплату гарантованих сум відшкодування через банки-агенти, що здійснюють такі виплати в готівковій або безготівковій формі (за вибором вкладника) (ст. 28 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»). Основними умовами, після настання яких починають здійснюватися гарантовані виплати за вкладками, є прийняття рішення НБУ про віднесення банку до категорії неплатоспроможних згідно зі ст. 76 Закону України «Про банки і банківську діяльність»; запровадження Фондом тимчасової адміністрації та започаткування процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку згідно зі ст. 34 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»; затвердження Фондом плану врегулювання з обов'язковим дотриманням принципу найменших витрат для Фонду згідно зі ст. 39 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»; прийняття НБУ рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку за пропозицією Фонду згідно зі ст. 44 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» або відкликання ліцензії банку з власної ініціативи НБУ згідно з ч. 2. ст. 77 Закону України «Про банки та банківську діяльність» [127].

Проведення процедур ліквідації банків і розрахунків з кредиторами. При виявленні під час проведення інспекційних перевірок фактів відповідності банків умовам, зазначеним у ст.ст. 75, 76 Закону України «Про банки і банківську діяльність», НБУ приймає рішення про віднесення банку до категорії проблемних чи неплатоспроможних. У разі застосування до банку заходів, передбачених ст. 76 Закону України «Про банки і банківську діяльність», а саме визнання його

неплатоспроможним, Фондом запроваджується тимчасова адміністрація для подальшого виведення банку з ринку (ст. 34 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб») та, згідно зі ст. 39 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», затверджується план врегулювання, який містить обґрунтування доцільності застосування одного з таких способів виведення банку з ринку як: ліквідація банку з відшкодуванням з боку Фонду коштів за вкладями фізичних осіб; ліквідація всіх або частини активів і зобов'язань банку з відкликанням банківської ліцензії неплатоспроможного банку та подальшою його ліквідацією; ліквідація банку з відчуженням в процесі ліквідації всіх або частини його активів і зобов'язань на користь приймаючого банку; створення та продаж інвестору перехідного банку з передачею йому активів та зобов'язань неплатоспроможного банку і подальшою ліквідацією неплатоспроможного банку; продаж неплатоспроможного банку інвестору. НБУ погоджує план врегулювання, затверджений Фондом. Так, згідно зі ст. 40 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» для здійснення відчуження активів та зобов'язань неплатоспроможного банку НБУ має надати позитивний висновок щодо фінансового стану приймаючого банку та його спроможності виконати зобов'язання перед вкладниками і кредиторами. Відповідно до ст. 41 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» при здійсненні продажу неплатоспроможного банку інвестору (який має відповідати вимогам, встановленим Законом України «Про банки і банківську діяльність» та нормативно-правовими актами НБУ і Фонду, а також не бути пов'язаною з банком (учасниками банку) особою), НБУ погоджує набуття або збільшення істотної участі в банку [127].

Після внесення Фондом пропозиції НБУ про відкликання ліцензії та ліквідації неплатоспроможного банку останній, згідно з п. 2 абз. 2 ст. 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність», приймає рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку, і Фонд розпочинає процедуру ліквідації банку наступного дня після офіційного отримання такого рішення, крім випадку, коли ліквідація здійснюється за ініціативою власників банку. У день внесення

запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців повноваження Фонду як ліквідатора щодо такого банку припиняються, а Фонд надсилає НБУ звіт про завершення ліквідації банку (ч. 4 ст. 53 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб») [127].

Здійснення планових і позапланових перевірок банків. З метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності та дотримання законодавства України у сфері регулювання банківського бізнесу, а також власних нормативно-правових актів, НБУ раз на рік здійснює інспекційні перевірки банків відповідно до встановленого плану (ст. 71 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). За клопотанням Фонду працівники Фонду мають бути залучені НБУ до проведення інспекційних перевірок банків шляхом їх включення до складу інспекційної групи. Виконавча дирекція Фонду затверджує для працівника Фонду у складі інспекційної групи НБУ окремий план перевірки (ч. 6 ст. 32 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»). Фонд має право здійснювати власну перевірку банку щодо контролю за виконанням ним зобов'язань у зв'язку з участю банку в системі гарантування вкладів фізичних осіб у порядку, визначеному ст. 32 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» не частіше одного разу на рік відповідно до затвердженого виконавчою дирекцією Фонду плану перевірки. В окремих випадках Фонд має право здійснювати позапланову перевірку банку на підставі рішення виконавчої дирекції Фонду [127].

На підставі звітності, отриманої від банків згідно зі ст. 31 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», Фонд зобов'язаний проводити стрес-тестування своїх учасників з метою розрахунку необхідного розміру базової річної ставки регулярного збору та оцінки фінансової стійкості Фонду у середньостроковій перспективі, а результати такого тестування надавати НБУ. Інформація, отримана НБУ у формі регулярної звітності банків, а також внаслідок перевірок, здійснених НБУ та Фондом, використовується для визначення ступеня ризиків окремого банку та банківської системи загалом та є визначальною при прийнятті НБУ рішень про віднесення банку до категорії неплатоспроможних чи

про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію.

НБУ співпрацює з Фондом з метою забезпечення стабільності банківської системи України і захисту інтересів вкладників і кредиторів банків (ч. 1 ст. 55 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»). З цією метою НБУ і Фонд уклали договір про співпрацю, який визначає засади взаємодії цих установ у процесі регулювання та нагляду за діяльністю банків, застосування до них заходів впливу, інспекційних перевірок банків, здійснення заходів із виведення неплатоспроможних банків з ринку та їх ліквідації.

Заходи, які передбачені в рамках координації діяльності між НБУ та Фондом, передбачають своєчасне повідомлення один одному про будь-які спостереження та висновки щодо діяльності банків, обмін документами, обговорення питань здійснення нагляду за діяльністю банків та/або застосування до них заходів впливу, проведення оперативних нарад не рідше одного разу на квартал, право порушення питання про необхідність внесення змін до нормативно правових актів один одного тощо [16].

Викладене вище дає змогу виокремити функції НБУ, які реалізуються у процесі його взаємодії із Фондом: ресурсно-забезпечуюча, регулятивна, погоджувальна, наглядова, аналітична, інформативна [216, с. 244].

Реалізація НБУ ресурсно-забезпечуючої функції здійснюється при співпраці із Фондом з питань формування коштів останнього. Регулятивну функцію НБУ здійснює під час співпраці з Фондом при організації та здійсненні виплат гарантованих сум відшкодування за вкладками, а також при провадженні процедур ліквідації банків і розрахунків з кредиторами. Запровадження процедур ліквідації банків з боку НБУ також забезпечується погоджувальною функцією. При здійсненні планових і позапланових перевірок банків НБУ реалізує аналітичну та наглядову функції, а необхідність координації діяльності з Фондом забезпечується інформативною функцією.

Зауважимо, що в процесі виявлення злочинів та притягнення винних до відповідальності за порушення банківського законодавства, до органів, що взаємодіють між собою слід віднести:

- Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів;
- НБУ;
- Фонд державного майна України;
- Національне агентство з питань запобігання корупції, органами державної фіскальної служби, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та іншими державними органами;
- Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку;
- Державний комітет фінансового моніторингу України та інші [215].

Серед антикорупційних органів повідне місце в системі органів контролю за діяльністю банків України посідає Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Цей центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, та/або з управління активами, на які накладено арешт або які конфісковано у кримінальному провадженні [216].

Відповідно до Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10.11.2015 № 772-VIII Національне агентство уповноважене на виявлення (діяльність із встановлення факту існування) та розшук (діяльність із визначення місцезнаходження) активів – майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні. У цьому напрямку Національне агентство уповноважене сприяти здійсненню кримінального провадження шляхом [216]:

– здійснення заходів з виявлення та розшуку активів за зверненням слідчого, детектива, органів досудового розслідування, прокуратури та судів з

метою арешту та конфіскації таких активів;

– забезпечення міжнародного співробітництва з відповідними органами іноземних держав (на рівні, що передує міжнародній правовій допомозі), міжнародними організаціями до компетенції яких належать питання щодо виявлення, розшуку активів, а також направлення до них відповідних запитів щодо виявлення та розшуку активів;

– звернення до суду з позовом щодо визнання незаконними нормативно-правових актів, індивідуальних рішень, правочинів, виданих\вчинених з порушенням визначених чинним законодавством вимог та обмежень;

– участі у забезпеченні представництва прав та інтересів України у закордонних юрисдикційних органах у справах, пов'язаних з поверненням в Україну активів, одержаних від корупційних та інших злочинів. На підставі рішення суду, Національне агентство здійснює управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, з метою збереження чи збільшення їх економічної вартості шляхом: передачі активів в управління на підставі договору управління; розпорядження – реалізації відповідних активів з подальшим розміщенням готівкових коштів на рахунках у державних банках до закінчення кримінального провадження.

Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 59 Закону України «Про банки і банківську діяльність» у випадках, встановлених законом, майно або кошти банку, а також кошти та інші цінності юридичних або фізичних осіб, що знаходяться в банку, на які накладено арешт, передаються в управління (перераховуються на рахунки) Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, не пізніше наступного робочого дня після надходження до банку вимоги Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, здобутими злочинним шляхом, та доданих до неї копій звернення прокурора та ухвали слідчого судді, суду про накладення арешту [16].

Також Національне агентство взаємодіє з НБУ, Фондом державного майна України, Національним агентством з питань запобігання корупції, органами ДФС

України, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та іншими державними органами [216]. Важливим кроком у налагодженні співпраці з іншими правоохоронними органами є підписання у 2017 році спільного наказу «Про затвердження Порядку взаємодії при розгляді звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та виконанні запитів іноземних держав щодо виявлення та розшуку активів» [217].

Одним із контролюючих органів є також Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Головною метою якої, як державного колегіального органу, є забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо цінних паперів і функціонування фондового ринку в Україні, а також здійснення правового регулювання відносин, що виникають на ринку цінних паперів, захист інтересів громадян України та держави, запобігання зловживанням та порушенням на фондовому ринку [218], координація діяльності міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади у цій та банківській сфері. Комісія активно співпрацює з правоохоронними органами інших країн і більшістю міжнародних організацій, які діють в галузі ринку капіталів та фінансових послуг, включаючи Міжнародну організацію Комісій з цінних паперів, Міжнародну фінансову корпорацію (IFC), а також з комісіями з цінних паперів інших країн та міжнародними донорськими організаціями, які працюють в Україні [219, с. 207].

Функції обов'язкового фінансового моніторингу (контролю) покладаються на Державний комітет фінансового моніторингу України (далі – Держфінмоніторинг України), який посідає центральне місце у національній системі протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Подібні органи діють у понад 100 країнах світу і мають загальноприйнятну назву – підрозділ фінансової розвідки (ПФР) – Financial Intelligence Units (FIU). Згідно з міжнародними стандартами, Держфінмоніторинг України не є фінансовим

органом, він функціонує у взаємодії з фінансовим сектором та іншими правоохоронними органами [220].

Як спеціальні суб'єкти фінансового моніторингу з метою забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, такі державні органи як Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, та Держфінмоніторинг України мають право отримувати від банків документів або інформації, що становлять банківську таємницю, в порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність». Зі свого боку банки зобов'язані забезпечувати безперешкодний доступ відповідних суб'єктів державного фінансового моніторингу, які відповідно до законів виконують функції державного регулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу, та на документальний запит правоохоронних органів до документів або інформації, що міститься в них, у повному обсязі [16].

Також державний фінансовий контроль забезпечується органом державного фінансового контролю через проведення державного фінансового аудиту, перевірки державних закупівель та інспектування [221] – форми, які віднесені й до компетенції Державної аудиторської служби України.

Зауважимо, що відповідно до концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, схваленої Указом Президента України від 21.10.2011 № 1000/2011 проблему протидії організованій злочинності передбачається розв'язати, зокрема шляхом підвищення рівня взаємодії правоохоронних та інших державних органів з питань боротьби з організованою злочинністю, поліпшити міжвідомче співробітництво контролюючих і правоохоронних органів [222].

Реалізацію завдання щодо проведення аналізу фінансових операцій, співпраці, взаємодії та інформаційного обміну між правоохоронними та іншими державними органами здійснюється шляхом:

- 1) спільної участі у перевітках банківських установ, зокрема залучення фахівців НБУ як спеціалістів для проведення слідчих дій;

- 2) взаємодії у сфері охорони банківських установ та валютних цінностей під час інкасації та перевезень;
- 3) надання правоохоронним органам матеріалів щодо діяльності банків;
- 4) обміну інформацією [220, с. 80].

Основними напрямками удосконалення взаємодії правоохоронних органів та НБУ є:

- 1) встановлення на законодавчому рівні чіткого дієвого механізму постановлення судами ухвал про доступ правоохоронних органів до речей і документів, що містять відомості, які становлять банківську таємницю, та регламентування порядку виконання таких судових рішень;

- 2) вжиття НБУ та правоохоронними органами спільних заходів щодо забезпечення визначення у законодавстві норм, які б забезпечували дієвість заходів по боротьбі із злочинністю у банківській сфері;

- 3) визначення порядку надання правоохоронними органами до НБУ інформації про факти притягнення до кримінальної відповідальності керівників комерційних банків та осіб, які володіють істотною участю у банку;

- 4) використання інформаційної системи «ExchangeOnLine» для попередження неправомірних дій з платіжними картками та банківськими рахунками, для забезпечення захисту коштів клієнтів;

- 5) проведення науково-практичних конференцій та семінарів за участю представників правоохоронних органів, НБУ та банків, а також науково-дослідних установ і навчальних закладів.

З викладеного слід зробити такі висновки:

1. Наголошено, що взаємодія суб'єктів державного контролю за діяльністю банків в Україні спрямована на визначення основних цілей державного контролю у цій сфері, надання правильної і своєчасної оцінки діяльності банків, оперативне реагування на правопорушення, розробку та прийняття регуляторних актів та визначення ролі кожного суб'єкта при здійсненні контролю.

2. Взаємодія щодо контролю (нагляду) за діяльністю банків в Україні здійснюється в таких напрямках: щодо обміну інформацією; щодо здійснення

перевірок; щодо прийняття регуляторних актів; щодо моніторингу діяльності банків; щодо виявлення правопорушень та притягнення до відповідальності винних осіб.

3. З посиленням ролі Фонду в системі гарантування вкладів фізичних осіб відбулося зниження потенційних ризиків, які виникають під час банкрутства банків, а збільшення його впливу на банківську систему сприяє підвищенню її надійності та відновленню довіри до неї з боку клієнтів. Наділення Фонду повноваженнями регулятора системи гарантування вкладів фізичних осіб дає змогу підвищити ефективність виконання НБУ функцій в інших сферах діяльності, які не підлягають делегуванню, а саме підтримка стабільності національної валюти, регулювання ринку банківських послуг тощо [223, с. 75].

4. Підзвітність Фонду НБУ та Кабміну України забезпечується реалізацією функцій, покладених на останні, і дає змогу вчасно реагувати на виникнення проблем у діяльності банків, що можуть призвести до погіршення їх фінансових показників та виникнення проблем з ліквідністю. Розширення повноважень Фонду, що відбулось з прийняттям Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», привело до переосмислення принципів гарантування вкладів населення в Україні, посилення гнучкості системи та чіткого розподілу функцій, та повноважень між НБУ, Кабміном України і Фондом, сформувавши чітку вертикаль їх взаємодії.

3.3. Напрями вдосконалення організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні

Банківська система є однією із найважливіших складових фінансового ринку, а її стабільність та розвиненість – необхідною умовою розвитку національної економіки. Ключовим завданням банківського сектору є перерозподіл фінансових ресурсів між населенням, суб'єктами господарювання та державою у пріоритетні галузі економіки. Концентруючи основну масу

фінансових ресурсів і спрямовуючи кредитні потоки в ефективні галузі економіки, банки відіграють провідну роль у розвитку кожної країни. На банківський сектор в Україні припадає понад 90% усіх фінансових послуг. Утім світова фінансова криза, несприятливі політичні та військові події, скорочення виробництва, інфляційний тиск на економіку, зниження інвестиційної активності, суттєво послабили банківський сектор та значно ускладнили умови його функціонування [224, с. 41].

Слід зазначити, що банківська система України протягом останніх декількох років знаходиться у стані системної кризи, яка зумовлена сировинною моделлю розвитку національної економіки, постійним дефіцитом довгострокових банківських ресурсів, диспропорціями банківських балансів та неефективними діями монетарного регулятора, що в кінцевому результаті призвело до трикратної девальвації гривні, вразливості банків та їхніх клієнтів до валютних шоків [224, с. 41]. У звіті «Глобальний індекс конкурентоспроможності 2016-2017» Україна посідає останню позицію серед 138 держав за показником «Надійність банків», 116 місце – за показником «Доступність фінансових послуг» та 112 місце – за показником «Легкість доступу до кредитів» [225]. З огляду на це, питання надійності та стабільності банківської системи в Україні є вельми актуальним, актуальним питанням у цій сфері залишається питання вдосконалення механізму організації та здійснення державного контролю і нагляду за діяльністю банків.

Сучасний банківський нагляд повинен бути спрямований не на виявлення порушень в банківському секторі і застосування санкцій до банків, а на виявлення та попередження банкрутства банків (зокрема, це стосується великих системоутворюючих вітчизняних банків), а також реалізацію програм реорганізації та рекапіталізації банківських установ України.

Зауважимо, що реалізація Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року [226], запропонована НБУ, призвела до суттєвого зменшення їх кількості та до радикальних змін у функціонуванні системних банків. Аналіз динаміки зміни кількості банків в Україні показав їх суттєве зменшення. Так, за результатами звітів НБУ, станом на 1 січня 2017 року в

Україні функціонувало 96 банків. Ліквідація низки проблемних банків, з одного боку, позитивно впливає на прозорість банківської системи, а з іншого – призводить до погіршення конкурентного середовища та умов надання банківських послуг у зв'язку із суттєвим зменшенням кількості учасників банківського сектору. Різке підвищення значення індексу Герфіндаля-Хіршмана підтверджує зростання рівня концентрації, зниження конкуренції та збільшення ризиків для клієнтів на ринку банківських послуг. Так, оцінка рівня концентрації обсягу банківських активів показала, що на 5 найбільших банків в Україні на кінець 2016 року припадало 56,1% чистих банківських активів, що, зі свого боку, характеризує ринок банківських послуг як помірно концентрований із монополістичним видом конкуренції. Крім того, перехід Приватбанку у власність держави суттєво змінив структуру банківської системи України і станом на 1 січня 2017 року банки з приватним українським капіталом склали близько 13%, банки іноземних банківських груп – 35%, державні – 51,3% (28,1% на початок 2016 року) [224, с. 42].

Слід також зазначити, що незважаючи на відносно задовільне значення встановлених економічних нормативів, у банківській системі України, мають місце випадки невиконання та недотримання нормативів окремими комерційними банками. А це може бути прямим свідченням утрати ліквідності та платоспроможності, а отже, і погіршення фінансової стійкості цими установами та виконання ними своїх зобов'язань перед вкладниками. Систематичне порушення економічних нормативів збільшує кількість банків, віднесених НБУ до категорії проблемних, а отже, є потенційною загрозою для безпеки та стабільності всієї банківської системи. Як зазначають Н. Ю. Гладинець та М. М. Густей, усе зазначене підтверджує тезу про необхідність застосування нових підходів до здійснення банківського нагляду з боку НБУ, де ключовим індикатором якості нагляду повинна бути не кількість відкликаних ліцензій у банків, а рівень довіри до банківського сектору, результативність та стійкість банківської системи [227, с. 724–725].

Банківський сектор є складною динамічною системою, яка

підпорядковується законам ринку, а тому навіть найменші кон'юнктурні коливання неодмінно впливають на його функціонування. Крім того, в цих умовах відбувається жорстка конкурентна боротьба між банками, що змушує їх підвищувати ризикованість здійснюваних операцій. Це, своєю чергою, ускладнює процедуру здійснення банківського нагляду. Застосування наглядовими органами до банків певних коригувальних дій, а також заходів примусового впливу для регулювання їхньої діяльності мають як позитивний, так і негативний ефект. Позитивний ефект проявляється в тому, що ці заходи можуть розглядатися водночас як елемент банківського нагляду й як елемент банківського регулювання, маючи на меті забезпечення стабільної діяльності банків та мінімізацію ризиків, що супроводжують банківську діяльність. Негативний ефект пов'язаний із тим, що банки, прагнучи уникнути відповідальності за виявлені порушення, часто приховують своє реальне становище, що ускладнює процес нагляду за ними. Закритість і недостовірність інформації, оприлюдненої комерційними банками, унеможлиблює ефективне виконання наглядових функцій НБУ, щоб у разі встановлення фактів порушень до банку запроваджувалася система санкцій, адже будь-яке накладення стягнень наглядовим органом буде давати можливість його вкладникам робити свідомий вибір. Слід наголосити, що не вирішеною проблемою є небажання банків надавати правдиву інформацію про свій фінансовий стан. Ця проблема повинна вирішуватися у загальнодержавній площині, зокрема НБУ, до виняткової компетенції якого належить розкриття даної інформації. Це дасть можливість клієнтам спостерігати за динамікою розвитку банків, а банківський менеджмент змусить ретельніше слідкувати за дотриманням нормативів. Такий захід забезпечить запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу комерційним банком та посилить відповідальність власників. НБУ необхідно запровадити відкритий інформаційний нагляд, який дасть змогу захистити інтереси вкладників, а також інші банки. Запровадження такого нагляду сприятиме збільшенню привабливості банківського сектору, адже зменшиться можливість анулювання ліцензій банків унаслідок упередженої думки недобросовісних працівників органів нагляду.

Удосконалити систему нагляду можна за допомогою поточного моніторингу діяльності банків, який би давав змогу виявляти конкретні операції, що суперечать вимогам нормативно-правової бази НБУ і власним внутрішньобанківським положенням, та запобігати їх проведенню [227, с. 725].

Погоджуючись з викладеною думкою щодо використання у банківському нагляді поточного моніторингу діяльності банків зазначимо, що в існуючому механізмі контролю за діяльністю банків, на наш погляд, доцільно створити окремий, незалежний від НБУ, спеціалізований державний орган, який би самостійно, а у разі необхідності – із залученням фахівців НБУ, Міністерства фінансів України – здійснював нагляд за банківським сектором, включаючи державний та комерційний.

М. Коваленко наводить аргументи необхідності створення окремого від НБУ наглядового органу:

1. Існування інституційної, регулятивної та бюджетної незалежності центральних банків, що дає можливість захистити банківський нагляд від політичного лобіювання та пресингу – будь-який орган державного управління повинен бути незалежним від політичних уподобань, вільним від будь-якого зовнішнього матеріального стимулювання під час виконання посадовими особами своїх обов'язків у межах чинного законодавства. НБУ чи будь-який інший державний орган під час нагляду за діяльністю банків за своєю підпорядкованістю вищому органу державної влади не повинні відрізнятися від Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг або Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Автономність НБУ певною мірою можна обґрунтувати, але лише під час формування та реалізації ним грошово-кредитної політики. Дії органу, що здійснює банківський нагляд, повинні стати більш прозорими та зрозумілими. А це можливо саме за умови його відокремлення від НБУ.

2. Ризик неспроможності оперативного, якісного та відповідального інформаційного обміну між НБУ і органом банківського нагляду – уже зараз у межах НБУ функціонує окрема Служба банківського нагляду, яка оперує певними

індикаторами, показниками, нормативами, яких до цього часу було достатньо для виконання функції банківського регулювання. Їх постійне вдосконалення проходить за взаємними домовленостями структурних підрозділів НБУ, що буде здійснюватися і за умов відокремленості банківського нагляду. Ми не бачимо перешкод, для ефективної діяльності діючого інформаційного поля у разі розмежування банківського регулювання та банківського нагляду. Необхідно лише більш докладно прописати це в Положенні про орган банківського нагляду із зазначенням ступеня відповідальності посадових осіб за оперативність та точність інформації. Обмін інформацією має відбуватися в режимі on-line, гарантуючи щоденність моніторингу та прийняття необхідних рішень в обох інституціях.

3. НБУ фінансує здійснення банківського нагляду за рахунок власних доходів, а тому створення та організація роботи нового органу банківського нагляду потребуватиме додаткових витрат для платників податків. Новий орган банківського нагляду буде створено на вже існуючій базі НБУ, діючій мережі територіальних управлінь НБУ, а тому організаційні витрати будуть мізерні. Навпаки, таке звуження функцій НБУ виявить дійсно необхідний рівень витрат саме на організацію та утримання системи банківського регулювання, який на цей час є невиправдано завищеним, що надасть можливість значно оптимізувати ці витрати, а отже, зекономити державні кошти. Головними аргументами на користь виведення банківського нагляду із компетенції центрального банку є такі: виключення потенційного конфлікту між цілями грошово-кредитної політики та нагляду; послаблення надмірної концентрації повноважень, закріплених за центральним банком [228, с. 118–119].

Основним критерієм діяльності такого наглядового органу повинно стати використання методології для визначення або оцінки на постійній основі характеру, впливу та масштабу ризиків: а) які банки або банківські групи наражаються на ризики, включно з ризиками, створеними іншими членами більш широкої групи; б) які банки чи банківські групи роблять внесок у безпеку та надійність банківської системи. Методологія повинна враховувати, окрім інших

речей, орієнтацію економічної діяльності, структуру групи, профіль ризику, внутрішнє середовище контролю, а також складність реструктуризації чи ліквідації банків, а також повинна дозволяти порівнювати банки. Частота та інтенсивність нагляду за банками і банківськими групами повинна бути відображенням результатів такого аналізу [229, с. 42].

Крім того, орган нагляду повинен застосовувати відповідний набір методів та інструментів для впровадження наглядового підходу та використовувати наглядові ресурси на пропорційній основі з урахуванням профілю ризиків і системної важливості банку. Наглядовий орган повинен використовувати належну комбінацію виїзного та безвиїзного нагляду для оцінки стану банків і банківських груп, їхнього профілю ризиків, внутрішнього середовища контролю та заходів, необхідних для роботи над виявленими наглядом проблемними питаннями. Конкретна комбінація виїзного та безвиїзного нагляду може визначатися певними умовами та обставинами в країні та в банку. Наглядовий орган повинен регулярно оцінювати якість, ефективність та інтеграцію своїх виїзних і безвиїзних функцій, а також за необхідності змінювати свій підхід. Наглядовий орган повинен мати послідовний процес планування та здійснення виїзних і безвиїзних заходів. Повинні бути процедури та процеси, які забезпечуватимуть проведення таких заходів ретельно і узгоджено з чітким окресленням обов'язків, цілей та очікуваних результатів, а також ефективну координацію дій та обмін інформацією між функціями виїзного та безвиїзного нагляду. Наглядовий орган повинен використовувати велику кількість різної інформації для регулярного перегляду і оцінки безпеки і надійності банків, оцінки суттєвих ризиків, а також для визначення необхідних заходів коригування та наглядових заходів. Сюди входить така інформація, як пруденційні звіти, статистичні дані щодо прибутків, інформація про пов'язані з банком установи, та загальнодоступна інформація. Наглядовий орган повинен встановити, що отримана від банків інформація є достовірною, і отримати, якщо необхідно, додаткову інформацію про банки та пов'язані з ними установи. Наглядовий орган повинен використовувати різноманітні інструменти для регулярного перегляду і

оцінки безпеки та надійності банків і банківської системи як такої: а) аналіз фінансових звітів і рахунків; б) аналіз моделі економічної діяльності; в) горизонтальне порівняння в групі подібних установ; г) огляд результатів стрес-тестувань, проведених банком; ґ) аналіз корпоративного управління, включно з управлінням ризиками та внутрішніми системами контролю [229, с. 44–45].

Отже, вважаємо, що основними напрямками вдосконалення організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні мають стати:

1. Впровадження принципів консолідованого нагляду. Сьогодні банківський нагляд на консолідованій основі – це нагляд, що здійснюється НБУ за банківською групою з метою забезпечення стабільності банківської системи та обмеження ризиків, на які наражається банк внаслідок участі в банківській групі, шляхом регулювання, моніторингу та контролю ризиків банківської групи у визначеному НБУ порядку. Небанківські фінансові установи, які є учасниками банківської групи, також підлягають нагляду з боку НБУ в межах нагляду на консолідованій основі [76]. Важливим елементом банківського нагляду є здатність органів нагляду здійснювати нагляд за банківською групою на консолідованій основі, проводячи адекватний моніторинг і там, де це потрібно, застосовуючи відповідні пруденційні норми щодо всіх аспектів діяльності, яка здійснюється групою у міжнародному масштабі.

2. Підвищення рівня прозорості діяльності банків. Банківська система є ключовою ланкою економіки, що має здійснювати розрахунки між фізичними особами, суб'єктами господарювання та державою, забезпечувати залучення коштів вкладників, їх подальше надання позичальникам в якості кредитних ресурсів та своєчасний розрахунок як з позичальниками, так і з вкладниками. Цьому сприяє підвищення їх довіри до банків та прозорість діяльності НБУ.

Однією з ключових причин повільного виходу з банківської кризи є недовіра клієнтів до банківської системи в цілому, зокрема: недовіра до комерційних банків з боку вкладників; недовіра до НБУ, викликана непрозорістю його діяльності. Згідно з даними опитування, проведеного українською компанією «Inmild», лише 11% респондентів зберігає у банках більшу частину власних

заощаджень, 7% – половину заощаджень, 49% – лише незначну частку. Таким чином, третина (33%) опитаних респондентів, що мають заощадження, не довіряє комерційним банкам та зберігає власні кошти поза банками [230, с. 4–5].

Серед напрямів підвищення довіри клієнтів до банків слід виділити:

- 1) створення умов для курсової стабілізації національної грошової одиниці (в умовах значних коливань курсу гривні протягом короткого періоду часу зацікавленість владників у банківських заощадженнях послаблюється, а довіра до банківської системи – падає, натомість швидкими темпами зростає попит на готівкову іноземну валюту);
- 2) зниження рівня інфляції шляхом обмеження емісії (високий рівень інфляції, що перевищує поточний рівень депозитних ставок, є одним із чинників недовіри до банківської системи з боку вкладників);
- 3) зростання банківського капіталу шляхом збільшення статутних фондів згідно з планами рекапіталізації, затвердженими НБУ;
- 4) безумовне та своєчасне відшкодування вкладів у проблемних банках за рахунок Фонду в межах законодавчо затвердженого ліміту;
- 5) скасування можливості дострокового зняття депозитів населення;
- 6) безумовне дотримання нормативів НБУ, що регулюють діяльність комерційних банків (регулятор має в своєму розпорядженні достатній набір інструментів підтримки стабільності як окремих банків, так і банківської системи в цілому);
- 7) завершення санації банківської системи (очищення банківської системи від проблемних банків, не зважаючи на їх розмір, надсилає наявним та потенційним клієнтам і вкладникам сигнал про серйозність намірів регулятора оптимізувати та зміцнити банківську систему, організувати її роботу на нових, значно більш прозорих принципах);
- 8) оптимізація мережі банківських відділень [230].

3. Впровадження банківського нагляду на основі оцінки істотних ризиків діяльності банку та якості управління ними.

Традиційно перевірка банківської діяльності зводилася в основному до перевірки окремих операцій з метою отримання оцінки фінансової стійкості банку, його внутрішньої політики, процедур і системи внутрішнього контролю. В умовах фінансової кризи перевірка власне операцій уже не розглядається як

достатня для забезпечення безперервної, стабільної та безпечної умови роботи банку. Тому наглядовий орган має звертати підвищену увагу, насамперед, на інструменти ідентифікації, оцінки, управління та контролю банківських ризиків. При здійсненні нагляду на основі оцінки ризиків головним об'єктом контролю з боку наглядового органу є система ризик-менеджменту банку. Залежно від розмірів кредитної установи системи можуть значно відрізнятися одна від одної ступенем складності банківських операцій і рівнем ризиків, які бере на себе банк. Зрозуміло, що для невеликих кредитних установ, зайнятих у традиційній сфері банківських послуг, достатнім вважаються найпростіші інструменти управління ризиками. Однак банки, що входять у I групу, повинні мати досконалішу систему ризик-менеджменту. Методи нагляду на основі оцінки ризиків і методи нагляду на основі виконання встановлених вимог певною мірою збігаються. Однак основна увага нагляду на основі оцінки ризиків приділяється не перевірці виконання формальних регулюючих вимог, а перевірці ефективності механізму управління ризиками. Завдяки цьому національний регулятор може визначити, наскільки толерантну до ризиків політику здійснює керівництво банку та чи забезпечуватиме така політика стійкість банку в майбутньому. Перевагами застосування нагляду на основі оцінки ризиків є те, що він дозволяє контролюючому органу оцінювати загальний рівень ризиків на час перевірки та прогнозувати його подальше збільшення або зменшення. Крім того, такий нагляд дозволяє уникнути всебічних перевірок здійснюваних банком операцій на предмет відповідності нормам та вимогам, а також концентрує свою увагу на тих операціях, що мають підвищений ризик. Отже, навантаження на наглядовий орган зменшується. У процесі проведення нагляду регулятивний орган має вивчити питання організації системи внутрішнього контролю та складання фінансової, управлінської та статистичної звітності. Це дозволяє йому переконатися у тому, що організаційна структура банку ефективно забезпечує розподіл повноважень та відповідальності за кожним видом банківських операцій, що підрозділи, які здійснюють банківські операції (фронт-офіси), незалежні від підрозділів, які здійснюють їх реєстрацію в обліку (бек-офіси) [231, с. 149–150].

4. Забезпечення безперервності процесу банківського нагляду. Контроль за діяльністю банків повинен мати безперервний характер. Забезпечення безперервності наглядового процесу полягає у тому, що всі процеси пов'язані з реєстрацією та ліцензуванням фінансових установ, оперативним моніторингом діяльності, використання необхідних заходів відносно підтримки фінансової стійкості фінансово-кредитних установ, робота із проблемними банками, визначення основних напрямів їх виходу із кризи неплатоспроможності, а також участь у процедурі ліквідації банків тощо повинні здійснюватися масштабно, повсякденно і цілеспрямовано. Тільки за таких умов можна досягти безперервності процесу нагляду за діяльністю банків в Україні.

5. Впровадження макропруденційного регулювання та нагляду. Макропруденційна політика – це комплекс превентивних заходів, націлених на мінімізацію ризику системної фінансової кризи, тобто ризику виникнення ситуації, у якій значна частина фінансового ринку визначається як неплатоспроможна або неліквідна, у результаті чого учасники ринку не можуть продовжувати діяти без грошової підтримки влади та органів нагляду. Водночас, як зазначають В. В. Коваленко та Б. А. Дадашев, макропруденційний нагляд концентрується на системній стабільності фінансового сектору, а не уникненні неспроможності окремих банків. Особливу увагу при цьому повинно бути приділено системоутворюючим банкам та взаємозв'язкам на фінансовому ринку. Зазначене пояснюється тим, що ризик системної стабільності залежить від колективної поведінки учасників фінансового ринку, у результаті чого ризику у фінансовій системі для регулятора придбають ендогенний характер. На відміну від макропруденційного нагляду, пруденційний нагляд зосереджений на окремих банках та їх ризиках, приділяючи мінімальну увагу діяльності фінансового сектору в цілому. Таким чином, макропруденційна політика відрізняється від мікропруденційного нагляду в аналізі стійкості фінансового ринку, який відбувається на агрегованому рівні, а не на рівні окремих фінансових установ; до уваги приймається увесь фінансовий ринок, а не тільки банківські установи; аналізуються взаємозв'язки між системоутворюючими фінансовими установами,

середніми та дрібними для уникнення ситуації ефекту «доміно». Отже, макропруденційна політика займає проміжне місце між грошово-кредитною політикою центрального банку, яка в свою чергу націлена на досягнення макроекономічних цілей, та макропруденційним регулюванням органу нагляду, який необхідний для уникнення ситуації неплатоспроможності окремих фінансових посередників, а також контролю за виконанням ними зобов'язань перед кредиторами, клієнтами та вкладниками. Загалом можна сказати, що макропруденційна політика наближається до грошово-кредитної політики. В умовах збалансованої макроекономічної кон'єктури реалізація завдань макропруденційної політики буде сприяти досягненню цілей грошово-кредитної політики і навпаки, тобто макропруденційна політика повинна заміщувати грошово-кредитну політику у разі недієздатності останньої [232].

6. Вдосконалення корпоративного управління в банках. Принцип корпоративного управління в банках закріплений у постанові Правління НБУ від 28.03.2007 № 98 «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України», відповідно до якої корпоративне управління на належному рівні вимагає створення ефективних правових, регуляторних та інституційних засад. Існують чотири основні форми контролю, які мають бути включені до організаційної структури банку для забезпечення належної системи важелів і противаг: контроль з боку спостережної ради та правління банку; контроль з боку осіб, які не залучені до повсякденної діяльності банку; вертикальна структура контролю за різними сферами діяльності банку; незалежні служби управління ризиками, внутрішнього аудиту та дотримання законодавства і внутрішніх процедур (комплаєнс) [66].

Втім, незважаючи на проголошений принцип корпоративного управління, низький рівень якості корпоративного управління в українських банках доводить неефективність обраних методів регулювання. Основними проблемами регулювання є: слабкість ринкових стимулів для банків у покращенні корпоративного управління; непрозорість корпоративного управління; дані, що розкриваються банками за вимогами регулюючих органів, не завжди відповідають

критеріям якості та повноти; рекомендаційний характер національних стандартів корпоративного управління за відсутності підтримки щодо їх дотримання зі сторони фондових бірж. Регулювання корпоративного управління в банках України потребує узгоджених та збалансованих заходів щодо посилення законодавчо-нормативної бази та саморегулювання під тиском підвищених вимог до професійних учасників ринку. Керівна і провідна роль у даному процесі належить державі та уповноваженим органам. Таким чином, у сфері регулювання корпоративного управління в банківській діяльності потребують вирішення два пріоритетні завдання: по-перше, це посилення державного регулювання за умов короткого часу ринкових відносин і триваючої нестабільності фондових ринків; по-друге, підтримка ринкового механізму саморегулювання шляхом підвищення інформаційної прозорості банків [233, с. 222].

Дослідження папярмів вдосконалення організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні дозволяє зробити такі висновки:

1. Встановлено, що банківський нагляд в Україні відбувається на консолідованій основі, тобто НБУ здійснює нагляд за банківською групою з метою забезпечення стабільності банківської системи та обмеження ризиків, на які наражається банк внаслідок участі в банківській групі, шляхом регулювання, моніторингу та контролю ризиків банківської групи у визначеному НБУ порядку. Небанківські фінансові установи, які є учасниками банківської групи, також підлягають нагляду з боку НБУ в межах нагляду на консолідованій основі.

2. Наголошено, що основним критерієм діяльності наглядового органу у сфері здійснення контролю за діяльністю банків в Україні повинно стати використання методології для оцінки та визначення характеру ризиків, які можуть виникнути в діяльності банків, а саме: а) як ризики окремих банків або групи банків впливають на діяльність інших банківських установ; б) яка роль кожного банку або банківської групи у забезпеченні надійності та стабільності вітчизняної банківської системи.

Висновки до розділу 3

Дослідження шляхів удосконалення організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні дозволяє представити здобуті результати у вигляді таких висновків:

1. Механізми здійснення державного контролю за діяльністю банків визначаються особливостями історичного та економічного розвитку тієї чи іншої держави, а також характером самої банківської системи. В міжнародній практиці у сфері державного контролю за банківським сектором розрізняють поняття банківського регулювання та банківського нагляду.

2. Практика банківського нагляду в розвинених країнах відрізняється різноманітністю форм і методів його організації, а також колом органів, що його здійснюють. У більшості держав функції нагляду виконуються підрозділами центрального банку, міністерством фінансів або незалежним відомством, яке підзвітне парламенту або президенту (наприклад у США – Федеральна корпорація страхування депозитів). При цьому діяльність наглядових органів регламентується окремою системою законів та інших підзаконних актів, які відображають специфіку банківського сектору тієї чи іншої країни. Так, в Італії, Великобританії, Швеції, Франції та Нідерландах нагляд за діяльністю комерційних банків здійснюють національні центральні банки. У Швейцарії та Канаді спеціально створені органи нагляду функціонують окремо від центрального банку. У Німеччині, Японії, Бельгії та США існує змішана система банківського нагляду, яка забезпечується як центральним банком, так і спеціально створеними державними органами [204]. Виділено декілька видів контролю за діяльністю комерційних банків: державний, відомчий та незалежний.

3. Вказано, що взаємодія між суб'єктами державного контролю за діяльністю банків в Україні здійснюється при формуванні державної грошово-кредитної політики, організації діяльності банків, здійсненні перевірок та інспектуванні банків, виведені неплатоспроможних банків з ринку, застосуванні відповідальності за порушення банківського законодавства.

4. Виокремлено чотири основних напрямів взаємодії між НБУ та Фондом гарантування вкладів фізичних осіб: щодо формування коштів Фонду, щодо організації та здійсненні виплат гарантованих сум відшкодування за вкладами, щодо здійснення процедур ліквідації банків і розрахунків з кредиторами, щодо здійснення планових і позапланових перевірок банків.

5. Основними напрямками вдосконалення організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні є: 1) впровадження принципів консолідованого нагляду; 2) підвищення рівня прозорості діяльності банків; 3) впровадження банківського нагляду на основі оцінки істотних ризиків діяльності банку та якості управління ними; 4) забезпечення безперервності процесу банківського нагляду; 5) впровадження макропруденційного регулювання та нагляду; 6) вдосконалення корпоративного управління в банках тощо.

6. Обґрунтовано необхідність створення окремого, незалежного від Національного банку України, спеціалізованого державного органу, який би самостійно, а у разі необхідності – із залученням фахівців Національного банку, Міністерства фінансів України – здійснював нагляд за банківським сектором, включаючи державний та комерційний. Наголошено, що цей орган повинен застосовувати відповідний набір методів та інструментів, використовуючи наглядові ресурси на пропорційній основі з урахуванням профілю ризиків і системної важливості банку, що перевіряється.

З метою регулярного перегляду і оцінки безпеки та надійності банків і банківської системи наглядовому органу необхідно систематично здійснювати: аналіз фінансових звітів і рахунків; аналіз моделі економічної діяльності; горизонтальне порівняння в групі подібних установ; огляд результатів стрес-тестувань, проведених банком; аналіз корпоративного управління, включно з управлінням ризиками та внутрішніми системами контролю тощо [230].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні засад державного контролю за діяльністю банків в Україні. За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки, пропозиції і рекомендації, спрямовані на досягнення поставленої мети:

1. Визначено поняття «державний контроль за діяльністю банків», «банківський контроль», «банківське регулювання» і «банківський нагляд».

Запропоновано внести зміни до ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» і викласти деякі поняття у такій редакції: «банківський контроль (нагляд) – це комплекс впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на спостереження за діяльністю банків, перевірку дотримання банками та іншими особами, щодо яких Національний банк України здійснює контрольно-наглядову діяльність, законодавства України з метою виявлення порушень банківського законодавства, надання рекомендацій щодо їх усунення, притягнення винних осіб до відповідальності, забезпечення стабільності банківської системи та захисту прав і законних інтересів вкладників і кредиторів банку».

Вбачається, що доцільно доповнити ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» терміном «державний контроль за діяльністю банків» і викласти його у такій редакції: «державний контроль за діяльністю банків – це система впорядкованих дій Національного банку України, органів державної влади й установ, що виконують функції контролю за діяльністю банків, встановлених чинним законодавством, спрямована на здійснення цими суб'єктами окремих контрольно-наглядових функцій з метою забезпечення дотримання банками та іншими особами, щодо яких здійснюється контрольно-наглядова діяльність, банківського законодавства України».

Термін «банківське регулювання» у ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» слід викласти у такій редакції: «банківське

регулювання – це система впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на створення нормативного забезпечення, що визначає загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду та контролю, відповідальність за порушення банківського законодавства».

2. Визначено основні етапи формування засад державного контролю за діяльністю банків в Україні, зокрема: 1) 1990–1999 роки – становлення банківського нагляду в незалежній Україні (характеризується створенням головного управління банківського нагляду Національного банку України, відділів банківського нагляду в обласних управліннях Національного банку України, закріпленням їх контрольних функцій, прийняттям таких базових нормативно-правових актів у цій сфері, як Закону УРСР «Про економічну самостійність Української РСР» (від 03.08.1990 № 142-ХІІ) та Закону України «Про банки і банківську діяльність» (від 20.03.1991 № 872-ХІІ), а також численних регуляторних актів Національним банком України; 2) 2000–2007 роки – розвиток банківського контролю (нагляду) (характеризується формуванням структури банківського нагляду відповідно до принципів Базельського комітету, створенням Генерального департаменту банківського нагляду для забезпечення проведення банками чіткого виконання грошово-кредитної політики Національного банку України, розширенням функцій банківського нагляду, розробкою основних напрямів реформування банківського нагляду, створенням Дирекції з банківського регулювання та нагляду, в складі якої діяли 5 департаментів з відповідними управліннями і відділами; 3) з 2008 року і до сьогодні – період реформування банківського контролю (нагляду) (характеризується вдосконаленням організаційної структури Національного банку України щодо банківського нагляду, встановленням пруденційних інструментів банківського регулювання та нагляду в період фінансової кризи, скасуванням значної кількості регуляторних актів, активізацією процесів гармонізації законодавства України з європейськими стандартами банківського контролю (нагляду)).

3. Запропоновано закріпити завдання НБУ щодо здійснення контрольних-наглядових функцій в Законі України «Про Національний банк України» шляхом доповнення його ст. 2-1 такого змісту: «Завданнями банківського контролю

(нагляду), що здійснює Національний банк України, є: 1) захист інтересів вкладників та кредиторів банку; 2) забезпечення формування і реалізація державної політики у сфері державного контролю за діяльністю банків в Україні; 3) надання рекомендацій щодо внесення змін у чинні та прийняття нових регуляторних чи інших нормативно-правових актів, що забезпечують здійснення контрольно-наглядової діяльності та функціонування банківської системи в цілому; 4) моніторинг діяльності банків та інших осіб, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність; 4) аналіз ризиків у банківській системі; 5) контроль за дотриманням законодавства банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність, надання їм рекомендацій щодо усунення виявлених недоліків».

Визначено, що принципи державного контролю за діяльністю банків в Україні слід поділити на: загальні: законність, пріоритет прав людини і громадянина, об'єктивність, демократизм, незалежність, системність, цілісність, безперервність, багатоцільовий характер, гласність, ефективність (дієвість), невідворотність покарання за вчинення правопорушення; методологічні: ситуаційність, плановість, єдність процедур, компаративність, збалансований вплив, мотиваційний вплив; організаційні: скоординованість, адресність, своєчасність, гнучкість та економічність.

4. Встановлено, що парламентський контроль за банківською системою – це діяльність, яка здійснюється Верховною Радою України. Зазначено, що постановою Верховної Ради України від 04.12.2014 № 22-VIII «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання» створено окремий комітет з питань фінансової політики і банківської діяльності, предметами відання якого є: грошово-кредитна політика; банки і банківська діяльність; валютне регулювання; правовий режим цінних паперів та фондового ринку; діяльність небанківських фінансових установ (та суб'єктів) страхової діяльності; функціонування фінансових ринків та запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; функціонування платіжних систем та електронної комерції; повернення заощаджень населенню. Отже, Верховна Рада

України безпосередньо через комітет з питань фінансової політики і банківської діяльності регулює діяльність банків.

На підставі аналізу положень ст. 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність», відповідно до якої до складу наглядової ради державного банку входять члени наглядової ради банку, призначені Верховною Радою України, Президентом України і Кабінетом Міністрів України, а також можуть входити представники органів виконавчої влади та інші особи, які відповідають вимогам, зазначеним у вказаній статті, зроблено висновок, що парламент здійснює попередній контроль за діяльністю державних банків.

5. Встановлено, що контрольні повноваження Президента України мають загальний характер і поділяються на нормотворчі та управлінсько-організаційні.

Наголошено, що з метою вдосконалення правового регулювання банківської діяльності доцільно систематизувати повноваження Кабінету Міністрів України у цій сфері.

Виявлено недоліки правового регулювання контрольної діяльності органів місцевого самоврядування, адже відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» ці органи мають право призначати на посади та звільняти з посад керівників комунальних банків, однак згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» НБУ у встановленому ним порядку погоджує на посади керівників банку (кандидатів на посади керівників банку). Тому слід внести відповідні зміни до п. 10 ч. 4 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

6. З'ясовано, що судовий контроль за діяльністю банків:

1) акумулював в собі надані державі функції з контролю і нагляду за економічною сферою, зокрема фінансовою, елементом якої є банківська діяльність;

2) розглядається як додатковий засіб з боку органів державної влади здійснення впливу на банківську систему з метою гарантування законності, а отже, забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина під час судового процесу;

3) є способом реалізації превентивної функції суду щодо демонстрації невідворотності покарання за вчинені правопорушення.

Запропоновано визначати правоохоронні органи у сфері виконання контролюючої функції за діяльністю банків як систему спеціальних державних органів, уповноважених здійснювати нагляд і контроль за банківським сектором (державним та комерційним) щодо забезпечення стабільності функціонування банківської системи України та дотримання правил і законів усіма її суб'єктами.

Зроблено висновок, що наслідком системного вдосконалення національного адміністративного законодавства з питань контролю банківської діяльності повинні стати розробка і прийняття Закону України «Про державний контроль за банківською діяльністю».

7. Запропоновано класифікувати банківський контроль (нагляд) відповідно до таких критеріїв: за масштабом охоплення діяльності учасників банківської системи; за місцем проведення; за суб'єктами, щодо яких здійснюється контроль (нагляд); за формою організації; за предметом контролю; за етапом здійснення діяльності щодо підконтрольного суб'єкта.

Визначено розбіжності між положеннями окремих нормативно-правових актів щодо регулювання порядку застосування НБУ заходів впливу, а саме необхідним є узгодження затвердженого законодавством переліку заходів впливу шляхом внесення такого з них, як «позбавлення генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій» в усі чинні нормативно-правові акти, які регулюють зазначене питання. Запропоновано замінити у чинному законодавстві такий захід, як «відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку», на «відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку за ініціативою Національного банку України», що дозволить не відносити до заходів впливу «відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку за рішенням його власників», який закріплено нормами чинного законодавства, але є некоректним, виходячи з сутності такого права власників. Запровадження цих змін у банківському законодавстві дозволить підвищити надійність здійснюваних банками операцій, дисциплінованість банків, ефективність здійснення

банківського нагляду та контролю.

8. Механізми здійснення державного контролю за діяльністю банків визначаються особливостями історичного та економічного розвитку тієї чи іншої держави, а також характером самої банківської системи. В міжнародній практиці у сфері державного контролю за банківським сектором розрізняють поняття банківського регулювання та банківського нагляду.

Зроблено висновок, що механізм здійснення банківського нагляду та контролю в зарубіжних країнах відрізняється формами і методами його організації, а також колом суб'єктів, уповноважених на його здійснення.

У більшості країн (наприклад, Німеччина, Японія, Бельгія, США) функціонує змішана система банківського нагляду, де функції нагляду за діяльністю банків здійснюють окремі підрозділи центрального банку, міністерства фінансів або незалежний орган, підзвітний парламенту чи президенту. В Італії, Великобританії, Швеції, Франції та Нідерландах банківський нагляд та контроль здійснюється з боку національних центральних банків країн. У Швейцарії та Канаді створено незалежну систему банківського нагляду та контролю, діяльність якої забезпечується спеціально створеними органами, які функціонують окремо від центрального банку.

На підставі вивчення зарубіжного досвіду організації і здійснення нагляду за діяльністю банків, тенденцій розвитку світових банківських систем запропоновано запровадити в Україні змішану систему банківського нагляду та контролю, яка б поєднувала в собі функції контролю як з боку НБУ, так і спеціально створеного незалежного наглядового органу.

9. Встановлено, що взаємодія суб'єктів державного контролю за діяльністю банків – це складний процес, що включає спільну діяльність суб'єктів контролю, а також їх вплив один на одного, що здійснюються з метою вирішення завдань контролю та забезпечення стабільності банківської системи.

Наголошено, що взаємодія між суб'єктами державного контролю за діяльністю банків в Україні здійснюється на таких етапах їх управлінської діяльності: при формуванні державної грошово-кредитної політики, при

організації діяльності банків, при здійсненні перевірок та інспектуванні банків, при виведенні неплатоспроможних банків з ринку, при застосуванні відповідальності при порушенні банківського законодавства.

З метою вдосконалення банківського законодавства запропоновано:

1) частину 4 ст. 52 Закону України «Про Національний банк України» викласти в такій редакції: «Національний банк підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України, якщо вона не суперечить грошово-кредитній політиці та чинному законодавству»;

2) частину 1 ст. 52 Закону України «Про Національний банк України» викласти в такій редакції: «Національний банк та Кабінет Міністрів України проводять взаємні консультації з питань грошово-кредитної політики, розробки і здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку, а також з питань розробки та прийняття регуляторних актів для забезпечення виконання цієї програми».

10. Визначено основні напрями вдосконалення організації та здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні, а саме: впровадження принципів консолідованого нагляду, підвищення рівня прозорості діяльності банків, впровадження банківського нагляду на основі оцінки істотних ризиків діяльності банку та якості управління ними, забезпечення безперервності процесу банківського нагляду, впровадження макропруденційного регулювання та нагляду, вдосконалення корпоративного управління в банках тощо.

Обґрунтовано необхідність створення окремого, незалежного від НБУ, спеціалізованого державного органу, який би самостійно, а у разі необхідності – із залученням фахівців НБУ, Міністерства фінансів України, здійснював нагляд за банківським сектором, включаючи державний та комерційний. Наголошено, що цей орган повинен застосовувати відповідний набір методів та інструментів, використовуючи наглядові ресурси на пропорційній основі з урахуванням профілю ризиків і системної важливості банку, що перевіряється. З метою регулярного перегляду й оцінки безпеки та надійності банків і банківської системи наглядовому органу необхідно систематично здійснювати: аналіз

фінансових звітів і рахунків; аналіз моделі економічної діяльності; горизонтальне порівняння в групі подібних установ; огляд результатів стрес-тестувань, проведених банком; аналіз корпоративного управління, включно з управлінням ризиками та внутрішніми системами контролю тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Царікова О. В. Етапи розвитку правового забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні. Збірник тез круглого столу, присвяченого 69-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 11 груд. 2017 р.). Дніпро: ДНДІ МВС України, 2017. С. 160–163.
2. Зенович Е. С. Словарь иностранных слов и выражений. Москва: Олимп; Издательство ОСТ-ЛТД, 1997. 608 с.
3. Теорія управління в органах внутрішніх справ: Навчальний посібник / за ред. В. А. Ліпкана. Київ: КНТ, 2007. 884 с.
4. Коломоєць Т. О., Лютіков П. С., Меліхова О. Ю. Адміністративне право України: підручник. Вид. 2 змін. і доп. / за заг ред. Т. О. Коломоєць. Київ: Істина, 2012. 528 с.
5. Бахрах Д. Н. Административное право. Москва: Издательство Норма, 2002. 288 с.
6. Шпачук В. В. Система державного управління банківською системою. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 6. С. 61–64.
7. Вдовин В. Н. К вопросу об экономической сущности банковского контроля и уровнях ее реализации в экономической системе. URL: <http://www.tisbi.org/science/vestnik/2000/issue3/5.html> (дата звернення: 09.12.2015).
8. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посібн. Київ: Атіка, 2007. 624 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
10. Теремецький В. І. Податкові правовідносини в Україні: монографія. Харків: Золота миля, 2012. 648 с.
11. Жиліна А. І. Громадський контроль як засіб забезпечення законності та дисципліни в державному управлінні. Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності: матеріали XI науково-практичної конференції курсантів та слухачів (29 травня 2004 року). Харків, 2004. 276 с.

12. Царікова О. В. Державний контроль в системі державного управління банківською діяльністю в Україні. Держава і право: Збірник наукових праць. Серія Юридичні науки; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка». 2016. Випуск 74. С. 195–205.

13. Коваленко М. М. Державний банківський контроль: мета, сутність і значення. URL: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9643/1/kovalenko.pdf>. (дата звернення: 26.12.2015).

14. Козлов Ю. М. Административное право: учебник. Москва: Юристъ, 1999. С. 216–217.

15. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення: 27.12.2015).

16. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. (дата звернення: 27.12.2015).

17. Головач А. В. Керівник в органах Державної податкової служби: адміністративно-правовий статус: монографія. Харків.: Золота миля, 2011. 584 с.

18. Павликов А. М. Контроль как направление деятельности органов исполнительной власти. Социология власти. 2006. № 5. С. 166–167.

19. Гуцаленко Л. В., Дерій В. А., Коцупатрий М. М. Державний фінансовий контроль: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ.: Центр учбової літератури, 2009. 424 с.

20. Марущак А. В. Правові основи контрольно-наглядових повноважень Національного банку України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2015. 21 с.

21. Д'яконова І. І. Модернізація банківського нагляду в Україні: монографія. Суми, 2008. 279 с.

22. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-16>. (дата звернення: 26.08.2016).

23. Амосов О., Коваленко М. Підконтрольність Національного банку України та центральних банків зарубіжжя. Вісник Національної академії

державного управління. 2012. Вип. 1. С. 161–171.

24. Попов И. С. Правовой механизм государственного регулирования банковской деятельности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Москва, 2000. 208 с.

25. Гойхман М. І. Діагностика проблемних ситуацій та державне регулювання функціонування банківського сектору в Україні: автореф. дис. дис. ... екон. наук: 08.00.08. Київ, 2017. 250 с.

26. Царікова О. В. Удосконалення понятійно-термінологічного апарату системи державного контролю за діяльністю банків в Україні. Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції: «Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні»: (м. Київ, 30 серпня 2016 року); МВС України, Державний науково-дослідний інститут. Київ.: ДНДІ МВС України, 2016. С. 159–162.

27. Царікова О. В. Державний контроль в системі державного управління банківською діяльністю в Україні. Держава і право: Збірник наукових праць. Серія Юридичні науки; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка». 2016. Випуск 74. С. 195–205.

28. Царікова О. В. Проблема визначення поняття державного контролю в банківській сфері. Вісник ХНУВС. 2017. № 4 (79). С. 165–275.

29. Євразійські перспективи розвитку банківських систем: монографія / за заг. ред. О. Костюка, М. Лін, Г. Омета. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 157 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Ghassan_Omet/publication/287277658_EUROASIAN_PERSPECTIVES_OF_THE_BANKING_SYSTEMS_DEVELOPMENT/links/5675029d08ae502c99c88f10/EUROASIAN-PERSPECTIVES-OF-THE-BANKING-SYSTEMS-DEVELOPMENT.pdf (дата звернення: 25.03.2017).

30. Про економічну самостійність Української РСР: Закон Верховної Ради УРСР від 03.08.1990 № 142-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/142-12> (дата звернення: 10.05.2017).

31. Про банки і банківську діяльність: Закон Верховної Ради УРСР від 20.03.1991 № 872-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/872-12/ed19940401> (дата звернення: 10.05.2017).

32. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабміну України від 19.02.1993 № 15-93. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/15-93> (дата звернення: 10.05.2017).

33. Про посилення контролю за надходженням податків та інших обов'язкових платежів до Державного бюджету України і внесків до державних цільових фондів: Указ Президента України від 17.11.1994 № 677/94. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/677/94> (дата звернення: 10.05.2017).

34. Про застосування штрафних санкцій: Роз'яснення Національного банку України від 26.12.1994 № 130010-611/7042. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v7042500-94> (дата звернення: 10.05.2017).

35. Про застосування Національним банком України санкцій за порушення банківського законодавства: Положення Національного банку України від 18.05.1995 № 249. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0249500-95> (дата звернення: 10.05.2017).

36. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу до комерційних банків за порушення банківського законодавства: постанова Національного банку України від 04.02.1998 № 38. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0177-98> (дата звернення: 10.05.2017).

37. Про затвердження Положення про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків: постанова Національного банку України від 17.11.1997 № 380. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0486500-97> (дата звернення: 10.05.2017).

38. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків: постанова Національного банку України від 14.04.1998 № 141. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0323-98> (дата звернення: 19.05.2017).

39. Про заходи щодо подальшого розвитку банківського аудиту: постанова Національного банку України від 09.02.1999 № 53. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0053500-99> (дата звернення: 19.05.2017).

40. Про заходи щодо запобігання випадкам порушень комерційними банками банківського законодавства: постанова Національного банку України від 14.04.1999 № 182. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0182500-99> (дата звернення: 19.05.2017).

41. Програма інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президент України від 14.09.2000 № 1072/200. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00?nreg=n0001100-00&find=1&text=%E1%E0%ED%EA&x=0&y=0#w11> (дата звернення: 19.05.2017).

42. Лещенко В. В. Організаційно-правовий механізм державного регулювання системи банківського нагляду в Україні: дис... канд. наук. з держ. упр: 25.00.02. Київ, 2016. 225 с.

43. Основи організації системи банківського нагляду і регулювання в Україні. URL: <http://banking.uabs.sumdu.edu.ua/images/department/banking/discip/banknad/Lektion2.pdf> (дата звернення: 19.05.2017).

44. Васюренко О. В. Банківський нагляд. Основні етапи становлення банківського нагляду в Україні. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/273-osnovn-etapi-stanovlennya-bankvskogo-naglyadu-v-ukran-.html> (дата звернення: 25.05.2017).

45. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Правління Національного банку України: постанова Національного банку України від 17.02.2009 № 79. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0237-09> (дата звернення: 19.05.2017).

46. Основні функції структурних підрозділів центрального апарату НБУ. Офіційний сайт: Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=24604231> (дата звернення: 19.05.2017).

47. Васюренко О. В., Сидоренко О. М. Банківський нагляд: підручник. Київ: Знання, 2011. 502 с.

48. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 19.05.2017).

49. Плотнікова М. В. Банківська система України: правові засади забезпечення стабільності. Науковий вісник Херсонського державного

університету. Серія «Юридичні науки», 2015. Випуск 2. Том 2. С. 165–169.

50. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Національного банку України: Закон України від 09.07.2010 № 2478-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/2478-17> (дата звернення: 19.05.2017).

51. Basel Committee on Banking Supervision. Basel II: International Convergence of Capital Measurements and Capital Standards. A Revised Framework. Comprehensive Version. Bank for International Settlements, June 2006. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf> (дата звернення: 19.05.2017).

52. Міщенко В І. Незнамова А. С. Базель III: Нові підходи до регулювання банківського сектору. Вісник Національного банку України. 2011. № 1 (179). С. 4–9.

53. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system. Bank for International Settlements, December 2010 (rev. June 2011). URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf> (дата звернення: 19.05.2017).

54. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління Національного банку України від 28.02.2001 № 368. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01> (дата звернення: 11.06.2017).

55. Царікова О. В. Банківське регулювання в системі державного управління банківською діяльністю. Вісник ХНУВС. 2016. № 4 (75). С. 200–208.

56. Про затвердження Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок: постанова Правління Національного банку України від 17.07.2001 № 276. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0703-01> (дата звернення: 11.06.2017).

57. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу: постанова Правління Національного банку України від 17.08.2012 № 346. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12> (дата звернення: 11.06.2017).

58. Про затвердження Положення про порядок подання банками Національному банку України звіту аудитора за результатами щорічної перевірки фінансової звітності: постанова Правління Національного банку України від 09.09.2003 № 389. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0871-03> (дата звернення: 11.06.2017).

59. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : постанова Правління Національного банку України від 30.06.2016 № 351 порядок проведення інспекційних перевірок: постанова Правління Національного банку України від 17.07.2001 № 276. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16> (дата звернення: 11.06.2017).

60. Царікова О. В. Правове забезпечення банківського резервування. Судова апеляція. 2016. № 4 (45). С. 105–111.

61. Царикова Е. В. Гармонизация банковского законодательства Украины в рамках Базельских соглашений. Электронный периодический научный журнал «SCI-ARTICLE.RU». 2017. № 1. С. 19–25. URL: Режим доступа: <http://sci-article.ru/stat.php?i=1483064775> (дата звернення: 11.06.2017).

62. Безвух С. В. Політика захисту вкладів в країнах Євросоюзу та Україні в період фінансової кризи. Вісник Хмельницького національного університету. 2010. № 1. Т. 1. С. 151–153.

63. Швець Н. Р. Формування нових правил та принципів банківського нагляду в Україні: монографія. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т, 2009. 360 с.

64. Про затвердження Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України: постанова Правління Національного банку України від 30.12.1998 № 566. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0056-99> (дата звернення: 11.06.2017).

65. Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України: постанова Правління Національного банку України від 24.10.2011 № 373. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11> (дата звернення: 11.06.2017).

66. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України: постанова Правління Національного банку України від 28.03.2007 № 98. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0098500-07> (дата звернення: 11.06.2017).

67. Про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS: положення Правління Національного банку України від 08.05.2002 № 171. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0171500-02> (дата звернення: 11.06.2017).

68. Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: постанова Правління Національного банку України від 25.01.2012 № 23. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12> (дата звернення: 11.06.2017).

69. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 № 1702-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (дата звернення: 15.07.2017).

70. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 15.07.2017).

71. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: постанова Правління Національного банку України від 26.06.2015 № 417. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0417500-15> (дата звернення: 15.07.2017).

72. Барахтян Н. В. Правове забезпечення банківської діяльності: сучасний стан та перспективи. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 1. С. 53–56. URL: http://lsey.org.ua/1_2017/14.pdf (дата звернення: 15.07.2017).

73. Сидоренко О. М. Функції, цілі, принципи та інструментарій банківського нагляду. URL: <http://fkd.org.ua/article/viewFile/25127/22585> (дата звернення: 15.07.2017).

74. Гупаловська М. Б. Бюджетний контроль в умовах ринкової економіки

України: дис. канд. екон. наук: 08.00.08. Тернопіль: ТНЕУ, 2012. 252 с.

75. Піхоцький В. Ф. Система державного фінансового контролю в Україні: концептуальні засади теорії та практики: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.08. Львів, 2015. 530 с.

76. Банківський нагляд. Офіційний сайт: Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123147 (дата звернення: 03.10.2017) (дата звернення: 15.07.2017).

77. Клименко К. В. Актуальні проблеми модернізації фінансової системи України. Ефективна економіка. 2015. № 7. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4190> (дата звернення: 22.07.2017).

78. Мізіна І. В. Банківське регулювання та нагляд в умовах фінансової кризи в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Вип. 1 (10). С. 165–168.

79. Коваленко В. Банківський нагляд. Суми: УАБС НБУ, 2007. 262 с.

80. Лещенко В. В. Організаційно-правовий механізм функціонування банківського нагляду в Україні. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. 2013. Вип. 3. С. 274–282.

81. Фінансова безпека банківської діяльності [Текст] : навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Безпека банків» / [уклад. С. М. Побережний, О. Л. Пластун, Т. М. Болгар]; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 112 с.

82. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / [А.О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін.]; за заг. ред. А. О. Єпіфанова. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 295 с.

83. Бутинець Ф. Ф. Аудит: підручник. 2–е вид., перероб. та доп. Житомир: ПП «Рута», 2002. 672 с.

84. Науменкова С. Ефективність пруденційного банківського нагляду: особливості методичних підходів. Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. № 10(175). С. 46–47.

85. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Київ: Юрінком Інтер, 2006. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part3/2502.htm (дата звернення: 22.07.2017).

86. Златіна Н. Діяльність міжнародних організацій у сфері банківського нагляду та їх вплив на правове регулювання банківського нагляду в Україні та інших країнах Європи. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2011. Вип. 86. С. 90–93.

87. Базельські принципи ефективного нагляду. URL: http://www.u-fin.com.ua/analit_mat/drn/018.htm (дата звернення: 22.07.2017).

88. Майданник О. О. Парламентський контроль за функціонуванням виконавчої влади в Україні: питання теорії. Право України, 2010 № 5. С. 102–108.

89. Сіренко В. Без парламентського контролю правова держава неможлива. Голос України. 1998. № 196.

90. Єдинак Т. С., Павлишен О. В. Контроль як функція державного управління: сутність та класифікація. Вісник Академії митної служби України. Сер. Державне управління. 2011. № 1. С. 12–18.

91. Сіцінська М. В. Сутність парламентського контролю та особливості його здійснення за сектором безпеки і оборони України. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 1. С. 124–128.

92. Журавльова Г. С. Форми та механізми парламентського контролю. Вісник Центральної виборчої комісії. 2007. № 1 (7). С. 51–55.

93. Матвеева Л. О. Сутність парламентського контролю у державному управлінні України. Наукові праці. Державне управління. 2011. Вип. 164. Т. 176. С. 52–55.

94. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України (щодо повноважності Верховної Ради України): Рішення Конституційного Суду України від 17.10.2002 № 17-рп/2002. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02/paran54#n54> (дата звернення: 22.07.2017).

95. Полінець О. П. Контроль в державному управлінні України: теоретико-організаційні питання: дис. ... канд. юрид. наук: 25.00.01. Київ, 2003. 248 с.

96. Романюк А. Парламентський контроль. Політична енциклопедія. Київ: Парламентське видавництво, 2011. с. 541.

97. Мишин А. А. Конституционное право зарубежных стран. Москва, 1998. 332 с. URL: http://impression.ucoz.ru/_ld/3/332_--____.____2009-5.pdf (дата звернення: 22.07.2017).

98. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 04.04.1995 № 116/95-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 27.08.2017).

99. Про статус народного депутата України: Закон України 17.11.1992 № 2790-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2790-12> (дата звернення: 27.08.2017).

100. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення: 27.08.2017).

101. Колесник И. В. Внешние формы правоприменительных технологий. Юристъ-Правовед. 2009. № 6. С. 42–45.

102. Про Рахункову палату України: Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/576-19> (дата звернення: 27.08.2017).

103. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97 ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 27.08.2017).

104. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про основні засади парламентського контролю в Україні» від 05.03.2003 № 3201. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=14388&pf35401=31256> (дата звернення: 27.08.2017).

105. Проект Закону про основні засади парламентського контролю в Україні від 05.03.2003 № 3201. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3201&skl=5 (дата

звернення: 27.08.2017).

106. Несинова С. В., Воронко В. С., Чебикіна Т. С. Господарське право України. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 564 с.

107. Суб'єкти державного нагляду (контролю) в сфері господарювання, їх компетенція. URL: <https://juristoff.com/resyrsi/biblioteka/yuridicheskaya-tekhnika/opr-na-ryo/10930-4-2-sub-yekti-derzhavnogo-naglyadu-kontrolyu-v-sferi-gospodaryuvannya-jix-kompetenciya> (дата звернення: 27.08.2017).

108. Гриценко О. І. Контроль та оцінювання управлінської діяльності: опор. конспект лекцій. Київ: НАДУ, 2009. 108 с.

109. Васильєва О. І., Телицька В. А. Діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері надання адміністративних послуг як об'єкт контролю. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. 2014. Вип. 1. С. 19–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_upravl_2014_1_4 (дата звернення: 27.08.2017).

110. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки України в економічній сфері та захисту інтересів вкладників: Указ Президента України від 18.12.2016 №560/2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/560/2016> (дата звернення: 27.08.2017).

111. Положення про Адміністрацію Президента України: Указ Президента України від 02.04. 2010 № 504/2010. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/2010> (дата звернення: 17.02.2017).

112. Структура адміністрації Президента України. Офіційний сайт: Президент України. URL: <http://www.president.gov.ua/administration/apu-structure> (дата звернення: 05.09.2017).

113. Про заходи щодо вдосконалення організації контролю за виконанням актів та доручень Президента України: Указ Президента України від 29.03.2000 №549/2000. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/549/2000> (дата звернення: 05.09.2017).

114. Кравчук В. М. Поняття та зміст публічного контролю у сучасній

державі. Науково-практична Інтернет-конференція 08.10.2014. Секція № 6. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=930%3A131014-13&catid=108%3A6-1014&Itemid=133&lang=ru (дата звернення: 05.09.2017).

115. Ярмиш О. Н., Серьогін В. О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: підручник. Харків: Вид-во Національного ун-ту внутр. справ, 2002. 653 с.

116. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 05.09.2017).

117. Президент затвердив санкції проти чотирьох банків щодо запобігання виведенню капіталів за межі України. URL: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverdiv-sankciyi-proti-chotiroh-bankiv-shodo-zap-46190> (дата звернення: 05.09.2017).

118. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1644-18> (дата звернення: 05.09.2017).

119. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 05.09.2017).

120. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 375. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF> (дата звернення: 05.09.2017).

121. Теремецький В. І. Горизонтальний моніторинг – новий метод здійснення податкового контролю. Форум права. 2012. № 1. С. 953–961. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12tvizpk.pdf> (дата звернення: 05.09.2017).

122. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» / А. Г. Чубенко, М. В. Лошицький, С. С. Бичкова, Я. В. Котляревський.

Київ: Ваїте, 2015. 816 с.

123. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 № 537. URL:

http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=107&art_id=19571&lang=uk (дата звернення: 05.09.2017).

124. Перелік країн (територій), що не виконують чи неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що здійснюють діяльність у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму: наказ Державної служби фінансового моніторингу України від 01.10.2012 № 139 URL: http://www.sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=31&doc_id=445&lang=uk&page=1 (дата звернення: 05.09.2017).

125. Перелік спільних актів Держфінмоніторингу з державними регуляторами, іншими державними органами та громадськими організаціями. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2017/20170901/Perelik.pdf (дата звернення: 17.02.2017).

126. Про затвердження положень про територіальні органи Державної фінансової інспекції України та їх підрозділи: Наказ міністерства фінансів України від 03.10.2011 № 1236. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1212-11/print> (дата звернення: 17.02.2017).

127. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4452-17/print> (дата звернення: 17.02.2017).

128. Царікова О. В. Шляхи вдосконалення контролю за діяльністю банків в системі гарантування вкладів фізичних осіб. Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер. (м. Одеса, 23 лют. 2018 р.). Одеса: ОДУВС, 2018. С. 171–173.

129. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

(дата звернення: 11.10.2017).

130. Березовська С. В., Контрольні повноваження органів місцевого самоврядування в сфері їх фінансової діяльності. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 217–221.

131. Користін О. Є. Чернявський С. С. Протидія відмиванню коштів в Україні. Правові та організаційні засади правоохоронної діяльності: навч. посібн. Київ: КНТ, 2009. С. 221–249.

132. Сухонос В. В. Взаємодія органів прокуратури і банківських установ України з метою запобігання злочинності. *Вісник прокуратури*. 2011. № 2. С. 50–53.

133. Семчик О. О. Держава як суб'єкт фінансових правовідносин / за ред. Л. К. Воронової. Київ: Юридична думка, 2006. 114 с.

134. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність: теоретичний аналіз: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2008. 501 с.

135. Арато Є. Відродження, занепад і реконструкція громадянського суспільства. *Політична думка*. 1996. № 1. С. 68–79.

136. Ковалів М. В. Судовий контроль як гарантія забезпечення прав і свобод громадян. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 117–124.

137. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. 384 с.

138. Битяк Ю. П. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.

139. Кропивна К. О. Судовий контроль як спосіб забезпечення ефективного виконання судових рішень. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2016. Вип. 3/4 (31–32). С. 177–182. URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2016/3-4/29.pdf> (дата звернення 11.10.2017).

140. Сушко Л. П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 22 с.

141. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у

державному управлінні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 412 с.

142. Тараненко О. М. Забезпечення законності в діяльності митних органів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2006. 203 с.

143. Андрійко О. Ф. Види державного контролю. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у двох томах / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). Київ: Вид-во «Юридична думка», 2004. Том 1. Загальна частина. С. 360–378.

144. Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: адміністративно-правові засади організації та функціонування: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2010. 481 с.

145. Стефанюк В. С. Судовий контроль: поняття і види. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. С. 489–500.

146. Судовий контроль за діяльністю публічної адміністрації. URL: <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=808597> (дата звернення 10.12.2017).

147. Бородін І. Л. Адміністративно-правові засоби захисту прав та свобод людини і гро мадянина: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2004. 405 с.

148. Ржепецька К. М. Судовий контроль як адміністративно-правовий засіб захисту прав і свобод людини. Форум права. 2009. № 2. С. 364–368. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09rkmicl.pdf> (дата звернення 10.12.2017).

149. Господарський процесуальний кодекс: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення 10.12.2017).

150. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 10.12.2017).

151. Суд зобов'язав НАБУ відкрити кримінальне провадження щодо Жеваго та Гонтаревої. URL: <http://finbalance.com.ua/news/Sud-zobovyazav-NABU-vidkrite-kriminalne-provazhennya-shchodo-Zhevahota-Hontarevo> (дата звернення

14.01.2018).

152. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами України: Закон України від 19.06.2003 № 975-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/975-15> (дата звернення 14.01.2018).

153. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення 14.01.2018).

154. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. / М. В.Ковалів, С. С.Єсімов, Ю. С. Назар, М. Т. Гаврильців, Г. Ю. Лук'янова; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів: ЛДУВС, 2016. 386 с.

155. Куліш А. М. Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної системи України: монографія. Суми: СумДУ, 2007. Ч. 2. 236 с.

156. Бандурка А. М. Судебные и правоохранительные органы Украины. Харьков: Изд-во ун-та внутренних дел, 1999. 434 с.

157. Маляренко В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: Підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 448 с.

158. Кримінальні правопорушення у банківській сфері. FinPost від 11.01.2017. URL: <http://finpost.com.ua/news/1359> (дата звернення 11.01.2018).

159. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення 11.01.2018).

160. Про депозитарну систему України: Закон України від від 06.07.2012 № 5178-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5178-17> (дата звернення 11.01.2018).

161. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення 11.01.2018).

162. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

163. Сучасний тлумачний словник української мови; 100 000 слів / За заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків: ВД «Школа», 2009. 1008 с.

164. Тюн В. М. Співвідношення контролю і нагляду правоохоронних органів у сфері охорони природи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2013. Т. 2. № 6–1. С. 144–147.

165. Вітвіцький С. С. Співвідношення термінів «контроль» і «нагляд»: проблеми теорії, аналіз законодавства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 12. Т.1. С. 93–96.

166. Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень: Наказ Генеральної прокуратури України від 28.05.2015 № 6гн URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=09L3682C82&abz=H1JCL> (дата звернення 11.01.2018).

167. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-19> (дата звернення 11.01.2018).

168. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення 11.01.2018).

169. Про утворення Державної фіскальної служби: постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 160. Урядовий кур'єр від 06.06.2014 № 101.

170. Козьмук Н. І. Фіскальний контроль як інструмент забезпечення дотримання законодавства у сфері оподаткування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 10. С. 247–250.

171. Основні завдання і функції Державної фіскальної служби України. Офіційний портал Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/zavdannya--funktsii> (дата звернення 11.01.2018).

172. Положення про Департамент захисту економіки Національної поліції України: постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2015 № 830. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/newsnpd>] (дата звернення 11.01.2018).

173. Вязмікін С. А. Завдання та повноваження департаменту захисту

економіки національної поліції України. Юридичний часопис Національної академії академії внутрішніх справ. 2016. № 1. С. 133–140.

174. Положення про Департамент захисту економіки Національної поліції України: Наказ Голови Національної поліції України від 07.07.2015 № 81. URL: <http://www.npu.gov.ua/uk> (дата звернення: 26.01.2018)

175. США підозрюють українських хакерів у викраденні конфіденційної корпоративної інформації. Веб-сайт: «ZN'UA». 12.08.2015. URL: <http://dt.ua/WORLD/ssha-pidozryuyut-ukrayinskih-hakeriv-u-vikradenni-konfidenciynoyi-korporativnoyi-informaciyi-181425> (дата звернення 11.01.2018).

176. Про затвердження Положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 10.11.2015 № 85. URL: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1816252> (дата звернення: 26.01.2018).

177. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність: Закон України від 07.09.2005 № 2824-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2824-15> (дата звернення 11.01.2018).

178. Аваков А. Кіберполіція (крок реформи) – ваш захист у віртуальному просторі. Українська правда. 11.10.2015. URL: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/avakov/561a92c183c27> (дата звернення 11.01.2018).

179. Незалежна асоціація банків України. Завдання кіберполіції. Веб-сайт: Незалежна асоціація банків України. 2017. URL: http://anticyber.com.ua/article_detail.php?id=214 (дата звернення 11.01.2018).

180. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 № 3659-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3659-12> (дата звернення 11.01.2018).

181. Завдання та повноваження Антимонопольного комітету України. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/84729> (дата звернення 15.01.2018).

182. Фінансова безпека банківської діяльності [Текст]: навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Безпека банків» / [уклад. С. М.

Побережний, О. Л. Пластун, Т. М. Болгар]; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 112 с.

183. Рудой К. М. Судовий контроль в Україні: стан та перспективи розвитку. Право і безпека. 2004. № 3–1. С. 140–143.

184. Шпачук В. В. Система державного управління банківською системою. Інвестиції: практика та досвід, 2011. № 6. С. 61–64.

185. Мошенский С. З. Рынок ценных бумаг: трансформационные процессы. Москва: Экономика, 2010. С. 240.

186. Recent development in supervisory structures in EU and acceding countries. URL: http://www.ecb.int/pub/pdf/other/report_on_supervisory_structuresen.pdf (дата звернення 15.01.2018).

187. Пилипів М. І. Банківський нагляд як система виявлення й усунення порушень законодавства для захисту інтересів банківських клієнтів. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2012. Вип. 8(2). С. 220–226.

188. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: Монографія. Івано-Франківськ: ОППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. 260 с.

189. Фетисов Г. Лаврушин О. И. Организация деятельности центрального банка. Москва: КНОРУС, 2008. 432 с.

190. Бобиль В. В. Банківський нагляд на підставі оцінки ризиків. Регіональна економіка. 2012. №2. С. 147–154.

191. Положення про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків від 17.11.1997 № 380. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0486500-97> (дата звернення 15.01.2018).

192. Симов'ян С. В. Контрольна діяльність Національного банку України як засіб протидії легалізації злочинних доходів. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2012. № 1 (56). С. 287–295.

193. Положення про структуру системи банківського нагляду

Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків від 17.11.1997 № 380. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0486500-97> (дата звернення 15.02.2018).

194. Чернадчук В. Д. Заходи впливу Національного банку України за порушення банківського законодавства: поняття та види. Держава та регіони. Серія «Право», 2014. № 2 (44). С. 38–43.

195. Орлюк О. П. Банківська система України. Правові засади організації: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2003. С. 240.

196. Царікова О. В. Порядок організації та застосування Національним банком України заходів впливу. Право і безпека. 2016. № 4 (63). С. 46–51.

197. Царікова О. В. Новації нормативно-правового забезпечення застосування застережних заходів впливу Національного банку України. Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства: збірник тез міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Харків, 2–3 верес. 2016 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. С. 73–76.

198. Про затвердження Змін до Положення про застосування Національним банком України заходів впливу: постанова Правління Національного банку України від 19.08.2016 № 374. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0374500-16> (дата звернення 15.01.2018).

199. Царікова О. В. Особливості застосування Національним банком України санаційних заходів впливу. Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн: збірник тез міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Запоріжжя, 23–24 верес. 2016 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 101–103.

200. Про затвердження Положення про валютний контроль: постанова Правління Національного банку України від 08.02.2000 № 49. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0209-00> (дата звернення 15.01.2018).

201. Про затвердження Положення про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій: постанова Правління Національного банку України від 15.08.2011 № 281.

URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1054-11> (дата звернення 15.01.2018).

202. Царікова О. В. Особливості правового застосування санкцій Національним банком України як суб'єктом фінансової безпеки держави. Фінансова безпека України на сучасному етапі: збірник тез II міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер. (м. Ірпінь, 28 лист. 2016 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. С. 159–163.

203. Рудый К. В. Финансовые, денежные и кредитные системы зарубежных стран: учеб. пособие. 2-е изд., испр. и доп. Москва, 2004. 399 с.

204. Бородюк О. Системи банківського нагляду зарубіжних країн. URL: http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/996?view=material (дата звернення 15.01.2018).

205. Павлюк О. О. Досвід зарубіжних країн у застосуванні банківського нагляду та регулювання. Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тенденції, досвід. Серія «Економічні науки». 2015. Випуск № 22. С. 216 – 222.

206. Кодацький В. П. Фінансова й грошово-кредитна система Швеції. Економічний вісник Донбасу. 2009. № 3 (17). С. 53–56.

207. Войчишин О. Світовий досвід адміністративного регулювання банківської діяльності. URL: <https://naub.oa.edu.ua/author/oleksii-voichyshyn/> (дата звернення 15.01.2018).

208. Організація і функціонування банківської системи Японії. URL: <http://mycurator.com.ua/art4u933.html> (дата звернення 15.01.2018).

209. Банковская система Бельгии. URL: http://eurosberbank.kiev.ua/_aid=bankovskaia-sistema-belgii (дата звернення 15.01.2018).

210. Бакиров Р. Гришан М. Банковское регулирование и финансовая стабильность. Российская программа экономических исследований. Финальный отчет. 2000. 64 с.

211. Губанова Т. О. До питання взаємодії органів фінансового контролю в Україні. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2014. Вип. 197. Ч 2.

212. Костюченко О. А. Банківське право: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 1999. 168 с.

213. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення: 08.02.2018).

214. Про затвердження Порядку надання Фонду гарантування вкладів фізичних осіб кредиту або внеску держави на безповоротній основі та Методики проведення оцінки настання ризику істотного зменшення обсягу його коштів: постанова Кабінету Міністрів України від 09.07.2014 № 251. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/251-2014-п> (дата звернення: 08.02.2018).

215. Царікова О. В. Нормативно-правові аспекти взаємодії Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у вітчизняній системі гарантування вкладів. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3 (9). С. 242–245.

216. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10.11.2015 772-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/772-19> (дата звернення: 08.04.2018).

217. Про затвердження Порядку взаємодії при розгляді звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та виконанні запитів іноземних держав щодо виявлення та розшуку активів: наказ Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Національного антикорупційного бюро України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства фінансів України від 20.10.2017 № 115/197-о/297/586/869/857. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1342-17> (дата звернення: 08.02.2018).

218. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30.10.1996 № 448/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.02.2018).

219. Словник фінансово-правових термінів / [В. І. Антипов, Г. М. Білецька, Л. К. Воронова та ін.]; за заг. ред. Л. К. Воронової; Нац. акад. держ. податк. служби України. НДІ фін. права. Ірпінь, 2006. 343 с.

220. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2017 рік. URL: http://sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2018/20180322/zvit_2017_ukr.pdf (дата звернення: 08.02.2018).

221. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 № 2939-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-12> (дата звернення: 08.02.2018).

222. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: Указ Президента України від 21.10.2011 № 1000/2011. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011?nreg=1000%2F2011&find=1&text=%E2%E7%E0%BA%EC&x=0&y=0#w11> (дата звернення: 08.02.2018).

223. Царікова О. В. Процедура виведення неплатоспроможних банків з ринку. Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього: матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Дніпро, 13–14 січн. 2017 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. С. 74–76.

224. Пурій Г. М. Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України. Фінансовий простір. 2017. № 2 (27). С. 41–45.

225. The Global Competitiveness Report 2016 – 2017 URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf (дата звернення 17.02.2018).

226. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: постанова Правління Національного банку України від 18.06.2015 № 391 (у редакції рішення Правління Національного банку України від 16.01.2017 № 28). URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297> (дата звернення 17.02.2018).

227. Гладинець Н. Ю., Густей М. М. Проблеми і перспективи розвитку банківського нагляду в Україні. Економіка і суспільство. 2016. № 7. С. 722–726.

228. Коваленко М. Удосконалення організаційної структури банківського нагляду в Україні. Вісник Національної академії державного управління. 2012. № 2. С. 115–123.

229. Основні принципи ефективного банківського нагляду (Основні Базельські принципи) URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251> (дата звернення 25.02.2018)

230. Стабілізація банківської системи шляхом підвищення довіри до банків та забезпечення прозорості діяльності НБУ. Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. Офіційне інтернет-представництво. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2129/> (дата звернення 28.02.2018).

231. Бобиль В. В. Банківський нагляд на підставі оцінки ризиків. Регіональна економіка. 2012. № 2. С. 147–154. URL: http://ird.gov.ua/pe/re201202/re201202_147_BobyIvV.pdf (дата звернення: 08.02.2018).

232. Коваленко В. В. Дадашев Б. А. Концептуальні засади макропруденційного нагляду та регулювання банківської діяльності. Ефективна економіка. 2012. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1074> (дата звернення: 08.02.2018).

233. Головіна Я. С. Регулювання корпоративного управління банках України. Вісник соціально-економічних досліджень. 2012. Вип. 2 (45). С. 220–225.

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Царікова О. В. Нормативно-правові аспекти взаємодії Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у вітчизняній системі гарантування вкладів. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3 (9). С. 242–245.

2. Царікова О. В. Банківське регулювання в системі державного управління банківською діяльністю. Вісник ХНУВС. 2016. № 4 (75). С. 200–208.

3. Царікова О. В. Державний контроль в системі державного управління банківською діяльністю в Україні. Держава і право. Серія: юридичні науки. 2016. Вип. 74. С. 195–205.

4. Царікова О. В. Порядок організації та застосування Національним банком України заходів впливу. Право і безпека. 2016. № 4 (63). С. 46–51.

5. Царікова О. В. Правове забезпечення банківського резервування. Судова апеляція. 2016. № 4 (45). С. 105–111.

6. Царікова О. В. Проблема визначення поняття державного контролю в банківській сфері. Вісник ХНУВС. 2017. № 4 (79). С. 165–275.

7. Царікова Е. В. Гармонизация банковского законодательства Украины в рамках базельских соглашений. SCI-ARTICLE.RU: электронный периодический научный журнал. 2017. № 1. С. 19–25. URL: <http://sci-article.ru/stat.php?i=1483064775>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Царікова О. В. Удосконалення понятійно-термінологічного апарату системи державного контролю за діяльністю банків в Україні. Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної

діяльності в Україні: збірник тез Всеукр. наук.-практ. інтернет-конфер. (м. Київ, 30 серп. 2016 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2016. С. 159–162 (заочна участь).

9. Царікова О. В. Новації нормативно-правового забезпечення застосування застережних заходів впливу Національного банку України. Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства: збірник тез міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Харків, 2–3 верес. 2016 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. С. 73–76 (заочна участь).

10. Царікова О. В. Особливості застосування Національним банком України санаційних заходів впливу. Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн: збірник тез міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Запоріжжя, 23–24 верес. 2016 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 101–103 (заочна участь).

11. Царікова О. В. Особливості правового застосування санкцій Національним банком України як суб'єктом фінансової безпеки держави. Фінансова безпека України на сучасному етапі: збірник тез II міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер. (м. Ірпінь, 28 лист. 2016 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. С. 159–163 (очна участь).

12. Царікова О. В. Процедура виведення неплатоспроможних банків з ринку. Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього: матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Дніпро, 13–14 січн. 2017 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. С. 74–76 (очна участь).

13. Царікова О. В. Етапи розвитку правового забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні. Збірник тез круглого столу, присвяченого 69-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 11 груд. 2017 р.). Дніпро: ДНДІ МВС України, 2017. С. 160–163 (очна участь).

14. Царікова О. В. Шляхи вдосконалення контролю за діяльністю банків в системі гарантування вкладів фізичних осіб. Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер. (м. Одеса, 23 лют. 2018 р.). Одеса: ОДУВС, 2018. С. 171–173 (заочна участь).

Акти впровадження результатів дисертаційного дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Інституту
права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»
кандидат юридичних наук, доцент

7.02. 2017 р.

А.Л. Терещенко

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна» Царікової Олени Василівни на тему: «Адміністративно-правові засади державного контролю за діяльністю банків в Україні», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право в навчальний процес Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Комісія у складі: заступника директора – начальника відділу навчально-методичної роботи Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна», кандидата юридичних наук Орловської Ірини Григорівни (голова); завідувача кафедри цивільного, господарського та кримінального права Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна», доктора юридичних наук, професора, член-кореспондента НАПрН України Олефіра Віктора Івановича; завідувача кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна», доктора юридичних наук, професора Фрицького Юрія Олеговича, склала цей акт про те, що основні результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна» Царікової Олени Василівни на тему: «Адміністративно-правові засади державного контролю за діяльністю банків в Україні», які викладені у її наукових працях:

Царікова О.В. Нормативно-правові аспекти взаємодії Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у вітчизняній системі гарантування вкладів / О.В. Царікова // Прикарпатський юридичний вісник: зб. наук. праць: наук.-практ. юрид. видання . – 2016. – Вип. 3(9). – С.

242–246.

Царікова О.В. Державний контроль в системі державного управління банківською діяльністю в Україні / О.В. Царікова // Держава і право. – 2016. – № 7. – С. 47–54.

Царікова О.В. Банківське регулювання в системі державного управління банківською діяльністю / О.В. Царікова // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 4(59) Ч. 2. – С. 65–73.

Царікова О.В. Правове забезпечення банківського резервування / О.В. Царікова // Судова апеляція. – 2016. – № 4. – С. 136–141.

Царікова О.В. Порядок організації та застосування Національним банком України заходів впливу / О.В. Царікова // Право і Безпека – 2016. – № 4 (63). – С. 46–51.

Царікова Е.В. Гармонизация нормативно-правового обеспечения регулирования банковской системы Украины в рамках базельских соглашений / Е.В. Царикова // [Электронный ресурс]. – SCI-ARTICLE.RU: Электронный периодический научный журнал. – 2017. – № 1. – С. 19-25. URL: <http://sci-article.ru/>

Царікова О.В. Удосконалення понятійно-термінологічного апарату системи державного контролю за діяльністю банків в Україні / О.В. Царікова // Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні : збірник тез за матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. (м. Київ, 30 серпня 2016 р.). – К. : ДНДІ МВС України, 2016. – С. 159–162.

Царікова О.В. Новації нормативно-правового забезпечення застосування застережних заходів впливу Національного банку України / О.В. Царікова // Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2–3 вересня 2016 р.). – Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. – С. 73–75.

Царікова О.В. Особливості правового застосування Національним банком України санаційних заходів впливу / О.В. Царікова // Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 23–24 вересня 2016 р.). – Запоріжжя: Запорізьська міська громадська організація «Істина», 2016. – С. 101–103.

Царікова О.В. Процедура виведення неплатоспроможних банків з ринку / О.В. Царікова // Людина і закон: публічно-правовий вимір: міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 7-8 жовтня 2016 р.) / Громадська організація «Правовий світ», 2016. – С. 115–118.

Царікова О.В. Особливості правового застосування санкцій Національним банком України як суб'єктом фінансової безпеки держави /

О.В. Царікова // Фінансова безпека України на сучасному етапі: матеріали II міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Ірпінь, 28 листопада 2016 р.). – Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. – С. 158–162.

несуть у собі теоретичне і практичне значення, що полягає в можливості використання положень, рекомендацій і висновків в освітньому процесі за програмою підготовки спеціалістів та магістрів зі спеціальності «Право», проведенні семінарських і практичних занять із зазначених дисциплін, а також під час розробки навчальних і методичних посібників, лекцій і методичних рекомендацій та при удосконаленні вже існуючих та розробці нових навчальних планів і програм до зазначених навчальних дисциплін.

Використання результатів дисертаційного дослідження Царікової Олени Василівни на тему: «Адміністративно-правові засади державного контролю за діяльністю банків в Україні», сприятиме активізації та підвищенню ефективності освітнього процесу й рівня базових і спеціальних знань майбутніх юристів із зазначених дисциплін.

ВИСНОВОК

Результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук **Царікової Олени Василівни на тему: «Адміністративно-правові засади державного контролю за діяльністю банків в Україні»** вважати впровадженими в освітній процес кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна» під час викладання дисциплін правоохоронного спрямування, проведенні семінарських і практичних занять із зазначених дисциплін, розробці навчально-методичного забезпечення до зазначених дисциплін.

Голова комісії:

І.Г. Орловська

Члени комісії:

В.І. Олефір

Ю.О. Фрицький

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

Вул. Академіка Янгеля, 4, м. Дніпро, 49089, тел. (056) 753-04-65 E-mail: inbox@adm.dp.court.gov.ua;

Web: <http://adm.dp.court.gov.ua/sud0470/>, Код ЄДРПОУ 34824364

20.03/7 № 1555

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

в практичну діяльність Дніпропетровського окружного адміністративного суду результатів дисертаційного дослідження «Адміністративно-правові засади державного контролю за діяльністю банків в Україні», аспіранта кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна» Царікової Олени Василівни

Сформульовані аспірантом Царіковою Оленою Василівною висновки та пропозиції, що містяться в дисертаційному дослідженні на тему «Адміністративно-правові засади державного контролю за діяльністю банків в Україні», мають важливе практичне значення для вирішення низки проблемних правових питань, які виникають при розгляді справ в порядку Кодексу адміністративного судочинства України щодо здійснення державного контролю за діяльністю банків в Україні. Цьому сприяло використання Царіковою Оленою Василівною результатів узагальнення судової практики, правової публіцистики та висновків, отриманих нею в результаті аналізу чинного законодавства із зазначеного питання, а саме: розмежування заходів впливу, які застосовуються Національним банком України при виявленні порушень банківського законодавства, на застережні та примусові (санаційні заходи впливу та санкції), що дає обґрунтовані підстави для їх класифікації при вирішенні складних і спірних питань у судовому порядку. Одержані результати сприятимуть формуванню нової системи законодавчого забезпечення реформування банківської системи, зокрема, покращенню взаємозв'язків між банками та контролюючим органом, а також створенню умов для підвищення дисциплінованості банків, удосконаленню механізмів їх оздоровлення у разі віднесення до категорії неплатоспроможних.

Дисертація має практичну спрямованість. Одержані результати можуть бути використані в практичній діяльності правозастосовних органів.

Голова
Дніпропетровського окружного
адміністративного суду

В.М. Олійник